

УДК: 351.74.08(477)(02)
№ держреєстрації: 012U105580

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
(ДонДУВС)**

25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1
тел. +38 (097) 907 01 07, +38 (066) 678 78 80

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора університету
доктор юридичних наук, доцент

Ганна БУГА

2024р.

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА
ТЕРИТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ООС**

(остаточний)

Керівник НДР
доктор юридичних наук,
доцент

Ольга Ковальова

Результати роботи розглянуто Науковою радою Донецького державного університету внутрішніх справ, протокол від 22.11 2024 р. № 11

2024

СПИСОК АВТОРІВ

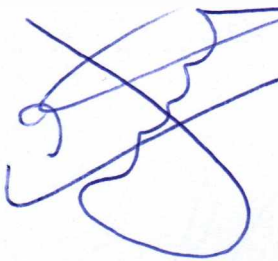
Керівник НДР
 Декан факультету № 1
 Донецького державного
 університету
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук,
 доцент

 « 15 » 11 2024

О.В. Ковальова
 (реферат, вступ, висновки,
 розділ 3, оформлення
 звіту)

Виконавці:

Професор кафедри
 кримінального процесу
 та криміналістики
 факультету № 1
 Донецького державного
 університету
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук,
 професор

 « 15 » 11 2024

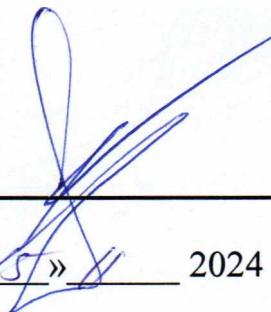
О.В. Одерій
 (вступ, розділ 3)

Завідувач кафедри
 кримінального права та
 кримінології факультету
 № 1
 Донецького державного
 університету
 внутрішніх справ
 кандидат юридичних
 наук, доцент

 « 15 » 11 2024

А.М. Удод
 (розділ 2)

Завідувач кафедри
 кримінального процесу
 та криміналістики
 факультету № 1
 Донецького державного
 університету
 внутрішніх справ,
 доктор філософії

 « 15 » 11 2024

А.В. Крушеницький
 (розділ 2, 3, висновки)

Завідувач кафедри
 оперативно-розшукової
 діяльності та
 інформаційної безпеки
 факультету № 3

 « 15 » 11 2024

А.О. Волобоєв
 (розділи 1, 4)

Донецького державного
університету
внутрішніх справ
доктор філософії в галузі
Права

Доцент кафедри
оперативно-розшукової
діяльності та
інформаційної безпеки
факультету № 3
Донецького державного
університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних
наук, доцент

С.П. Пекарський
(розділи 1, 4)

« 15 » 11 2024

Проректор Донецького
державного
університету внутрішніх
справ,
здобувач ступеня
доктора філософії
поза аспірантурою за
спеціальністю
081 «Право»

С.А. Германов
(розділи 1, 2)

« 15 » 11 2024

Заступник директора з
освітньої та
науково-дослідної
діяльності Луганського
науково-наукового
інституту
ім. Е.О. Дідоренка
Донецького державного
університету внутрішніх
справ,
здобувач ступеня
доктора філософії
поза аспірантурою за
спеціальністю
081 «Право»

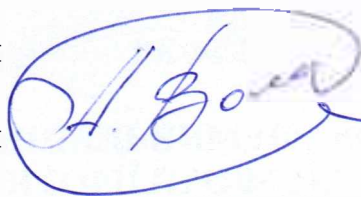
В.В. Коссе
(розділи 2, 4)

« 15 » 11 2024

Професор кафедри
кримінального процесу
та криміналістики
факультету № 1

Донецького державного
університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

А.Ф. Волобуєв
(вступ, висновки, розділ 3)

« 15 » 11 2024

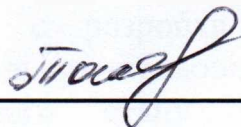
Ад'юнкт Донецького
державного
університету внутрішніх
справ за
спеціальністю 081
«Право»

О.В. Письменська
(розділи 1, 2)

« 15 » 11 2024

Аспірант Донецького
державного
університету внутрішніх
справ за
спеціальністю 081
«Право»

С.В. Татаренко
(розділи 2, 4)

« 15 » 11 2024

РЕФЕРАТ

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ТЕРИТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ ООС

Наукова робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань). Загальний обсяг наукової роботи становить 288 сторінок, з яких основного тексту – 249 сторінки.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, Національна поліція України, сили безпеки та оборони, досудове розслідування, правовий режим воєнного стану, особливий період, кримінальне провадження, особливий період, воєнний стан, кримінальні правопорушення, безпека, правопорядок, законодавче регулювання, оперативно-розшукова діяльність, протидія злочинності, міжвідомча взаємодія.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини в умовах особливого періоду (воєнного стану), що регулюють діяльність Національної поліції України у сфері безпеки, оборони та правопорядку.

Предметом дослідження є вивчення особливостей діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану

Метою дослідження є розробка й обґрунтування методології ефективної протидії кримінальним правопорушенням, зокрема в умовах дії правового режиму воєнного стану воєнного стану. Дослідження зосереджується на розкритті функцій поліції, аналізі правової бази й виробленні рекомендацій для вдосконалення діяльності органів поліції під час кризових ситуацій.

Завдання дослідження: оцінка правового забезпечення діяльності Національної поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану, вивчення кримінально-правових та кримінологічних заходів протидії злочинності в особливий період, аналіз особливостей досудового розслідування правопорушень, скоєних у воєнний час, формулювання концептуальних основ діяльності кримінальної поліції в умовах воєнного стану.

Методологічну основу складають положення українського законодавства, які регламентують діяльність Національної поліції, включаючи Конституцію України, закони України про поліцію та воєнний стан, а також підзаконні акти. Також використано системний, гносеологічний і порівняльний підходи для дослідження динаміки й адаптації правоохоронних структур у сучасних умовах воєнної агресії.

Науковий і практичний результат одержаних результатів полягає в тому, що запропоновано нові моделі організації роботи поліції для ефективного виконання завдань у кризових умовах. Також дослідження виявило важливі зміни в оперативній діяльності поліції під впливом дії правового режиму воєнного стану, що дозволяє систематизувати й узагальнити досвід для подальших розробок.

Основні положення та висновки наукової роботи оприлюднені у дванадцяти виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах.

Результати наукової роботи можуть бути використані в освітній, науковій та практичній діяльності Національної поліції України.

Проведене дослідження є завершеною працею, в якій було сформульовано в якій сформульовано конкретні рекомендації для оптимізації роботи Національної поліції. Зокрема, запропоновані зміни до регламенту та взаємодії між різними підрозділами поліції та іншими силовими органами України в умовах правового режиму воєнного стану.

Завершенням наукового дослідження є підготовка монографії на тему **«Протидія кримінальним правопорушенням Національною поліцією в особливий період»**, де з метою узагальнення фактичного матеріалу, результатів наукових досліджень та потреб правоохоронної діяльності досліджено питання щодо особливостей діяльності Національної поліції України в системі сил безпеки та оборони України в особливий період; проведено ґрунтовний аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану; проаналізовано особливості кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення в особливий період; визначено кримінологічні фактори криміналізації правопорушень в особливий період та заходи протидії їм; розкрито особливості досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, учинених в особливий період; визначено концепцію діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період; висвітлено особливості використання конфіденційного (негласного) співробітництва підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період.

Видання адресоване науковцям, викладачам, студентам, курсантам та практичним працівникам правоохоронних органів, а також усім, хто цікавиться проблемами протидії кримінальним правопорушенням.

Керівник НДР
доктор юридичних наук,
доцент

Ольга КОВАЛЬОВА

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВОЙ ПЕРІОД	11
1.1. Національна поліція України в системі сил безпеки та оборони України	11
1.2. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану	61
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД	95
2.1. Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушення в особливий період	95
2.2. Кримінологічні фактори криміналізації правопорушень в особливий період та заходи протидії.....	128
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД	140
3.1. Особливості досудового розслідування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України).....	140
3.2. Особливості досудового розслідування несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України).....	158
3.3. Особливості досудового розслідування незаконного переправлення осіб	

через державний кордон України (ст. 332 КК України).....	170
3.4. Особливості досудового розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК України).....	187
3.5. Особливості досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України).....	192

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ

КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД207

4.1. Концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період	207
--	-----

4.2. Особливості використання конфіденційного (негласного) співробітництва підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період	224
--	-----

ВИСНОВКИ.....	247
----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	260
--	------------

ВСТУП

Уведення 24 лютого 2022 року по всій території України правового режиму воєнного стану в результаті збройної агресії російської федерації визначило особливий порядок функціонування державних інституцій, у тому числі і Національної поліції України. Так, у зв'язку із введенням воєнного стану органи та підрозділи Національної поліції набули низки нових функцій, що не були притаманні їм у мирний час. Виникнення цих функцій було зумовлено не тільки веденням активних бойових дій, окупацією окремих територій нашої держави, але й суттєвим ускладненням криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня злочинності. Вказані вище обставини призвели до появи нової категорії кримінальних правопорушень, які раніше були відсутні або вчинялися не часто. Унаслідок цього державна політика щодо протидії злочинності постала перед новими викликами в умовах сьогодення. Це зумовлює потребу в дослідженні низки актуальних питань, пов'язаних із діяльністю Національної поліції щодо протидії кримінальним правопорушенням в особливий період.

Питанням протидії кримінальним правопорушенням Національною поліцією України в особливий період у своїх наукових працях приділяли увагу такі науковці, як В. Л. Костюк, В. В. Рогальська, М. І. Ануфрієв, О. Ю. Дрозд., Г. В. Муляр, Г. К. Тетерятник, Т. Г. Фоміна та інші. Однак з огляду на те, що воєнний стан в Україні триває, а злочинність у сучасних умовах зростає дане питання залишається актуальним та потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Саме тому авторським колективом Донецького державного університету внутрішніх справ підготовлено монографію «Протидія кримінальним правопорушенням Національною поліцією в особливий період», у якій досліджено та розглянуто такі актуальні питання:

- особливості діяльності Національної поліції України в системі сил безпеки та оборони України;

- нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану;
- кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії кримінальним правопорушенням в особливий період;
- особливості досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, учинених в особливий період;
- основні засади діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо протидії злочинності в особливий період.

Дослідження здійснено в межах теми науково-дослідної роботи факультету підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування Донецького державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції Об'єднаних сил» (державний реєстраційний номер – 0120U105580).

РОЗДІЛ 1. ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВОЙ ПЕРІОД

1.1. Національна поліція в системі сил безпеки та оборони України

Згідно з положеннями статті 13 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII систему поліції складають:

- 1) центральний орган управління поліції;
- 2) територіальні органи поліції¹.

Безпосередньо до складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань².

Відповідно до частини 3 статті 13 зазначеного нами законодавчого акта у складі поліції функціонують:

- 1) кримінальна поліція;
- 2) патрульна поліція;
- 3) органи досудового розслідування;
- 4) поліція охорони;
- 5) спеціальна поліція;
- 6) поліція особливого призначення;

7) інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких приймається керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ³.

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

² Там само.

³ Там само.

Зазначаємо, що в системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення, заклади професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання.

Необхідно погодитись із твердженням сучасних науковців про те, що підрозділи, які передбачені пунктом 7 частини 3 статті 13 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, створюються і діють тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України та 60 днів після цього⁴.

Своєю чергою О. С. Юнін зазначає, що внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації Національна поліція України зіштовхнулася із значними труднощами під час виконання поставлених перед нею завдань, тому задля підвищення ефективності її діяльності в умовах воєнного стану 15 березня 2022 р. Законом «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану були значно розширені повноваження Національної поліції України⁵.

Воєнний стан був уведений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64⁶ у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. З того часу правовий режим воєнного стану неодноразово продовжувався. Воєнний стан у нашій державі був уведений на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції

⁴ Національна поліція України в умовах воєнного стану. Настільна книга поліцейського / під заг. ред. Копотуна І. М. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 508 с.

⁵ Юнін О. С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки*. Серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 95-100. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/263/265>.

⁶ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

України ⁷, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII ⁸.

Це дозволяє нам сформулювати дефініцію, згідно з якою після впровадження в нашій державі Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 правового режиму воєнного стану були внесені зміни та доповнення до завдань та повноважень підрозділів Національної поліції.

Відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень ⁹.

Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII дає визначення термінам «особливий період» і «воєнний стан». Під особливим періодом визнається період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час

⁷ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

⁸ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>.

⁹ Там само. Ст. 1.

і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій¹⁰. Воєнний стан даний закон тлумачить як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹¹.

Тобто визначення поняття «воєнний стан» у зазначених нами законодавчих актах майже ідентичні.

З метою здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на територіях міст, районів областей можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації¹².

Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування. Безпосередньо військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII¹³.

¹⁰ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

¹¹ Там само. Ст.1.

¹² Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>.

¹³ Там само. Ст. 4.

При цьому необхідно зазначити, що представники структурних підрозділів Міністерства внутрішніх справ можуть входити до складу військових адміністрацій. Відповідно до частини 5 статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали трудовий договір з обласними військовими адміністраціями (у разі їх утворення) або з Генеральним штабом Збройних Сил України (якщо у відповідній області не утворено обласну військову адміністрацію) ¹⁴.

Зазначеним нами законодавчим актом визначена неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану. До таких державних органів, серед інших, належать суди, органи прокуратури, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування тощо. Тобто констатуємо, що в умовах правового режиму воєнного стану не припиняється діяльність органів/підрозділів Національної поліції. При цьому органи/підрозділи Національної поліції виконують свої повноваження виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Своєю чергою військові адміністрації населених пунктів на відповідній території повинні сприяти діяльності органів Національної поліції ¹⁵. Окрім того військові адміністрації населених пунктів на відповідних територіях уповноважені заслуховувати інформації прокурорів

¹⁴ Там само. Ст. 5.

¹⁵ Там само. Ст. 15, ч. 2, п. 29.

та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадської безпеки і порядку та результати діяльності на відповідній території¹⁶.

Отже, ми бачимо, що законодавець регламентує взаємодію військових адміністрації та органів Національної поліції. Відповідно в умовах правового режиму воєнного стану Національна поліція спрямовує свої зусилля на забезпечення державної та національної безпеки України. Під державною безпекою визнається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру¹⁷. Під національною безпекою розуміємо захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз¹⁸.

Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз¹⁹. І тому, застосовуючи гносеологічний підхід до пізнання особливостей діяльності Національної поліції в системі сил безпеки та оборони України, нам потрібно визначитися з термінами: сектор безпеки, сили безпеки та сили оборони.

Під сектором безпеки і оборони законом визначена система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу

¹⁶ Там само. Ст. 15, ч. 2, п. 30.

¹⁷ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

¹⁸ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

¹⁹ Там само.

України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України²⁰.

До сил безпеки законом віднесені правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України²¹. Відповідно зазначаємо, що органи Національної поліції належать до сил безпеки.

Своєю чергою до сил оборони законом віднесені Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави²². Отже, Національна поліція як правоохоронний орган також належить до сил оборони.

Відповідно до положень статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових:

- сили безпеки;
- сили оборони;
- оборонно-промисловий комплекс;
- громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки²³.

Безпосередньо до складу сектору безпеки і оборони входять:

²⁰ Там само. П. 16, ст. 1.

²¹ Там само. П. 17, ст. 1.

²² Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

²³ Там само. Ч. 1, ст. 12.

Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику²⁴.

Узагальнюючи викладене констатуємо, що законодавством України визначено, що Національна поліція як правоохоронний орган належить до сил безпеки та оборони. Це накладає свій відбиток на реалізацію органами Національної поліції своїх повноважень в умовах загроз національній безпеці України. Як приклад – реалізація поліцейськими своїх функцій після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України (з 24.02.2022 – прим. автора). За цим обставин Національна поліція системно взаємодіє за різними напрямками з іншими суб'єктами, які входять до складу сил безпеки та оборони.

Це дає нам змогу дійти висновку, що Національна поліція, діючи у складі сил безпеки та оборони України, забезпечує, відповідно до своїх повноважень, реалізацію державної політики у сферах національної безпеки і оборони, яка спрямована на захист:

- людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності;
- суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку;
- держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної

²⁴ Там само. Ч. 2, ст. 12.

цілісності та недоторканності;

- території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій²⁵.

Водночас нами визначена особливість реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Такою особливістю є правовий аспект, який підтверджується основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, як: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили та дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки²⁶.

Окрім того до основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, належить розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони²⁷.

Оскільки Національна поліція входить до системи Міністерства внутрішніх справ, вважаємо за доцільне на підставі чинного законодавства розглядати діяльність МВС України у складі сил безпеки та оборони.

Відповідно до положень статті 18 Закону України «Про національну безпеку України» Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

²⁵ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

²⁶ Там само. П. 2 ст. 3.

²⁷ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів²⁸.

Отже, Міністерство внутрішніх справ України координує діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України²⁹.

Безпосередньо Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги³⁰.

Своєю чергою Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності,

²⁸ Там само. Ч. 1, ст. 18.

²⁹ Там само. Ч. 3, ст. 18.

³⁰ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій³¹. Необхідно зазначити, що в мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Після введення воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України»³².

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону України³³.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності³⁴.

Державна міграційна служба України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів³⁵.

Отже, констатуємо, що в умовах правового режиму воєнного стану повноваження Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції

³¹ Там само. Ч. 5, ст. 18.

³² Там само. Ч. 5, ст. 18.

³³ Там само. Ч. 6, ст. 18.

³⁴ Там само. Ч. 7, ст. 18.

³⁵ Там само. Ч. 8, ст. 18.

України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України визначаються законодавством України як складових сил сектору безпеки та оборони.

Окрім того, підрозділи Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану роблять свій внесок у реалізацію засад руху опору та національного спротиву. Рух опору та національний спротив має своє законодавче регулювання у правовому просторі України. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву³⁶.

Під національним спротивом визначено комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України³⁷.

Рух опору слід розуміти як систему воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України³⁸. При цьому сили і засоби, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, визначаються планувальними документами територіальної оборони сили і

³⁶ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

³⁷ Там само. П. 8 ст. 1.

³⁸ Там само. П. 12, ст. 1.

засоби сил безпеки та сил оборони³⁹.

Під силами і засобами руху опору слід розуміти визначені сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до здійснення заходів з організації, підготовки та виконання завдань руху опору, а також окремі особи, які на добровільній та конфіденційній основі залучаються до виконання завдань руху опору⁴⁰.

Необхідно зазначити, що військовослужбовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, які залучаються до заходів з організації, підготовки, підтримання та виконання завдань руху опору, на час проведення таких заходів підпорядковуються Командувачу Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, рішення якого є обов'язковими до виконання⁴¹.

Для забезпечення виконання завдань руху опору законодавством України визначена необхідність спеціальної підготовки громадян. Зокрема, регламентована загальновійськова підготовка громадян України до національного спротиву. Необхідно зазначити, що загальновійськова підготовка громадян організовується з використанням фондів військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України, військових навчальних закладів, навчальних центрів, інших військових частин (установ) Збройних Сил України, інших складових сил безпеки та сил оборони, об'єктів, які перебувають у сфері управління державних органів та органів місцевого самоврядування⁴². Тобто ми можемо зазначити доцільність проведення навчальних занять із загальновійськової підготовки громадян на базах закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських.

Законом України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX визначена доцільність використання досвіду

³⁹ Там само. П. 13, ст. 1.

⁴⁰ Там само. П. 14, ст. 1.

⁴¹ Там само. П. 5, ст. 5.

⁴² Там само. П. 6, ст. 6.

правоохоронців. Так, у пункті 6 статті 9 зазначено, що основу добровольчих формувань територіальних громад складають громадяни України, які пройшли військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах⁴³.

Цим же законодавчим актом визначені повноваження Національної поліції та інших органів, які входять до системи МВС України та інших органів, які входять до сил безпеки та оборони в заходах національного спротиву. Так, Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту:

- 1) беруть участь у проведенні аналізу та оцінки обстановки, яка впливає на виконання завдань територіальної оборони та руху опору;
- 2) беруть участь у плануванні територіальної оборони;
- 3) беруть участь у створенні системи управління територіальною обороною;
- 4) здійснюють підготовку підпорядкованих сил і засобів, що залучаються до територіальної оборони, та управління ними під час виконання завдань територіальної оборони;
- 5) підтримують взаємодію під час підготовки та виконання завдань територіальної оборони;
- 6) беруть участь у навчаннях (тренуваннях), оперативно-польових поїздках з територіальної оборони, забезпечують участь у них підпорядкованих органів та підрозділів⁴⁴.

Окрім того Національна поліція України та Служба безпеки України крім завдань, визначених частиною першою статті 17 Закону України «Про

⁴³ Там само. П. 6, ст. 9.

⁴⁴ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

основи національного спротиву», проводять у визначеному законодавством України порядку обов'язкову спеціальну перевірку кандидатів на посаду командира добровольчого формування територіальної громади⁴⁵.

З метою запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573, у редакції станом на 14 листопада 2023 року⁴⁶, затверджено Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан⁴⁷.

Терміни, що вживаються у цьому Порядку, мають таке значення:

1) блокпост – посилений контрольний-пропускний пункт, який тимчасово встановлюється на в'їзді/виїзді (вході/виході) на територію/території, де введено воєнний стан та запроваджено комендантську годину, на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на блокпосту;

2) комендант – уповноважена особа органу військового управління, яка призначається наказом військового командування або військової адміністрації (у разі її утворення) та якій надано повноваження щодо організації та забезпечення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування на території, де запроваджено комендантську годину та/або встановлено спеціальний режим світломаскування, координації дій сил і засобів підрозділів та органів військового управління Збройних Сил та інших утворених відповідно до

⁴⁵ Там само. П. 2, ст. 17.

⁴⁶ Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

⁴⁷ Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

законів військових формувань, правоохоронних органів (підрозділів), органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій (у разі їх утворення) на такій території;

3) патруль – спільний рухомий наряд, до складу якого входять поліцейські Національної поліції та військовослужбовці Збройних Сил і можуть залучатися військовослужбовці Національної гвардії та Держприкордонслужби, що виконує покладені на нього обов'язки на маршруті патрулювання, визначеному комендантом на території, де запроваджено комендантську годину;

4) перепустка – виданий комендатурою документ, що надає особам, зокрема тим, які керують транспортними засобами, дозвіл на перебування в певний період доби на території, де запроваджено комендантську годину;

5) світломаскування – приховування від спостереження повітряним і наземним противником світлових демаскувальних ознак діяльності військ, військових об'єктів, а також населених пунктів, об'єктів економіки та державного управління⁴⁸.

Комендантська година та встановлення спеціального режиму світломаскування запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення), який доводиться до відома військових адміністрацій (у разі їх утворення) або ради оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Мінекономіки, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури, МОЗ, МЗС, АТ «Українська залізниця», відповідних органів Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, військових командувань, з'єднань, військових частин Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань⁴⁹.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само.

Зазначеним наказом призначається комендант, визначаються час, протягом якого діють комендантська година та спеціальний режим світломаскування, межі території їх запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, порядок руху залізничного, автомобільного, морського, річкового, повітряного транспорту, порядок створення, функціонування і місцезнаходження комендатури та її склад⁵⁰.

До складу комендатури можуть включатися військовослужбовці Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, поліцейські Національної поліції, військовослужбовці та працівники СБУ, працівники ДФС, ДМС, ДСНС, військових адміністрацій (у разі їх утворення). Повноваження із забезпечення єдиного управління виділеними до складу комендатури силами і засобами та координації їх дій покладаються на коменданта⁵¹.

Під час дії комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування Збройні Сили, Держспецтрансслужба, Національна гвардія, Держприкордонслужба, Національна поліція, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС продовжують виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності⁵².

Необхідно враховувати той факт, що на території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів⁵³.

Безпосередньо для забезпечення контролю за здійсненням заходів під час запровадження комендантської години визначена необхідність створення системи пропускнуго режиму, яка передбачає наявність перепусток. А контроль за дотриманням особами комендантської години та спеціального режиму світломаскування здійснюється патрулями, які підпорядковуються

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само.

⁵² Там само.

⁵³ Там само.

коменданту⁵⁴.

Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573, в редакції станом на 14 листопада 2023 року⁵⁵, регламентує повноваження патруля.

Саме тому патрулям на території, де запроваджено комендантську годину та встановлено спеціальний режим світломаскування, в установленому законодавством порядку надано право:

1) затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

2) перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки або свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю або посвідчення адвоката України та скановану копію доручення регіонального/міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;

3) вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції;

4) тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуювати транспортні засоби;

5) входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб;

б) використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, що належать особам (за їх згодою), підприємствам, установам і організаціям, за винятком транспортних засобів іноземних консульських установ чи представництв міжнародних організацій, для запобігання вчиненню кримінального правопорушення, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, або для доставки до лікувальних закладів осіб, які потребують медичної допомоги, проїзду до місця злочину;

7) застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби ⁵⁶.

Тобто при виконанні своїх повноважень підрозділи Національної поліції взаємодіють з іншими суб'єктами, які входять до сил безпеки та оборони. В. М. Ковбаса, Р. В. Кусько., Т. В. Дрозд у своєму дослідженні ⁵⁷ виокремили такі форми взаємодії поліції з іншими суб'єктами в умовах правового режиму воєнного стану, а саме:

- оперативний обмін інформацією;
- проведення (участь у проведенні) спільних оперативних нарад керівного складу поліції з військовою адміністрацією, іншими

⁵⁶ Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

⁵⁷ Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/57.pdf.

правоохоронними органами тощо з питань підготовки до виконання службових завдань;

- здійснення спільних заходів з виконання спеціальних службових завдань;
- проведення спільних навчань, тренувань та занять;
- регулярний обмін (корегування) розрахунку сил та засобів Національної поліції, що залучаються до спільного виконання завдань під час воєнного стану, забезпечення поліції іншою необхідною інформацією;
- спільне патрулювання;
- проведення спільних заходів з метою забезпечення режиму воєнного стану в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць⁵⁸.

На нашу думку, ще однією формою взаємодії є проведення навчання цивільного населення із загальної військової підготовки на базі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, та закладах первинної професійної підготовки поліцейських (Академії поліції – прим. автора).

При цьому В. М. Ковбаса, Р. В. Кусько., Т. В. Дрозд зазначили: «Одним із головних завдань необхідно визначити недопущення надмірного обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, зловживання повноваженнями з боку працівників поліції у процесі реалізації завдань поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану, удосконалення механізмів взаємодії та розмежування повноважень поліції з органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану⁵⁹.

Своєю чергою О. С. Юнін дійшов висновку про те, що в межах реалізації поставлених перед Національною поліцією завдань напями

⁵⁸ Ковбаса В. М., Кусько Р.В., Дрозд Т.В. Діяльність національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245-248. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/57.pdf.

⁵⁹ Там само. С. 247.

діяльності поліцейських не є характерними для поліції в мирний час⁶⁰. Науковець зазначає: «Так, на деокупованих територіях, прифронтових територіях, поліцейські у взаємодії з іншими правоохоронними органами або законними воєнізованими формуваннями (взаємодія з якими також є не типовою у діяльності поліції у мирний час) протидіють диверсійним групам ворога (які є професійними військовими); займаються фіксацією воєнних злочинів росіян; розмінуванням; техніко-криміналістичним забезпеченням огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху. Водночас на території, яка є театром активних бойових дій, у прифронтових зонах поліцейські здійснюють евакуацію населення, доставляють гуманітарну допомогу. Окрім того, серед пріоритетних завдань на щойно деокупованих територіях та у прифронтових територіях є запобігання фактам мародерства тощо⁶¹.

Це зумовило необхідність внесення змін у регламентацію повноважень поліцейських. І тому Законом України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2123-IX⁶² були внесені відповідні зміни, які регламентують виконання повноважень поліцейським в умовах правового режиму воєнного стану.

Зокрема, абзаци третій і четвертий статті 20 Закону України «Про Національну поліцію» були викладені в такій редакції:

«Поліцейський, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, зобов'язаний завжди мати при собі спеціальний жетон, крім випадків, коли

⁶⁰ Юнін О. С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 95-100. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/263/265>.

⁶¹ Там само. С. 98.

⁶² Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

його наявність перешкоджає проведенню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, виконанню завдань в умовах режиму секретності, або здійсненню заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також спеціальних заходів із забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів, або під час здійснення повноважень поліції під час дії воєнного стану.

У разі виконання поліцейським службових обов'язків із використанням засобів індивідуального захисту на них розмішується ідентифікаційний номер або спеціальний жетон, крім здійснення повноважень поліції під час дії воєнного стану»⁶³.

Також стаття 23 даного закону була доповнена пунктами 36-46:

36) за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно одержує від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання визначених цим Законом завдань та повноважень поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у вигляді та у формі, що зазначені в такому запиті. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання запиту, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

37) здійснює конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняє їх у залі суду.

Перелік місцевих загальних судів, відповідних установ попереднього ув'язнення (крім гауптвахт) та ізоляторів тимчасового тримання, з/до яких поліцією здійснюється конвоювання таких осіб, визначається Міністром внутрішніх справ України;

38) у випадках, передбачених законом, утримує в ізоляторах

⁶³ Там само.

тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених;

39) у межах визначеної законодавством компетенції здійснює розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень;

40) організовує роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

41) здійснює техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху;

42) здійснює представництво та забезпечує виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу;

43) здійснює співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європол;

44) організовує взаємодію правоохоронних та інших державних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції - Інтерпол, Європейським поліцейським офісом (Європол), а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу;

45) здійснює збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України;

46) здійснює адміністративний нагляд відповідно до закону ⁶⁴.

Відповідно до предмета нашого дослідження необхідно зазначити і зміни, які були внесені в статтю 24 Закону України «Про Національну поліцію», яка регламентує додаткові повноваження поліції. Тобто дана стаття була доповнена і викладена в такій редакції:

«Стаття 24. Додаткові повноваження поліції.

1. Виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на поліцію виключно законом.

2. У разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості.

3. У ході забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості, виконання завдань територіальної оборони органи та підрозділи, що входять до системи поліції та дислокуються в межах Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, області, міста Києва, можуть підпорядковуватися за рішенням керівника поліції відповідному начальнику Головного управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, області, місті Києві.

4. Під час дії воєнного стану поліція особливого призначення в ході відсічі збройної агресії проти України за рішенням військового командування, погодженим з керівником поліції або уповноваженою ним особою, може брати участь в обороні України відповідно до Закону України

⁶⁴ Там само.

«Про оборону України» шляхом безпосереднього ведення бойових дій⁶⁵.

Також стаття 40, яка регламентує застосування технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого програмного забезпечення була викладена у новій редакції:

«1. Поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати такі технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення:

1) фото- і відеотехніку, у тому числі техніку, що працює в автоматичному режимі, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень;

2) технічні прилади та технічні засоби з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз;

3) безпілотні літальні апарати та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню;

4) спеціальні технічні засоби перевірки на наявність стану алкогольного сп'яніння;

5) спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів.

Технічні прилади та технічні засоби, передбачені пунктами 1 і 2 цієї частини, поліція може закріплювати на однострої, у/на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель.

Поліція може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні.

⁶⁵ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Стаття 24. Дата оновлення: 04.05.2024 *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

2. Інформація про змонтовані/розміщені технічні прилади, технічні засоби повинна бути розміщена на видному місці.

3. Строки та порядок зберігання матеріалів фото- і кінозйомки, відеозапису та результатів їх аналізу встановлюються Міністерством внутрішніх справ України»⁶⁶.

Частина п'ята статті 42 була викладена в новій редакції:

«5. Під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби»⁶⁷.

Окрім того стаття 42 була доповнена частинами дев'ятою та десятою такого змісту:

«9. Під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені цією статтею стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених статтею 43, частинами четвертою та п'ятою статті 45, а також частиною дев'ятою статті 46 цього Закону.

10. Під час дії воєнного стану у разі застосування поліцейським заходу примусу передбаченого статтею 42 цього Закону стосовно осіб, які здійснюють агресію проти України, та завдання зазначеним особам тілесних ушкоджень, каліцтва, застосування вогнепальної зброї, за наявності можливості, з урахуванням подій на відповідній території, поліцейський усно або за допомогою засобів комунікаційного зв'язку повідомляє свого безпосереднього керівника, який у разі необхідності за можливості повідомляє центральний орган управління поліції та відповідного

⁶⁶ Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

⁶⁷ Там само.

прокурора»⁶⁸.

Необхідно зазначити, що були внесені й інші доповнення до Закону України «Про Національну поліцію». Надалі до Закону України «Про Національну поліцію» також були внесені доповнення, зокрема стаття 23 отримала пункти 47, 47-1 і 48 у такій редакції:

«47) використовує повітряні судна, безпілотні повітряні судна, транспортні засоби, що рухаються по поверхні води або під нею, у тому числі дистанційно керовані;

47-1) у разі перешкоджання працівникам Антимонопольного комітету України у виконанні ними повноважень, передбачених пунктами 4, 5 і 7 частини першої статті 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», вживає заходів, передбачених цим Законом (у разі залучення);

48) вживає заходів для запобігання, виявлення та припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден над визначеною територією чи об'єктом із спеціальним режимом або над місцем здійснення спеціального поліцейського контролю, проведення операцій із припинення правопорушення⁶⁹.

Також необхідно вказати, що у зв'язку з дією правового режиму воєнного стану, з метою якісної організації діяльності підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку⁷⁰, органи та підрозділи Національної поліції переведені на посилений варіант несення служби. Під посиленим варіантом несення служби розуміємо впровадження комплексу організаційно-правових, превентивних, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання службових завдань і залученням значної

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Стаття 23. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

⁷⁰ Організація діяльності підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: метод. рек. / В. Л. Костюк, В. В. Литвин, В. В. Мозоль, А. О. Шаповалова, Р. А. Сербин. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

кількості поліцейських з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами і засобами, що безпосередньо залучені до забезпечення публічної безпеки і порядку у повсякденному режимі несення служби, їх виконати неможливо ⁷¹.

Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, яка затверджена наказом МВС України від 31.10.2016 № 1129 ⁷² регламентує виконання підрозділами Національної поліції спеціальних службових завдань. Під терміном «спеціальні службові завдання», що вживається в зазначеній Інструкції, розуміємо завдання, що виконуються територіальними та міжрегіональними органами Національної поліції України, їх структурними і відокремленими підрозділами при реагуванні на надзвичайні ситуації, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, відпрацюванні та уведенні в дію планів реагування на надзвичайні ситуації та/або при виконанні визначених законодавством України службових завдань у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також виконанні завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період ⁷³.

Вимоги даної Інструкції безпосередньо розповсюджуються на здійснення повноважень працівниками територіальних та міжрегіональних підрозділів поліції. Тобто дефініцією є те, що окрім загальних повноважень щодо здійснення поліцейських функцій з протидії злочинності, які визначені для підрозділів Національної поліції законодавчими та нормативно-правовими актами, в умовах правового режиму воєнного стану підрозділи

⁷¹ Інструкція про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності: затв. наказом МВС від 10.12.2015 р. № 1560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#Text>.

⁷² Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: затв. наказом МВС України від 31.10.2016 р. № 1129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17#Text>.

⁷³ Там само.

поліції залучаються і до виконання спеціальних службових завдань. Спектр виконання спеціальних службових завдань, оперативного обміну інформацією залежить від стану оперативної обстановки, характеризується налагодженням взаємодії з іншими органами, які входять до складу сил безпеки та оборони та визначається за погодженням з керівництвом військово-цивільних адміністрацій.

Як приклад, виконання службових обов'язків працівником Національної поліції на блокпосту ⁷⁴ або здійснення ним перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану ⁷⁵.

Окремо слід зазначити, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34 Конституції України ⁷⁶, а саме: недоторканність житла (ст. 30), таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), конфіденційність інформації про особу (ст. 32), свобода пересування, вільний вибір місця проживання (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34). Також можуть бути обмежені права визначені статтями Конституції: 38 – право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними; 39 – право збиратися мирно. Можуть бути також обмежені: право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43), право на страйк (ст. 44), право на освіту (ст. 53). Також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості

⁷⁴ Методичні рекомендації «Дії на блокпосту (контрольно-перепускному пункті)» (за досвідом проведення ООС (раніше АТО). Київ: Центр учбової літератури, 2022. 72 с.

⁷⁵ Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>

⁷⁶ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності тощо ⁷⁷.

На нашу думку, дані обмеження прав та свобод фізичних та юридичних осіб в умовах правового режиму воєнного стану спрямовані на забезпечення правоохоронної функції в діяльності різних підрозділів поліції та виявлення і документування кримінальних правопорушень, які пов'язані зі збройною агресією проти України. Для прикладу – виникає потреба в деталізації конфіденційного співробітництва при документуванні злочинних дій колаборантів, пособників країни-агресора, учасників незаконних збройних формувань та учасників збройних формувань країни-агресора. Норми кримінального законодавства передбачають підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Так, звільняється від кримінальної відповідальності за статтею 260 КК України особа, яка перебувала в складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування ⁷⁸. Згідно з нормами оперативно-розшукового законодавства, за бажанням осіб їх співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва ⁷⁹.

Зазначаємо, що статтею 111-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність ⁸⁰. При цьому виникають питання щодо притягнення до відповідальності за вчинені злочини, в тому числі і за колабораційну діяльність, осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території країни-агресора чи країн, які підтримують країну-агресора. Перед тим як притягнути особу до відповідальності, необхідно провести низку дій для розшуку і

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

⁷⁹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

⁸⁰ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

документування злочинів і злочинців, які причетні до вчинення правопорушення⁸¹.

Особливості виявлення, фіксації та використання інформації про колабораційну діяльність передбачають необхідність здійснення уповноваженими органами гласних і негласних оперативно-розшукових⁸², розвідувальних⁸³ чи контррозвідувальних заходів⁸⁴. Надалі використання отриманих фактичних даних про протиправну діяльність у кримінальному провадженні здійснюється відповідно до вимог КПК України⁸⁵. Саме тому уповноважені органи спрямовують свої зусилля на виявлення інформації з відкритих джерел де зафіксовані протиправні дії колаборантів, а також, відповідно до положень статті 275 КПК України⁸⁶, використовують конфіденційну допомогу громадян на засадах добровільності. Практика протидії колабораційній діяльності довела доцільність взаємодії різних правоохоронних органів, зокрема: Служби безпеки України та Національної поліції України, які входять до складу сил безпеки та оборони України.

Зазначаємо, що українські правоохоронці використовують міжнародний досвід при документуванні злочинів, зокрема досвід міжнародних кримінальних судів. На думку М. М. Майстренко, створення міжнародних кримінальних судів ще більше посирила потребу у спільних стандартах для збору, збереження та аналізу інформації у відкритому

⁸¹ Коваленко А. Процесуальні проблеми розслідування колабораційної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський ; Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 68–69.

⁸² Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

⁸³ Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

⁸⁴ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

⁸⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.

⁸⁶ Там само.

доступі, яка може бути представлена як доказ у кримінальних процесах⁸⁷. Науковиця безпосередньо зазначає протокол Берклі⁸⁸ як практичний посібник, що розроблений для уніфікації ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних, ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права⁸⁹.

Отже, обов'язковою умовою для фіксації та збереження інформації з відкритих джерел про факт колабораційної діяльності є складання слідчим чи прокурором відповідного протоколу огляду з особливостями, передбаченими протоколом Берклі. При цьому проводяться заходи щодо забезпечення захисту та збереження отриманої та проаналізованої інформації з відкритих джерел. Це зумовлено тим, що під час судового розгляду кримінального провадження, при забезпеченні змагальності сторін щодо переконливості поданих доказів, виникає потреба в повторному дослідженні отриманих матеріалів⁹⁰.

Згідно з протоколом Берклі існує шість основних етапів процесу розслідування з відкритих джерел: онлайн-запити, попередня оцінка; збір; збереження, перевірка та слідчий аналіз⁹¹. У свою чергу визначені два основні процеси для онлайн-запитів, це пошук, під яким розуміємо виявлення інформації та джерел інформації за допомогою загальних або розширених методологій пошуку та моніторинг, тобто виявлення нової інформації шляхом послідовного та наполегливого огляду набору постійних джерел⁹².

⁸⁷ Майстренко М. М. Окремі аспекти доказування за протоколом Берклі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: тези доп. учасників наук.-практ. семінару (м. Львів, 01 грудня 2023 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 63–65.

⁸⁸ Протокол Берклі з ведення розслідування з використанням відкритих цифрових даних. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>.

⁸⁹ Там само. С. 64.

⁹⁰ Протокол Берклі з ведення розслідування з використанням відкритих цифрових даних. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>.

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

Окрім того, з метою уникнення надмірного збору інформації та забезпечення права на приватне життя окремих осіб зазначається доцільність проведення попередньої оцінки будь-якого матеріалу, який ідентифікується.

Наведене вище дозволяє нам констатувати, що з метою документування колабораційної діяльності особи, яка перебуває на тимчасово окупованій території чи території країни-агресора чи країн, які підтримують країну-агресора, необхідно використовувати методики збору даних з відкритих джерел. Отримані матеріали в поєднанні з результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій та в сукупності з іншими доказами дозволяють підтвердити або спростувати факт колабораційної діяльності.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють, яка була прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року та ратифікована Верховною Радою України 4 лютого 2004 року⁹³ до спеціальних методів розслідування відносить також і агентурні операції. Згідно з вимогами зазначеної Конвенції агентурні операції проводяться компетентними органами держави на її території з метою ефективної боротьби проти організованої злочинності. Одночасно, відповідно до пунктів 13-15 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»⁹⁴ для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також використовувати конфіденційне співробітництво.

Стаття 275 КПК України конфіденційне співробітництво тлумачить як негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або

⁹³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

⁹⁴ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

особою без громадянства), які на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження⁹⁵.

Відповідно до вимог Конституції України на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом⁹⁶. Однак, починаючи з 2014 року, на території Автономної Республіки Крим, окремих районах Донецької та Луганської областей почали виникати воєнізовані та збройні формування, які підтримали сепаратистські дії та почали військове протистояння зі Збройними Силами України. Протягом 2014-2015 років, за підтримки росії, незаконні воєнізовані та збройні формування були укомплектовані особовим складом, офіцерськими кадрами, забезпечені одягом, зброєю, боєприпасами та військовою технікою. До складу зазначених незаконних формувань увійшли і представники організованої злочинності. Як результат, незаконні формування, які створювалися з 2014 року, і сьогодні беруть активну участь у повномасштабній агресії росії проти України.

Норми Кримінального кодексу України визначають підстави кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації, в незаконному воєнізованому чи збройному формуванні. Так, частина 7 статті 111-1 КК України визнає підстави кримінальної відповідальності за добровільну участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України⁹⁷.

Стаття 260 КК України визначає підстави кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або

⁹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.

⁹⁶ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

⁹⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

збройних формувань та за участь у їх діяльності. Кваліфікуючими ознаками даної протиправної діяльності визначається керівництво не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями, участь у складі зазначених формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян та вчинення діянь, які призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків⁹⁸.

Проведений нами аналіз норм Кримінального кодексу України дозволяє зазначити те, що під воєнізованими формуваннями розуміються формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка⁹⁹. Під збройними формуваннями розуміються воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю¹⁰⁰. За аналогією права незаконні воєнізовані та збройні формування мають спільні риси зі злочинними організаціями. Тому і протидія ним має загальні підходи при вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

Дефініцією є те, що підрозділи, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність, спрямовують свої зусилля, зокрема, на: пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України; розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій; на отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави¹⁰¹ тощо. Тому незаконні воєнізовані або збройні формування, їх учасники є об'єктами оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції.

З точки зору оперативно-розшукової діяльності слушними є підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення не

⁹⁸ Там само. Ст. 260.

⁹⁹ Там само. Ст. 260.

¹⁰⁰ Там само. Ст. 260.

¹⁰¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та за участь у їх діяльності. Отже, звільняється від кримінальної відповідальності за статтею 260 КК України особа, яка перебувала у складі зазначених у цій статті формуваннях, за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті (тобто за відсутності кваліфікуючих ознак, прим. авторів), якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органи державної влади чи органи місцевого самоврядування¹⁰².

Сприяння такої особи підрозділам, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність, надає можливість ефективно протидіяти як злочинним організаціям, так і незаконним воєнізованим або збройним формуванням; збирати фактичну інформацію, а надалі й докази про їх протиправну діяльність проти національної безпеки України. У майбутньому така особа може використовуватися підрозділами, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність, для виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності на підставах, визначених статтею 272 КПК України¹⁰³ або статтею 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ¹⁰⁴. Дане положення знайшло відображення і в міжнародному нормативно-правовому акті, який визначає особливості протидії транснаціональної організованої злочинності¹⁰⁵.

В умовах правового режиму воєнного стану ефективність діяльності органів / підрозділів Національної поліції України при надходженні заяв та повідомлень про адміністративні та кримінальні правопорушення залежить від оперативного реагування та оперативного інформування. Відповідно до

¹⁰² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁰³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.

¹⁰⁴ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

¹⁰⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

положень статті 18 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII поліцейський незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції¹⁰⁶. Безпосередньо поліцейський відповідно до покладених на нього завдань повинен вжити заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, а також припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення.

Порядок реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, а також оперативного інформування в центральному органі управління поліції, міжрегіональних територіальних органах Національної поліції України, територіальних органах поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві, їх територіальних (відокремлених) підрозділах встановлює Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357¹⁰⁷.

Під оперативним реагуванням розуміємо скоординовані дії чергової служби, нарядів патрульної поліції, ГРПП та інших нарядів, які спрямовані на організацію невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи та затримання ймовірного правопорушника, збереження слідів

¹⁰⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

¹⁰⁷ Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 27.04.2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

правопорушення, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції¹⁰⁸.

До сил реагування належать: чергові частини територіальних підрозділів Національної поліції, групи реагування патрульної поліції, наряди патрульної поліції, поліції охорони, поліції особливого призначення, слідчо-оперативні групи, дільничні офіцери поліції, пошукові групи кримінальної поліції, інші сформовані наряди (у тому числі спільні наряди поліцейських різних підрозділів), які в зоні оперативного реагування виконують завдання із забезпечення публічної безпеки і порядку, взаємодії з населенням, безпеки дорожнього руху, запобігання правопорушенням або подіям та їх припинення, оперативного реагування на них¹⁰⁹.

Під оперативним інформуванням розуміємо єдину систему збирання, опрацювання та подання до чергової служби вищого рівня інформації про правопорушення або подію з метою організації контролю за встановленням і затриманням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також оперативного реагування на надзвичайні ситуації. Саме тому працівниками поліції під час оперативного реагування на заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення формується інформаційна довідка про правопорушення або подію, тобто електронний або паперовий документ визначеної форми, адресований Голові Національної поліції України, начальникам ГУНП та/або ТВП, що містить опис правопорушення або події¹¹⁰.

Відповідно до вимог зазначеної нами Інструкції строк оперативного інформування обчислюється з моменту надходження до органів (підрозділів) поліції первинних відомостей (повідомлення телефоном або іншими видами

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 27.04.2020 р. № 357. Дата оновлення: 24.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

зв'язку, усної чи письмової заяви, матеріалів з інших правоохоронних органів тощо) про вчинення правопорушення або виникнення події¹¹¹.

Отже, з урахуванням отриманої інформації про вид, ступінь тяжкості, стадію та наслідок правопорушення або події, їх завершеності (закінченості), часу, який минув після вчинення правопорушення або виникнення події, місця перебування правопорушника та його суспільної небезпеки, заяви (повідомлення) поділяються на такі, що:

- мають високий ступінь загрози особам та поліцейським (повідомлення категорії «Альфа»);
- потребують негайного оперативного реагування (повідомлення категорії «Бета»);
- відпрацьовуються у звичайному режимі (повідомлення категорії «Гамма»);
- не потребують оперативного реагування (повідомлення категорії «Дельта»)¹¹².

Згідно з положеннями законодавства України, яке визначає повноваження підрозділів Національної поліції, поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів¹¹³. Стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII регламентує взаємодію з населенням на засадах партнерства. Відповідно до положень даної статті діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб¹¹⁴. Законодавець визнає, що з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції

¹¹¹ Там само.

¹¹² Там само.

¹¹³ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

¹¹⁴ Там само. Ч. 1 ст. 11.

здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад¹¹⁵. І тому зазначаємо, що саме рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції¹¹⁶.

Окрім того, відповідно до предмета даного дослідження, зазначаємо, що до основних повноважень поліції, визначених Законом України «Про Національну поліцію» відноситься здійснення превентивної та профілактичної діяльності, яка спрямована на запобігання вчиненню правопорушень, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень¹¹⁷. Підрозділи Національної поліції вживають у межах своєї компетенції заходів для усунення виявлених причин та умов протиправної діяльності.

Це надає можливість дійти висновку про те, що запобігання злочинності та профілактика кримінальних правопорушень на законодавчому рівні визначено як один із основних напрямків діяльності підрозділів Національної поліції. На нашу думку, сприятиме даній діяльності взаємодія з територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства. Так, одним із організаційних принципів діяльності поліції є територіальний. Цей організаційний принцип передбачає оперативне обслуговування та організацію запобігання, розкриття і виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень на закріплених за підрозділами поліції територіях, дільницях, зонах. І тому органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, підрозділи превентивного блоку поліції (дільничні офіцери поліції, поліцейські офіцери громади, патрульна поліція, ювенальна превенція тощо) взаємодіють між собою у процесі запобігання злочинності за різними напрямками.

Як приклад – запобігання злочинності серед осіб, які не досягли повноліття, тобто за правовим статусом є дітьми. Згідно з нормами Закону

¹¹⁵ Там само. Ч. 2 ст. 11.

¹¹⁶ Там само. Ч. 3 ст. 11.

¹¹⁷ Там само. Ст. 23.

України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР уповноважені підрозділи Національної поліції входять до складу органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку¹¹⁸. І тому під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання¹¹⁹.

Інший приклад – це заходи щодо запобігання торгівлі людьми. Відповідно до положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI¹²⁰ попередження торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

- 1) вивчення ситуації;
- 2) підвищення рівня обізнаності;
- 3) зниження рівня вразливості населення;
- 4) подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів¹²¹.

З урахуванням того, що основним структурним елементом системи Національної поліції є кримінальна поліція¹²², необхідно також зазначити положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18

¹¹⁸ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text>.

¹¹⁹ Там само. Ст. 3.

¹²⁰ Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

¹²¹ Там само. Ст. 9.

¹²² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

лютого 1992 року № 2135-ХІІ¹²³ щодо запобігання злочинності та профілактики кримінальних правопорушень. Відповідно до положень зазначеного законодавчого акта підрозділи кримінальної поліції відносяться до підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність¹²⁴. Пункт 1 статті 7 даного закону визначає те, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, здійснювати профілактику правопорушень. Одночасно пункт 5 даної статті визначає обов'язок для підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення кримінальних правопорушень¹²⁵.

Наведене вище дозволяє дійти висновку про те, що взаємодія підрозділів Національної поліції при запобіганні злочинності та профілактики кримінальних правопорушень має своє законодавче регулювання. Умови правового режиму воєнного стану визначають особливості такої взаємодії, які безпосередньо пов'язані з безпековою складовою спільної діяльності на територіях районів та областей. Особливо це проявляється при плануванні і здійсненні стабілізаційних та безпекових заходів підрозділами Національної поліції України.

В умовах правового режиму воєнного стану актуалізувалися питання, які пов'язані з контролем обігу зброї, бойових припасів та вибухових

¹²³ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

¹²⁴ Там само. Ст. 5.

¹²⁵ Там само.

речовин. Підрозділами Національної поліції України постійно фіксуються факти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибухонебезпечними речовинами. Відповідно до положень статті 263 КК України під незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами слід розуміти носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу, а також носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу ¹²⁶.

За інформацією МВС України ¹²⁷ у 2023 році правоохоронці зареєстрували 4 840 фактів незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибухівкою. З незаконного обігу вилучено 5 168 одиниць вогнепальної зброї: 1567 автоматів, 997 пістолетів і револьверів, 921 гранатомет, 1683 одиниці переробленої зброї тощо. Також поліція вилучила такі боєприпаси: 17 815 гранат, 16 798 мін, запалів, вибухових пристроїв, понад 1 800 000 набоїв і 2935 кг вибухових речовин. Окрім того поліцейські задокументували 695 фактів збуту зброї, виявили 117 схронів. Це – понад 7 000 одиниць різного виду озброєння. Два найбільших схрони ліквідували у Києві та на Черкащині. Встановлено, що житель Черкаської області планував реалізувати зброю представникам криміналітету. У зловмисника було вилучено протитанкові установки, ракетні комплекси, гранатомети та багато іншого ¹²⁸.

Необхідно зазначити і результати діяльності правоохоронців на блокпостах. За інформацією МВС України, завдяки діяльності блокпостів задокументовано понад 1000 фактів перевезення нелегальної зброї. Вилучено 422 одиниці вогнепальної зброї. Серед них – 234 одиниці автоматичної зброї,

¹²⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

¹²⁷ Торговці зброєю, схрони та арсенали боєприпасів: результати роботи Нацполіції за рік. *Офіційний портал Міністерства внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/torgovci-zbrojeiu-sxroni-ta-arsenali-bojepripasiv-rezultati-roboti-nacpoliciyi-za-rik>.

¹²⁸ Там само.

61 пістолет та револьвер, 79 гранатометів, а також 2 815 гранат та 1 065 мін, запалів та інших вибухових пристроїв¹²⁹.

Наведені статистичні дані зазначають актуальність для різних підрозділів Національної поліції діяльності щодо запобігання та своєчасного виявлення і документування фактів незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибухівкою.

Відповідно підрозділи кримінальної поліції, зокрема департаменту карного розшуку Національної поліції України:

- організують постійну взаємодію оперативних служб у роботі з оперативного пошуку зброї, боєприпасів і вибухових матеріалів, що незаконно зберігаються, використовуються та раніше викрадені;

- спрямують діяльність негласних працівників, у тому числі в місцях позбавлення волі, спецстановах, на виявлення осіб, які мають намір незаконно придбати зброю, проведення щодо них кваліфікованих оперативно-розшукових заходів¹³⁰.

Своєю чергою слідчі підрозділи Національної поліції спрямовують свої зусилля на:

- своєчасне і якісне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з крадіжками зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів, а також незаконним їх володінням, зберіганням і носінням;

- недопущення випадків необґрунтованого закриття таких справ і звільнення підозрюваних осіб від кримінальної відповідальності¹³¹.

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затв. наказом МВС України від 21.08.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

¹³¹ Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затв. наказом МВС України від 21.08.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

Окрім того, необхідно зазначити і доцільність запобігання вказаної злочинної діяльності, про що наголошують у своїй роботі О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблистий, В. С. Березняк, Р. Каторкін та Н. Толошна¹³². Науковці зазначають, що через воєнну агресію з боку держави-терориста суттєво зростає рівень латентності кримінальних правопорушень у вигляді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, адже, по-перше, значна кількість територій нашої держави тимчасово окупована російською федерацією, через що випадки вчинення даного діяння не фіксуються, а, по-друге, через загрозу життю з боку окупантів спостерігається тенденція, за якої громадяни України знаходять відповідні предмети в районах бойових дій та ховають їх у своїх домівках задля самооборони проти ворога¹³³.

З точки зору запобігання зазначеним злочинам, цікавими є положення частини 3 статті 263 КК України, згідно з вимогами якої не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої¹³⁴. І тому погоджуємося з твердженням про те, що для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням у виді незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами важливо проводити інформаційно-роз'яснювальні кампанії серед населення щодо підстав та наслідків застосування до особи положень ч. 3 ст. 263 закону про кримінальну відповідальність¹³⁵.

В умовах правового режиму воєнного стану одним із напрямків взаємодії Національної поліції з військовими адміністраціями, органами

¹³² Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану : метод. рекомендації / кол. авт.: О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблистий, В. С. Березняк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. 128 с.

¹³³ Там само. С. 30.

¹³⁴ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

¹³⁵ Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану : метод. рекомендації / кол. авт.: О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблистий, В. С. Березняк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 36.

державної влади та органами місцевого самоврядування є організація та проведення евакуаційних заходів щодо цивільного населення з територій, де ведуться активні бойові дії та прилеглих до них районів.

Діюча система правового забезпечення евакуаційних заходів ґрунтується на положеннях визначених постановами Кабінету Міністрів України: від 30 жовтня 2013 року № 841, якою затверджено «Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій»¹³⁶ та від 1 червня 2023 року № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення», якою затверджено «Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну»¹³⁷.

Безпосередньо евакуація з територій бойових дій цивільного населення, сімей з дітьми, матеріальних і культурних цінностей здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII¹³⁸. Евакуації населення із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони відноситься до заходів правового режиму воєнного стану¹³⁹.

Організація проведення евакуації та підготовка районів для розміщення евакуйованого населення і його життєзабезпечення, а також зберігання

¹³⁶ Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-n#Text>.

¹³⁷ Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 р. № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-n#Text>.

¹³⁸ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 08.11.2023. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>.

¹³⁹ Там само.

матеріальних і культурних цінностей покладаються на Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування та керівників суб'єктів господарювання¹⁴⁰.

Згідно з чинним нормативно-правовим актом до органів з евакуації належать комісії з питань евакуації, збірні пункти евакуації, проміжні пункти евакуації, приймальні пункти евакуації¹⁴¹.

Проведення евакуації забезпечується шляхом:

- створення на регіональному та місцевому рівні органів з евакуації, а також органів з евакуації на об'єктах господарювання;
- розроблення плану евакуації населення;
- визначення безпечних районів, придатних для розміщення евакуйованого населення та матеріальних і культурних цінностей;
- організації оповіщення керівників суб'єктів господарювання і населення про початок евакуації;
- організації управління евакуацією;
- життєзабезпечення евакуйованого населення в місцях його безпечного розміщення;
- участі у командно-штабних навчаннях та об'єктових тренуваннях;
- навчання населення діям під час проведення евакуації¹⁴².

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України значні території різних областей нашої держави стали місцем активних бойових дій. Війська країни-агресора здійснюють обстріли та бомбардування як великих міст, так і маленьких сіл. Свою діяльність розгорнули збірні пункти евакуації, які призначені для збору і реєстрації евакуйованого населення та організації його вивезення (виведення) у безпечні райони. Збірні пункти евакуації розміщуються поблизу залізничних станцій, морських і річкових портів, пристаней, маршрутів евакуації, а також на

¹⁴⁰ Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-n#Text>.

¹⁴¹ Там само.

¹⁴² Там само.

наєвних міських площах, у відкритих безпечних місцях або безпечних приміщеннях¹⁴³.

Приймальні пункти евакуації організують у безпечному районі підготовку пунктів висадки, уточнюють кількість населення, що прибуло, і порядок подачі транспортних засобів для його вивезення із зазначених та проміжних пунктів евакуації до пунктів розміщення, організують надання медичної допомоги евакуйованому населенню та охорону громадського порядку.

Необхідно зазначити, що з метою захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, в умовах воєнного стану обласні військові адміністрації за погодженням з органами військового командування на відповідній території та Координаційним штабом з питань проведення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану можуть прийняти рішення про проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії¹⁴⁴. При цьому обов'язкова евакуація в примусовий спосіб дітей здійснюється за супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника¹⁴⁵.

Під час проведення евакуаційних заходів особлива увага приділяється:

- дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, які проживають або зараховані до закладів (зокрема, діти, які проживають та утримуються в пансіонах закладів освіти);

¹⁴³ Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-n#Text>.

¹⁴⁴ Там само.

¹⁴⁵ Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 р. № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-n#Text>.

- дітям, які не належать до категорії дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та проживають або зараховані до закладів (зокрема, діти, які проживають та утримуються в пансіонах закладів освіти);
- особам похилого віку, особам з інвалідністю, які проживають в закладах або зараховані до них на цілодобове перебування, отримують соціальні послуги із стаціонарного догляду, паліативного догляду, підтриманого проживання;
- повнолітнім особам, зокрема особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, які тимчасово проживали в закладах, що надають соціальні послуги ¹⁴⁶.

Отже, на підставі зазначеного доходимо висновку, що в умовах правового режиму воєнного стану евакуаційні заходи цивільного населення, сімей з дітьми регламентовані як законодавчими, так і нормативно-правовими актами. Особлива увага при здійсненні евакуаційних заходів приділяється дітям. За необхідності може бути прийняте рішення про проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту, місцевості, де ведуться бойові дії.

Окрім того зазначаємо, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки України. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України ¹⁴⁷. Натепер законодавчим актом встановлений єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, тобто – режим секретності. Тому нині захист державної таємниці є надзвичайно важливим як у зв'язку з безпрецедентною активністю

¹⁴⁶ Там само.

¹⁴⁷ Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

російських спецслужб, так і через глобалізацію світового інформаційного простору¹⁴⁸. Про державну таємницю як складову національної безпеки України наголошують у своєму виданні О. А. Джус, М. К. Золотарьова, І. М. Копотун, Т. П. Макарова, М. А. Микитюк, О. О. Павлюк, С. П. Пасіка, С. В. Петков, Р. М. Скриньковський, Л. І. Сопільник, А. Г. Чубенко, А. М. Шевченко¹⁴⁹.

Узагальнюючи проведений аналіз діяльності Національної поліції України в системі сил безпеки та оборони України висновуємо, що у зв'язку з повномасштабною агресією росії проти України в нашій державі з 24 лютого 2022 року діє правовий режим воєнного стану. Відповідно до положень статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу¹⁵⁰. Відповідно захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України¹⁵¹ (стаття 65 – прим. авторів).

Органи / підрозділи Національної поліції України діють у складі сил безпеки та оборони, залучаються до проведення стабілізаційних та безпекових заходів. З точки зору теорії пізнання методологічна парадигма діяльності органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану має взаємозалежні елементи:

- по-перше, це виконання загальних повноважень підрозділами Національної поліції щодо запобігання, виявлення, розкриття адміністративних та кримінальних правопорушень, досудового

¹⁴⁸ Пекарський С. П. Режим секретності : навч. посіб. Київ: ВД «Дакор», 2021. С. 81.

¹⁴⁹ Державна таємниця як складова національної безпеки України: охорона та доступ до державної таємниці; законодавче забезпечення; відповідальність за розголошення державної таємниці; особливості дотримання державної таємниці під час відправлення правосуддя; особливості регулювання в особливий період та під час воєнного стану / укл. : Джус О. А., Золотарьова М. К., Копотун І. М., Макарова Т. П., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Сопільник Л. І., Чубенко А. Г., Шевченко А. М. Київ: ВД «Професіонал», 2023. 438 с.

¹⁵⁰ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

¹⁵¹ Там само.

розслідування кримінальних проваджень та забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень відповідно до чинних норм законодавства України;

- по-друге, об'єктом діяльності є суспільні відносини, які накладають відбиток на правову регламентацію діяльності підрозділів Національної поліції;

- по-третє, безпосередній вплив на об'єкт діяльності підрозділів Національної поліції має встановлення правового режиму воєнного стану;

- по-четверте, дії злочинців, які мають прихований, латентний та організований характер;

- по-п'яте, розповсюдження зброї, боєприпасів, вибухівки поза регулюючим контролем і, як наслідок, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;

- по-шосте, виконання повноважень з протидії злочинності, військовим злочинам, які пов'язані з повномасштабною агресією російської федерації проти України, підрозділами Національної поліції у складі сил безпеки, оборони та руху опору;

- по-сьоме, забезпечення евакуаційних заходів та контроль за міграційними процесами, які значно посилися через повномасштабну агресію росії проти України;

- по-восьме, режимно-секретне забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації в діяльності підрозділів Національної поліції України.

1.2. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану

У статті 19 Конституції України зазначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути

примушений робити те, що не передбачено законодавством¹⁵². Відповідно органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України¹⁵³. Дана вимога, згідно з якою дозволяється робити лише те, що регламентовано, стосується і діяльності органів / підрозділів Національної поліції України.

О. С. Юнін у своєму дослідженні зазначає: «Через повномасштабну збройну агресію російської федерації усі державні інституції України вимушені функціонувати і виконувати поставлені перед ними завдання в умовах війни (фактично) і в умовах воєнного стану (з правової точки зору). Це стосується також і Національної поліції України, яка разом з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони бере участь у відсічі збройній агресії. Зрозуміло, що за особливих умов війни поліція має виконувати багато завдань, які є нетиповими для неї в умовах мирного часу, відповідно для Національної поліції України має існувати розгалужене нормативно-правове підґрунтя для такої діяльності»¹⁵⁴.

О. В. Драган наголосив те, що головна ідея Конституції України під час війни, як і в мирний час, залишається незмінною й полягає у встановленні меж для публічної влади для запобігання свавілля та гарантування прав і свобод людини. Водночас конституційні цілі й пріоритети діяльності всієї держави під час війни мають значну специфіку¹⁵⁵. На думку науковця: «Головна ідея Конституції України під час війни, як і в мирний час, залишається незмінною й полягає у встановленні меж для публічної влади для запобігання свавілля та гарантування прав і свобод людини»¹⁵⁶.

¹⁵² Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Дата оновлення: 01.01.2020. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Юнін О. С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 96. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/263/265>.

¹⁵⁵ Драган О. В. Щодо повноважень національної поліції України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 375. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299999/292419>.

¹⁵⁶ Там само. С. 376.

К. С. Ізбаш та Н. В. Домброван у своєму дослідженні визначили, що взаємодія органів та підрозділів Національної поліції України передбачає нормативно закріплену співпрацю, яка полягає у вирішенні проблемних питань, пов'язаних із профілактикою та боротьбою щодо вчинення правопорушень, та боротьбі зі злочинністю, забезпеченні публічного порядку та публічної безпеки, формуванні в населення правової культури¹⁵⁷.

Є. С. Гіденко, досліджуючи правове регулювання діяльності Національної поліції України у виконанні службово-бойових завдань, зазначив доцільним роботу поліцейських у період дії воєнного стану називати службово-бойовою¹⁵⁸.

Є. В. Кобко, досліджуючи адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави, дійшов висновку про те, що система суб'єктів забезпечення національної безпеки держави є важливим елементом механізму забезпечення національної безпеки держави, оскільки саме ці суб'єкти реалізують своїми діями завдання та функції, обумовлені необхідністю їх досягнення¹⁵⁹. У своєму дослідженні науковець зазначив: «Законодавчо здійснено диференціацію сектору безпеки і оборони на чотири взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки¹⁶⁰.

Слушною є думка С. С. Вітвіцького, В. С. Тулінова, О. М. Мердової та інших науковців, які вважають, що система законодавства, яка регулює поліцейську діяльність, – це сукупність усіх чинних упорядкованих нормативно-правових актів у сфері діяльності Національної поліції України

¹⁵⁷ Ізбаш К. С., Домброван Н. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням на засадах партнерства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 243.

¹⁵⁸ Гіденко Є. С. Правове регулювання діяльності Національної поліції України у виконанні службово-бойових завдань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 47. С. 14–16.

¹⁵⁹ Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2022. С. 104.

¹⁶⁰ Там само. С. 105.

¹⁶¹. Науковці визначили особливість поліцейської діяльності, яка характеризується тим, що переважна більшість нормативно-правових актів, що її визначають, носить здебільшого відомчий характер ¹⁶².

Наведене дозволяє нам констатувати, що сучасна юридична наука визнає актуальною темою для дослідження саме нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану.

Отже, у чинному Законі України «Про Національну поліцію» визначена правова основа діяльності поліції ¹⁶³. Так, у статті 3 зазначено, що у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами ¹⁶⁴. Також необхідно вказати те, що на працівників поліції (поліцейських та державних службовців) поширюється дія антикорупційного законодавства, зокрема вимоги Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII ¹⁶⁵.

На нашу думку, нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану доцільно розглядати з урахуванням загального функціонального призначення надання поліцейських послуг підрозділами Національної поліції. Відповідно до вимог статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

¹⁶¹ Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 372 с.

¹⁶² Там само. С. 22.

¹⁶³ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

¹⁶⁴ Там само. Ст. 3.

¹⁶⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги ¹⁶⁶.

Проведене дослідження дозволяє нам зробити висновок, що діяльність органів / підрозділів Національної поліції України, має свою правову регламентацію, яка складається з цілісної системи:

- Конституція України;
- міжнародні правові угоди;
- Закони України:
 - а) які визначають загальні засади діяльності органів / підрозділів Національної поліції України;
 - б) які визначають правові основи за окремими напрямками протидії злочинності органами / підрозділами Національної поліції України;
 - в) які визначають правові основи діяльності органів державної влади та їх взаємодію з Національною поліцією України;
 - г) які визначають особливості надання поліцейських послуг та діяльності органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану.
 - кодифіковані акти:
 - а) Кримінальний кодекс України;
 - б) Кримінальний процесуальний кодекс України;
 - в) Податковий кодекс України;
 - г) Митний кодекс України;
 - г) Кодекс цивільного захисту України.

¹⁶⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

- відомчі нормативно-правові акти:

а) нормативно-правові акти, які визначають загальні положення для діяльності органів / підрозділів Національної поліції України;

б) нормативно-правові акти, які визначають завдання та компетенцію органів / підрозділів Національної поліції за окремими напрямками надання поліцейських послуг;

в) нормативно-правові акти, які визначають порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами / підрозділами Національної поліції;

г) нормативно-правові акти, які визначають порядок взаємодії з державними органами та органами місцевого самоврядування;

г) нормативно-правові акти, які визначають особливості забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації в службовій діяльності органів / підрозділів Національної поліції України.

Отже, першоджерелом правових засад службової діяльності органів / підрозділів Національної поліції є Конституція України, яка була прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року¹⁶⁷. У Конституції закріплено основні правові норми функціонування держави та її органів, визначено права, свободи й обов'язки людини і громадянина, створено цілісну систему прокуратури, правосуддя, правоохоронних органів України. Безпосередньо Конституція України є юридичною базою для розробки законодавчих і нормативних документів, визначає майже всі принципи службової діяльності, гарантує верховенство права в державі та можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, стаття 3 визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. І тому права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

¹⁶⁷ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави¹⁶⁸.

Стаття 17 Конституції визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. І тому оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Своєю чергою забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Це твердження відображається у положеннях статті 65 Конституції, в якій визначено, що: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України»¹⁶⁹ [5, ст. 65]. Окрім того, відповідно до норм даної статті Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності [5, ст. 17].

Необхідно зазначити, що відповідно норм до чинної статті 17 Конституції на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом¹⁷⁰.

Стаття 21 Конституції зазначає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними¹⁷¹. Стаття 23 Конституції зазначає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її

¹⁶⁸ Там само. Ст. 3.

¹⁶⁹ Там само. Ст. 65.

¹⁷⁰ Там само. Ст. 17.

¹⁷¹ Там само. Ст. 21.

особистості ¹⁷². Стаття 24 Конституції визнає те, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками ¹⁷³. У статті 29 Конституції зазначено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом ¹⁷⁴.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на положення статті 64 Конституції, в якій визначено те, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень ¹⁷⁵. Про такі обмеження нами було зазначено в попередньому підрозділі даного розділу (прим. – авторів).

У Конституції також визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України ¹⁷⁶. Тематика використання норм міжнародних договорів, нормативно-правових актів також досліджувалася сучасними науковцями. Так, О. Ю. Прокопенко, Д. О. Булатін, досліджуючи

¹⁷² Там само. Ст. 23.

¹⁷³ Там само. Ст. 24.

¹⁷⁴ Там само. Ст. 29.

¹⁷⁵ Там само. Ст. 64.

¹⁷⁶ Там само. Ст. 9.

міжнародні правові акти, що визначають стандарти здійснення превентивної діяльності поліцією, зазначили: «Розуміння міжнародних стандартів здійснення превентивної діяльності поліцією є необхідним для ведення ефективної діяльності в даному напрямку на основі загальних, для більшості розвинених країн світу, засадах та розуміння можливих шляхів розвитку національного законодавства»¹⁷⁷. На думку науковців, особливе місце займає Декларація про поліцію, яка була проголошена Резолюцією № 690 Парламентської асамблеї Ради Європи від 8 травня 1979 року¹⁷⁸.

Необхідно зазначити, що низка українських науковців досліджували актуальні питання, пов'язані з імплементацією норм зазначеної Декларації про поліцію. Так, В. І. Шакур досліджував правовий статус поліцейського під час війни або іноземної окупації¹⁷⁹. А. В. Добровінський досліджував Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізацію в Україні¹⁸⁰. Своєю чергою І. М. Кравченко досліджував актуальні питання, пов'язані з особливостями правового статусу поліцейського в умовах міжнародного воєнного конфлікту¹⁸¹ [50]. На нашу думку, висловлені науковцями думки, висновки та пропозиції є актуальними і для нашого дослідження. Зокрема, В. І. Шакур у своєму дослідженні зазначив: «Важливо, щоб держава, суспільство та міжнародне співтовариство усвідомили, що ефективність роботи цього органу певною мірою залежить від їх розуміння відповідного правового статусу поліції в умовах війни»¹⁸². Своєю чергою А. В. Добровінський, провівши аналіз «Декларації про поліцію» від 08.05.1979

¹⁷⁷ Прокопенко О. Ю., Булатін Д. О. Міжнародні правові акти, що визначають стандарти здійснення превентивної діяльності поліцією. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2020. С. 42–44. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/29_05_2020/pdf/13.pdf.

¹⁷⁸ Резолюція № 690 Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію»: від 8 травня 1979 року. URL https://ips.ligazakon.net/document/MU_79314.

¹⁷⁹ Шакур В. І. Правовий статус поліцейського під час війни або іноземної окупації. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 120–126. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/491/442>.

¹⁸⁰ Добровінський А. В. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 102–104. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/47.pdf.

¹⁸¹ Кравченко І. М. Особливості правового статусу поліцейського в умовах міжнародного воєнного конфлікту. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.1 (101). С. 115–129. URL: <https://luhbuletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/11/9>.

¹⁸² Шакур В. І. Правовий статус поліцейського під час війни або іноземної окупації. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 125. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/491/442>.

року, виділив низку стандартів у діяльності поліції, а саме:

- поліцейський повинен чесно, об'єктивно і з почуттям власної гідності виконувати свої повноваження;
- поліція є державною службою;
- поліція повинна протидіяти корупції;
- поліцейський зобов'язаний не виконувати злочинний наказ;
- поліцейський не повинен сприяти в переслідуванні осіб, які не вчинили жодного злочину, лише за їх расову, релігійну чи політичну приналежність;
- повинна існувати чітка ієрархія вказівок, для того, щоб була змога відслідкувати працівника поліції, який надав своїм підлеглим до виконання незаконний наказ;
- професійні, психологічні та матеріальні умови, в яких поліцейський виконує свої завдання повинні захищати його честь, гідність та неупередженість¹⁸³.

Одночасно І. М. Кравченко визначив актуальним та доцільним доповнити частину 4 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 року № 2469-VIII абзацом другим, виклавши його в такій редакції: «Із введенням воєнного стану Національна поліція України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується, відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну поліцію України»¹⁸⁴.

Отже, на нашу думку, серед загального переліку міжнародних нормативно-правових актів необхідно насамперед виділити Загальну

¹⁸³ Добровінський А. В. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 102. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/47.pdf.

¹⁸⁴ Кравченко І. М. Особливості правового статусу поліцейського в умовах міжнародного воєнного конфлікту. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.1 (101). С. 124. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/11/9>.

декларацію прав людини, прийняту і проголошену резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, в якій обґрунтована необхідність того, що всі народи і всі держави повинні прагнути до того, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією ¹⁸⁵.

З урахуванням того, що нині органи / підрозділи Національної поліції України виконують свої повноваження в умовах правового режиму воєнного стану, необхідно в системі нормативно-правового забезпечення виокремити такі міжнародні нормативно-правові акти, а саме:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який був прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН ¹⁸⁶;
- Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року (ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997) ¹⁸⁷;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973) ¹⁸⁸;
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року ¹⁸⁹;

¹⁸⁵ Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

¹⁸⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який був прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

¹⁸⁷ Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року. (Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

¹⁸⁸ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

¹⁸⁹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

- Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 (ратифіковано Законом України № 946-IV від 05.06.2003) ¹⁹⁰;
- Конвенція про права дитини в редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року (ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991) ¹⁹¹;
- Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 02 грудня 1949 року ¹⁹²;
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року ¹⁹³;
- Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року) ¹⁹⁴;
- Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954) ¹⁹⁵;
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

¹⁹⁰ Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999. (Ратифікована Законом України № 946-IV від 05.06.2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text.

¹⁹¹ Конвенція про права дитини в редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. (Ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

¹⁹² Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 02 грудня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162.

¹⁹³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

¹⁹⁴ Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

¹⁹⁵ Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

(Протокол I), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989)¹⁹⁶;

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989)¹⁹⁷;

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від Женева, 8 грудня 2005 року (ратифіковано Законом України № 1674-VI від 22.10.2009)¹⁹⁸;

- IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (Гаазька): Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991¹⁹⁹;

- Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року. (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998)²⁰⁰;

- Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року. (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 44/98-ВР від 16.01.1998)²⁰¹;

- Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ

¹⁹⁶ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

¹⁹⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

¹⁹⁸ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від Женева, 8 грудня 2005 року (ратифіковано Законом України № 1674-VI від 22.10.2009). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text.

¹⁹⁹ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (Гаазька): Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

²⁰⁰ Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року. (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.

²⁰¹ Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 44/98-ВР від 16.01.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.

від 13 червня 1956 року²⁰².

Аналізуючи норми міжнародних нормативно-правових актів, необхідно також зазначити, що 17 липня 1998 року були прийняті положення Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду²⁰³ (далі Римський Статут – прим. авторів). У преамбулі Римського Статуту зазначено, що найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва²⁰⁴. З метою співпраці з Міжнародним Кримінальним Судом Верховна Рада України 4 лютого 2015 року схвалила постанову № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»²⁰⁵. На тепер Римський Статут Міжнародного кримінального суду ратифіковано Законом України від 21.08.2024 року № 3909-IX.

Римський Статут за своїм змістом поділяє злочини, які загрожують миру, безпеці та добробуту світу на злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії²⁰⁶.

До злочину геноциду відноситься діяння, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи

²⁰² Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ від 13 червня 1956 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text.

²⁰³ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=#w1_1.

²⁰⁴ Там само.

²⁰⁵ Заява Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: схвалена постановою Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.

²⁰⁶ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=#w1_1.

релігійну групу як таку. Геноцид відображається у вбивстві членів такої групи (національна, етнічна, расова чи релігійна – прим. авторів); заподіянні тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисному створенні для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; впровадженні заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; насильницькій передачі дітей цієї групи до іншої групи²⁰⁷.

На відміну від геноциду до злочинів проти людяності Римський Статут відносить діяння, які вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення. Зазначений у Римському статуті напад вчиняється усвідомлено і має тяжкі наслідки, зокрема: вбивства; винищення; обернення в рабство; депортацію або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізацію чи будь-яка іншу подібну за тяжкістю форму сексуального насильства; переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3 (Римського Статуту – прим. авторів), або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю²⁰⁸. Низку протиправних дій Римський Статут відносить до воєнних

²⁰⁷ Там само.

²⁰⁸ Там само. Ст. 7.

злочинів, перелік яких надано у статті 8²⁰⁹. При цьому дані діяння повинні характеризуватися широкомасштабністю вчинення таких злочинів.

Зазначаємо, що український законодавець розрізняє підстави кримінальної відповідальності за геноцид від підстав за екоцид та за порушення законів та звичаїв війни²¹⁰. Проводячи дослідження геноциду як форми насильства, К. В. Катеринчук зазначила: «Законодавцем чітко визначено його основні ознаки, а саме діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу»²¹¹. Науковиця доходить висновку: «...чітко прослідковується, що український законодавець здійснив імплементацію міжнародних конвенцій у кримінальне законодавство України способом трансформації»²¹².

Проведений аналіз надає нам можливість погодитися з думкою науковиці Н. М. Ахтирської, яка зазначила: «В Україні формується законодавство, скероване на взаємодію з Міжнародним кримінальним судом, з урахуванням воєнного стану цей процес відбувається в умовах реального часу – «закон – злочин – розслідування», і з урахуванням виявлених нормативних прогалин чи складнощів вносяться пропозиції до закону»²¹³.

Також у сучасних умовах діяльності органами / підрозділами Національної поліції України документується низка кримінальних

²⁰⁹ Там само. Ст. 8

²¹⁰ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

²¹¹ Катеринчук К. В. Геноцид як форма насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 197–203. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-197-203.pdf>.

²¹² Там само. С. 198.

²¹³ Ахтирська Н. М. Імплементація положень Римського Статуту в національне законодавство України: політичні зобов'язання та правові шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 4. С. 42–52. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/392/360>.

правопорушень, які свідчать про порушення представниками країни-агресорки норм міжнародного гуманітарного права.

Під міжнародним гуманітарним правом (право збройних конфліктів) необхідно розуміти систему міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм²¹⁴. Дане твердження закріплене в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка затверджена наказом Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017²¹⁵ (далі – Інструкція, прим. авторів). В Інструкції визначено, що норми міжнародного гуманітарного права вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання миру і безпеки²¹⁶.

Основним завданням міжнародного гуманітарного права є захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак²¹⁷.

Норми міжнародного гуманітарного права передбачають індивідуальну відповідальність фізичних осіб і зобов'язують держави, які беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог²¹⁸.

Згідно з положеннями Інструкції застосування заборонених методів і

²¹⁴ Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11>.

²¹⁵ Там само.

²¹⁶ Там само.

²¹⁷ Там само.

²¹⁸ Там само.

засобів ведення війни (збройного конфлікту) може бути вчинено як навмисно, так і з необережності ²¹⁹. Відповідно до кримінальної відповідальності притягуються особи, які вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права.

Нам потрібно визначити, які правопорушення належать до серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права і тому визнаються воєнними злочинами. Отже, серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права є:

- серйозні порушення, направлені проти людей;
- серйозні порушення, направлені проти майна;
- серйозні порушення, вчинені шляхом віроломного використання міжнародно-визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів ²²⁰.

Безпосередньо до серйозних порушень МГП, спрямованих проти людей, належать:

- навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження;
- навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини;
- напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП (пункт 34 глави 2 цього розділу);
- здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам;
- напад на небезпечні установки і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам;
- напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони;
- неправомірний напад на культурні цінності, які чітко

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11>.

розпізнаються;

- проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів;
- нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини, у тому числі застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації;
- взяття заручників;
- здійснення актів терору;
- незаконне позбавлення волі (арешт);
- наказ не залишати нікого в живих;
- депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території (як в межах цієї території, так і поза нею);
- переміщення державою-окупантом частини власного цивільного населення на окуповану територію;
- позбавлення права на неупереджене та належне судочинство;
- невинуватна затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;
- примус до служби у збройних силах противника;
- обмеження доступу населення до їжі, води;
- застосування заборонених видів зброї;
- використання «живих щитів»;
- вербування до складу збройних сил або використання у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років тощо ²²¹.

Своєю чергою як серйозні порушення, направлені проти майна, кваліфікуються не виправдані військовою необхідністю дії:

- великомасштабне руйнування майна;
- присвоєння майна у великих розмірах;
- знищення або розграбування власності противника;

²²¹ Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11>.

- віддача на розграбування населеного пункту або місцевості;
- захоплення суден, призначених для берегового рибальства або потреб місцевого мореплавання, госпітальних суден та суден, які здійснюють наукові і релігійні функції²²².

Аналіз положень зазначеної Інструкції надає можливість зазначити те, що у випадку серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права сторони, які знаходяться у збройному конфлікті, повинні вживати заходів як спільно, так і в індивідуальному порядку, у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй та відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй²²³.

Відповідно до даного положення кожна держава несе відповідальність за розшук осіб, які вчинили або наказали вчинити воєнні злочини (включаючи ті злочини, що стали результатом незастосування необхідних запобіжних заходів)²²⁴. Це передбачає, що той, хто звинувачується, повинен бути виданий на вимогу іншої держави, якщо його не було притягнуто до суду за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в його державі, із суворим дотриманням принципу, згідно з яким забороняється висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там можуть загрожувати застосування катувань, переслідування чи інші серйозні порушення прав людини (принцип non-refoulement)²²⁵.

Отже, розглядаючи гносеологічні аспекти нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану, ми визначили конституційні засади діяльності Національної поліції, загальні міжнародні нормативно-правові акти та сутність міжнародного гуманітарного права. Тому перейдемо до аналізу законодавчих та нормативно-правових актів, які регламентують діяльність органів / підрозділів Національної поліції відповідно до попередньо

²²² Там само.

²²³ Там само.

²²⁴ Там само.

²²⁵ Там само.

визначеної нами системи правих актів.

Передусім необхідно зазначити, що правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції України визначає Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII²²⁶.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку²²⁷.

Відповідно до положень чинного законодавства поліцейським може бути громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу в поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції. Поліцейський має службове посвідчення та спеціальний жетон. Зразки та порядок видання службових посвідчень та спеціальних жетонів затверджуються Міністерством внутрішніх справ України²²⁸.

Основними обов'язками поліцейського, які закріплені у статті 18 Закону України «Про Національну поліцію», є:

1) неухильне дотримання положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

2) професійне виконання своїх службових обов'язків відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

3) повага і не порушення прав і свобод людини;

4) надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному

²²⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

²²⁷ Там само.

²²⁸ Там само. Ст. 17.

для їхнього життя чи здоров'я;

5) зберігання інформації з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

б) інформування безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді²²⁹.

Окрім зазначеного, поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції²³⁰.

Зазначена вимога компелюється з положеннями частини 2 статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 року № 2135-ХІІ²³¹, де зазначено, що у разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність (таким підрозділом може бути і кримінальна поліція – прим. авторів), зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України²³². Окрім того у разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який

²²⁹ Там само. Ст. 18.

²³⁰ Там само.

²³¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

²³² Там само. Ст. 7.

здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування²³³.

До законодавчих актів, які регламентують діяльність за окремими напрямками протидії злочинності органами / підрозділами Національної поліції України, належать такі закони:

- «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року № 3739-VI²³⁴;
- «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ним» від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР²³⁵;
- «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII²³⁶;
- «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII²³⁷;
- «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року № 3341-XII²³⁸;
- «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР²³⁹;

²³³ Там само. Ч. 3, ст. 7.

²³⁴ Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

²³⁵ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ним: Закон України 15.02.1995 р. № 62/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text>.

²³⁶ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

²³⁷ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

²³⁸ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

- «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12 липня 2018 року № 2505-VIII²⁴⁰;

- «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX²⁴¹ тощо.

До законодавчих актів, які визначають правові основи діяльності органів державної влади та їх взаємодію з Національною поліцією України, належать закони:

- «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII²⁴²;

- «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII²⁴³;

- «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року № 3782-XII²⁴⁴;

- «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-XII²⁴⁵;

- «Про розвідку» від 17 вересня 2020 року № 912-IX²⁴⁶;

- «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року № 374-IV²⁴⁷ тощо.

До законодавчих актів, які визначають особливості надання поліцейських послуг та діяльності органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану, належать закони:

²³⁹ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text>.

²⁴⁰ Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=взаємодія#w1_1.

²⁴¹ Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text024>.

²⁴² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

²⁴³ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

²⁴⁴ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

²⁴⁵ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

²⁴⁶ Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

²⁴⁷ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

- «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII²⁴⁸;
- «Про оборону» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII²⁴⁹;
- «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII²⁵⁰;
- «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX²⁵¹.

Серед кодифікованих актів зазначаємо:

а) Кримінальний кодекс України від квітня 2001 року № 2341-III, який визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Суб'єктом кримінального правопорушення визначається фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до вимог Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність²⁵²;

б) Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI, який визначає порядок кримінального провадження на території України²⁵³;

в) Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки

²⁴⁸ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>.

²⁴⁹ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

²⁵⁰ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

²⁵¹ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

²⁵² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

²⁵³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.

їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства²⁵⁴;

г) Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI, який регулює суспільні відносини, пов'язані з митним контролем та митним оформленням товарів²⁵⁵;

г) Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI, який регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів державної влади, що не входять до системи центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, встановлює права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також інших юридичних осіб²⁵⁶.

На нашу думку, в умовах правового режиму воєнного стану актуалізуються питання, пов'язані із впливом іонізуючого випромінювання та радіаційною безпекою громадян. Саме тому відповідно до чинних норм законодавчих та нормативно-правових актів до реагування на повідомлення про вчинення правопорушень (у тому числі тих, які пов'язані з джерелами іонізуючого випромінювання) та ускладнення оперативної обстановки на об'єктах охорони залучаються сили та засоби органів і підрозділів Національної поліції України²⁵⁷. О. В. Кириченко у своєму дослідженні

²⁵⁴ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

²⁵⁵ Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

²⁵⁶ Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

²⁵⁷ Пекарський С. П. Реагування поліції на джерела іонізуючого випромінювання, що знаходяться поза регулюючим контролем: навч.-метод. рек. Київ: ВД Дакор, 2022. 92 с.

деталізував законодавче регулювання протидії злочинам, пов'язаним з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами в Україні²⁵⁸.

Серед відомчих нормативно-правових актів необхідно зазначити:

а) нормативно-правові акти, які визначають загальні положення для діяльності органів / підрозділів Національної поліції України:

- Положення про Міністерство внутрішніх справ України, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878²⁵⁹;

- Положення про Національну поліцію, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877²⁶⁰;

б) нормативно-правові акти, які визначають завдання та компетенцію органів / підрозділів Національної поліції за окремими напрямками надання поліцейських послуг, наприклад:

- Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145²⁶¹;

- Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044²⁶²;

- Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 06.07.2017 № 570

²⁵⁸ Кириченко О. В. Законодавче регулювання протидії злочинам, пов'язаним з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 берез. 2020 р. ; ДДУВС). Дніпро, 2020. С. 277–280.

²⁵⁹ Положення про Міністерство внутрішніх справ України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-n#Text>

²⁶⁰ Положення про Національну поліцію: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-n#Text>.

²⁶¹ Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 01.11.2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>.

²⁶² Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

263,
;

- Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України, яка затверджена наказом МВС України від 11.09.2001 № 785²⁶⁴.

До нормативно-правових актів, які визначають порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами / підрозділами Національної поліції, належать:

- Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, який затверджений наказом МВС України від 08.02.2019 № 100²⁶⁵;

- Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 27.04.2020 № 357²⁶⁶;

- Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, яка затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575²⁶⁷;

- Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, яка затверджена наказом МВС

²⁶³ Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 06.07.2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>.

²⁶⁴ Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: затв. наказом МВС України від 11.09.2001 р. № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01#Text>.

²⁶⁵ Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: затв. наказом МВС України від 08.02.2019 р. № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>.

²⁶⁶ Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 27.04.2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

²⁶⁷ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

України від 31.10.2016 № 1129 ²⁶⁸;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 511 «Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» ²⁶⁹;

- Положення про Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 511 ²⁷⁰;

- Порядок утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 511 ²⁷¹;

- Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена спільним наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, МФУ, МЮУ від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 ²⁷².

До нормативно-правових актів, які визначають порядок взаємодії з державними органами та органами місцевого самоврядування, належать такі нормативно-правові акти:

- Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, який схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року

²⁶⁸ Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: затв. наказом МВС України від 31.10.2016 р. № 1129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17#Text>.

²⁶⁹ Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#Text>.

²⁷⁰ Положення про Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#n15>.

²⁷¹ Порядок утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#n50>.

²⁷² Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, МФУ, МЮУ від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114_900-12#Text.

№ 273²⁷³;

- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», яке затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392²⁷⁴;
- Стратегія національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392²⁷⁵;
- Стратегія забезпечення державної безпеки, яка затверджена Указом Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022²⁷⁶;
- Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 жовтня 2023 року «Про організацію захисту та забезпечення безпеки функціонування об'єктів критичної інфраструктури та енергетики України в умовах ведення воєнних дій»: введено в дію Указом Президента України від 17 жовтня 2023 року № 695/2023²⁷⁷;
- Стратегія кібербезпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021²⁷⁸;
- Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, яка схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322²⁷⁹;
- Стратегія інформаційної безпеки, яка затверджена Указом

²⁷³ Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>.

²⁷⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.

²⁷⁵ Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.

²⁷⁶ Стратегія забезпечення державної безпеки: затв. Указом Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n100>.

²⁷⁷ Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 жовтня 2023 року «Про організацію захисту та забезпечення безпеки функціонування об'єктів критичної інфраструктури та енергетики України в умовах ведення воєнних дій»: введено в дію Указом Президента України від 17.10.2023 р. № 695/2023. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6952023-48641>.

²⁷⁸ Стратегія кібербезпеки України: затв. Указом Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>.

²⁷⁹ Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року: схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-n#Text>.

Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021²⁸⁰;

- Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, яка затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021²⁸¹;

- План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р (у редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р)²⁸²;

- Стратегія боротьби з організованою злочинністю, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126 р.²⁸³;

- Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку, який затверджений наказом МВС України 10.08.2016 № 773²⁸⁴;

- Національна стратегія у сфері прав людини, яка затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021²⁸⁵;

- Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, яка затверджена наказом МВС, ОГП, НАБУ, СБУ, ДБР,

²⁸⁰ Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14>.

²⁸¹ Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#n11>.

²⁸² План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.09.2021 р. № 1171-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.04.2023 р. № 288-р). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2021-p#n16>.

²⁸³ Стратегія боротьби з організованою злочинністю: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-p#n7>.

²⁸⁴ Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: затв. наказом МВС України 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>.

²⁸⁵ Національна стратегія у сфері прав людини: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n17>.

МФУ, МФУ від 17.08.2020 № 613²⁸⁶;

- Указ Президента України № 495 від 11 листопада 2020 року «Про заходи щодо захисту прав та інтересів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, жертв насильницьких зникнень, членів їх сімей»²⁸⁷;

- Інструкція з формування та ведення бази даних «Розшук» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», яка затверджена наказом МВС від 28.06.2023 № 534²⁸⁸;

- Інструкція про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, яка затверджена наказом МВС України від 29 листопада 2018 року²⁸⁹;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2004 р. № 1043 «Про представників Національного центрального бюро Інтерполу в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол»²⁹⁰;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 1992 р. № 555 «Про вступ України до Інтерполу»²⁹¹;

- Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: наказ СБУ та МВС України від 03.05.2012 № 169/391²⁹².

²⁸⁶ Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: затв. наказом МВС, ОГП, НАБУ, СБУ, ДБР, МФУ, МФУ від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>

²⁸⁷ Про заходи щодо захисту прав та інтересів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, жертв насильницьких зникнень, членів їх сімей: Указ Президента України від 11.11.2020 р. № 495. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4952020-35549>.

²⁸⁸ Інструкція з формування та ведення бази даних «Розшук» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. наказом МВС від 28.06.2023 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1486-23#Text>.

²⁸⁹ Інструкція про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: затв. наказом МВС України від 29.11.2018 р. № 968. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-18#Text>.

²⁹⁰ Про представників Національного центрального бюро Інтерполу в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол: постанова КМУ від 11.08.2004 р. № 1043. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-2004-n#Text>.

²⁹¹ Про вступ України до Інтерполу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.1992 р. № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-n#Text>.

²⁹² Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: наказ СБУ та МВС України від 03.05.2012 р. № 169/391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0804-#Text>.

До нормативно-правових актів, які визначають особливості забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації в службовій діяльності органів / підрозділів Національної поліції України, належать:

- Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ²⁹³;
- Звід відомостей, що становлять державну таємницю, який затверджений наказом СБУ від 23 грудня 2020 № 383²⁹⁴;
- Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану: додаток 2 до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану»²⁹⁵;
- Типова Інструкція про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. № 736²⁹⁶;
- Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в Міністерстві внутрішніх справ України, який затверджений наказом МВС

²⁹³ Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

²⁹⁴ Звід відомостей, що становлять державну таємницю: затв. наказом СБУ від 23.12.2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>.

²⁹⁵ Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану: додаток 2 до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf

²⁹⁶ Типова Інструкція про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 736. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-n#Text>.

України від 12.07.2023 № 573 ²⁹⁷.

Окрім наведених вище законодавчих та нормативно-правових актів необхідно звернути увагу на питання соціального захисту та психологічного забезпечення службово-бойової діяльності органів / підрозділів Національної поліції в умовах правового режиму воєнного стану. До таких правових актів належать:

- Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» ²⁹⁸;
- Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, який затверджений наказом МВС України 06 лютого 2019 року № 88 ²⁹⁹.

Проведений аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану дозволив нам погодитися з твердженням С. С. Вітвіцького, В. С. Тулінова, О. М. Мердової та інших науковців, згідно з яким на сьогодні в системі Міністерства внутрішніх справ України і Національної поліції тривають процеси реформування, пов'язані як з організаційними змінами, так і змінами законодавства, переважна більшість нормативно-правових актів потребує вдосконалення ³⁰⁰. А якщо врахувати діяльність органів / підрозділів Національної поліції у складі сил безпеки та оборони в умовах правового режиму воєнного стану, то зазначене твердження шановних науковців лише актуалізується і потребує реалізації.

²⁹⁷ Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в Міністерстві внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 12.07.2023 р. № 573. URL: <https://mvs.gov.ua/normativno-pravovi-akti/nakaz-vid-12072023-573-pro-zatverdzennia-pereliku-vidomostei-shho-stanovliat-sluzbovu-informaciiu-v-ministerstvi-vnutrisnix-sprav-ukrayini>.

²⁹⁸ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

²⁹⁹ Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: затв. наказом МВС України 06.02.2019 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>.

³⁰⁰ Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 372 с.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

2.1. Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушення в особливий період

У періоди війни, збройних конфліктів та інших кризових ситуацій злочинність і порушення правопорядку часто підсилюються, ставлячи під загрозу безпеку і стабільність суспільства. Війна створює особливі умови, в яких влада та правопорядок можуть бути вкрай обмеженими, а права та свободи громадян порушені. У таких умовах виникає необхідність ефективних заходів кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни і забезпечуючи кримінально-правову охорону національної безпеки, мобілізації в період дії воєнного стану.

Кримінальна відповідальність за вчинення правопорушень в особливий період має важливе значення для забезпечення правопорядку та стабільності. Вона створює важливий механізм дотримання законності та запобігання злочинності, навіть у найскладніших умовах. Правова система повинна бути готовою відповісти на нові виклики, які виникають у періоди кризи та нестабільності всіх інститутів влади та економіки, і забезпечити ефективний механізм притягнення до відповідальності тих, хто вчиняє кримінальне правопорушення.

Особливий період супроводжується збільшеним ризиком для національної безпеки та суверенітету країни. Серед злочинів, які часто вчиняються в таких умовах, можна виділити державну зраду, колабораційну діяльність, незаконне переправлення осіб через державний кордон України, ухилення від мобілізації, а також злочини проти порушення законів та звичаїв війни. Ці злочини становлять найнебезпечнішу загрозу національній

безпеці та вимагають ефективних заходів протидії та притягнення винних осіб до відповідальності за діяльність кримінального кодексу України.

Цей розділ присвячений розгляду окремих кримінальних правопорушень, вчинення яких в особливий період є найнебезпечнішими для стабільності держави і суспільства в цілому. Мета дослідження полягає в аналізі правових аспектів цього питання, виявленні проблем та перешкод у здійсненні кримінальної юстиції під час кризових ситуацій, а також у розгляді шляхів покращення ефективності кримінальної відповідальності в період дії воєнного стану.

Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України -

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, -

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, -

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території -

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах -

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій - сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.

Основний безпосередній об'єкт – правовідносини у сфері основ національної безпеки. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки» визначення поняття «Національна безпека» трактується так: захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам;

У ч. 5-8 ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» виступає також такий додатковий об'єкт, як життя та здоров'я людей та право власності.

Суб'єкт. Громадяни України, залежно від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; також у деяких частинах правопорушення

присутній спеціальний суб'єкт. За загальним правилом, кримінальна відповідальність настає з 16 років. За ч.1,2,3,4,5,6 ст. 111-1 КК України (кримінальний проступок) вік відповідальності починається з 16 років і так само в деяких випадках і для спеціальних суб'єктів, які зайняли відповідні посади або здійснювали відповідну діяльність. У ч. 7,8 ст. 111-1 можливе настання кримінальної відповідальності саме з 14 років, але це більше відноситься до спеціальних суб'єктів, які займають відповідні посади, що передбачені диспозиціями ст. 111-1 КК України.

Суб'єктивна сторона. Кримінальне правопорушення характеризується прямим та або непрямим умислом. Тобто, до кримінальних правопорушень з непрямим умислом відносяться ті діяння, в яких суб'єкт кримінального правопорушення ставився з відповідною байдужістю до настання суспільно небезпечних наслідків, які вже настали. Також треба розуміти, що в ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України обов'язковою ознакою є те, що особа добровільно здійснювала колабораційну діяльність. У разі примусу її до цієї діяльності склад кримінального правопорушення відсутній.

Слід зазначити, що всі правопорушення, зазначені в ст. 111-1 КК України, окрім частини 1, вчинюються на тимчасово окупованих територіях, які зазначені в ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де передбачений відповідний перелік тимчасово окупованих територій.

Країною-агресором тут виступає та країна, яка перша почала збройний конфлікт. У цьому контексті такою країною виступає як російська федерація, так і країни, які пов'язані з нею відповідним військовим союзом.

ч. 1 ст. 111-1 КК України

Передбачає дії у вигляді публічних або розповсюдження висловлювань у мережі інтернет – відповідних заперечень та/або закликів у таких формах (можливо як поодинокі заклики, так і сукупно):

- заперечення здійснення збройної агресії проти України;

- заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;
- публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Як приклад кримінально караних дій за відповідні заклики може відбутися де завгодно – на вулиці, в магазинах, парках, відповідно там, де є скупчення людей і на кваліфікацію не впливає, чи почули ці висловлювання інші особи, головне сам факт висловлювання. Щодо наслідків від цих публічних дій, то вини не є необхідним, адже склад кримінального правопорушення є формальним, тому для закінченого злочину наслідки не потребуються.

Також розповсюдження зазначених вище висловлювань у мережі інтернет та в соціальних мережах призводить до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 111-1 КК України. Згідно з рішенням суду за розміщення контенту в соціальній мережі громадянка України ОСОБА_3, перебуваючи в селі Старовірівка Красноградського району Харківської області відзняла відео з публічними закликами до співпраці з державою-агресором російською федерацією, яке виклала, перебуваючи у селі Старовірівка Красноградського району Харківської області, до публічного доступу в інтернет-мережу ТікТок на сторінку свого акаунту «ОСОБА_6», яке перебувало в публічному доступі протягом березня-квітня 2022 року.

Таким чином, з'ясовано, що своїми діями ОСОБА_3 вчинила кримінальне правопорушення, а саме: кримінальний проступок, передбачений частиною 1 статті 111-1 Кримінального кодексу України, тобто публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії

проти України, публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора (колабораційна діяльність).³⁰¹

ч. 2 ст. 111-1 КК України

Кримінальна відповідальність настає за зайняття посад, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях. Приклад посад може бути різноманітний – юрист, водій, соціальний працівник, будь-який працівник апарату незаконних органів влади на тимчасово окупованих територіях. Зайняття посади повинно бути добровільним без будь-якого примусу. Примус може виступати в цій ситуації як загроза життю або здоров'ю як самій особі, так і близьким родичам, або інші протизаконні дії, що можуть бути застосовані до особи, яка зайняла посаду у незаконних органах влади. Щодо самих посад, то тут їх перелік може бути різноманітний, але головною умовою виступає те, що вони не повинні бути пов'язані з керуванням людьми або якимись суспільними процесами та управляти, розпоряджатися майном комунальним, державним майном. Період роботи в незаконних органах влади значення для кваліфікації немає, кримінальне правопорушення завершується з моменту зайняття посади, тобто з моменту видання наказу про його призначення.

ч. 3 ст. 111-1 КК України

Способом вчинення даного кримінального правопорушення передбачено, що саме суб'єктом кримінального правопорушення є громадянин України, який своєю чергою здійснює пропаганду в закладах освіти, не залежно від типів (це можуть бути заклади освіти від дошкільного до закладів вищої освіти), та форм власності (приватна, комунальна чи державна власність), хоч і перебуває на тимчасово окупованій території. До пропаганди можна віднести як активну дію скоєння злочину, що охоплює передачу недостовірної, неправильної, перекрученої або обмеженої

³⁰¹Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 20 квітня 2022 року у справі № 631/219/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104894305>.

інформації, яка спрямована на неправильне сприйняття інформації в осіб, щодо котрих застосовується таке протиправне діяння, як здійснення пропаганди. Крім того, тематика пропаганди можлива із визначеної в диспозиції сукупності тем, яка має на меті сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Також способами здійснення пропаганди саме в закладах освіти є словесна передача інформації або з демонстрацією відповідної презентації, фото- чи відеофрагментів тощо. Тобто якщо особа продемонструвала або словесно виказувала пропагандистську інформацію із зазначеною вище метою в закладах освіти, злочин вважається завершеним.

Крім цього, щодо провадження громадянином України стандартів освіти в закладах освіти – це впровадження відбувається в усіх типах закладів освіти форм власності (державної, комунальної, приватної форм власності). Щодо стандартів освіти держави-агресора, то тут також уже питання стоїть, що саме можна назвати стандартом освіти, згідно із Законом України «Про освіту» державний стандарт освіти – це вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня. З огляду на викладене, державою і національним законодавством до навчання встановлюються відповідні вимоги до формування відповідних компетентностей у здобувачів освіти, так само сюди відносимо і відповідні критерії оцінювання здобувачів та тематику навчання. У разі, коли у відповідні робочі чи методичні плани вносяться зміни, що відповідають стандартам освіти держави-агресора, то вбачається вчинення злочину передбачено ч. 3 ст. 111-1 КК України. Навіть за перехід на відповідні критерії оцінювання країни-агресора також передбачається кримінальна відповідальність, що у свою чергу служить відповідним доказом до переходу на стандарти освіти країни-агресора.

ч. 4 ст. 111-1 КК України

У даній частині статті передбачена відповідальність за господарську діяльність з державою-агресором та/або з незаконними органами влади і передача матеріальних ресурсів як цим незаконним органам, так і будь-яким воєнізованим формуванням на тимчасово окупованих територіях. До господарської діяльності можна віднести дії, зазначені у Господарському кодексі України, і під цим поняттям розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. (ст. 3 Господарського кодексу України). Тому будь-яка господарська діяльність із незаконними органами влади чи незаконними військовими формуваннями на тимчасово окупованій території утворює даний склад злочину. Суб'єктами в даній частині також виступають керівники або представник юридичної особи, які здійснювали відповідну діяльність. Також слід звертати увагу і на інших працівників юридичної особи, яка проводила господарську діяльність спільно з державою-агресором і розглядати питання щодо співучасті у зазначеній частині статті. Тому що можливе залучення працівників підприємства на добровільній основі до співпраці з державою-агресором або військовими формуваннями.

Також кримінальна відповідальність за передачу матеріальних ресурсів окупаційним формуванням настає і за передачу будь-яких матеріальних цінностей (напої, тютюн, їжа, матеріальні цінності, транспорт, місце проживання, місця схову тощо). Проте усі ці дії повинні бути добровільними, в разі вчинення будь-яким способом примушування до даних дій склад кримінального правопорушення не утворюється.

Судова практика також підтверджує відповідні дії щодо добровільності вчинених дій. Зокрема, вироком суду встановлено, що особа, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на вчинення умисних дій, спрямованих на надання матеріальних ресурсів військовослужбовцям держави-агресора (російської федерації) ОСОБА_5, у період часу з 17 по 25 березня 2022 року,

за місцем свого мешкання, як на підвір'ї, так і біля свого домоволодіння, по АДРЕСА_1, діючи умисно, з власної ініціативи та підтримуючи збройну агресію російської федерації на території України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, маючи демонстративний та відкритий перед населенням громади села постійний зв'язок з військовослужбовцями країни-агресора (російської федерації), неодноразово, добровільно та безоплатно надавала в розпорядження матеріальні ресурси раніше не знайомим військовослужбовцям, кожної ротації окупаційних військ рф, а саме: наявні в неї алкогольні та тютюнові вироби, які у свою чергу в період окупації вказаного населеного пункту не надавала місцевим мешканцям, тим самим інтереси та потреби окупантів ставила в пріоритет перед односельчанами.³⁰²

Так само рішенням суду засуджено особу за надання місця проживання і збору та передачі вогнепальної зброї представникам окупаційних військ держави-агресора. Так, судом встановлено, що особа, не відмовляючись від свого злочинного умислу, спрямованого на колабораційну діяльність, що полягала в незаконній передачі будинку у володіння представникам збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора на тимчасово окупованій території, останній, не отримавши чіткої відповіді від ОСОБА_6 щодо передачі у володіння його будинку, перебуваючи за адресою: АДРЕСА_3, знайшов ключі, відкрив вхідні двері вищевказаного будинку та передав його у користування представникам збройних та воєнізованих формувань держави-агресора, які користувалися зазначеним будинком у період тимчасової окупації села з 18.03.2022 по 25.03.2022 для ночівлі, організації процесу управління окупаційним підрозділом, допитів місцевих мешканців. Також, діючи умисно, на виконання злочинного завдання щодо передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, усвідомлюючи, що

³⁰² Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 25 липня 2022 року у справі № 588/466/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105414607>.

збір і передача мисливської зброї сприяє забезпеченню діяльності збройних формувань держави-агресора на території с. Малий Вистороп, ОСОБА_3, як староста села, користуючись авторитетом представника органу місцевого самоврядування, в усній формі повідомив місцевих мисливців, а саме: ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14 про необхідність здати мисливську зброю, що знаходиться у їх власності чи користуванні, для передачі представникам збройних формувань держави-агресора, що тимчасово окупували село.

Того ж дня зазначені жителі с. Малий Вистороп передали ОСОБА_3 свою мисливську зброю, а саме: 2 (дві) гладкоствольні рушниці ТОЗ-63, 2 (дві) двоствольні рушниці ТОЗ-34, 1 (одну) двоствольну рушницю ТОЗ та 1 (одну) гладкоствольну рушницю МР-43. Зібравши зазначену мисливську зброю, діючи умисно, на виконання злочинного завдання представника збройного формування держави-агресора, ОСОБА_3 зателефонував з власного мобільного номера телефону НОМЕР_1 військовослужбовцю рф на ім'я ОСОБА_7, який користувався мобільним телефоном з номером НОМЕР_2 та повідомив про часткове виконання попередньо отриманого завдання. У телефонній розмові з вищевказаним військовослужбовцем держави-агресора ОСОБА_3 отримав вказівку чекати приїзду представників окупаційних військ. Прибувши за адресою: АДРЕСА_4, військовослужбовець держави-агресора на ім'я ОСОБА_7 наказав ОСОБА_3 організувати загрузку зібраної мисливської зброю та сісти в автомобіль марки «Форд», на якому останній приїхав разом з іншими військовими рф, на що ОСОБА_3, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, погодився.³⁰³

ч. 5 ст. 111-1 КК України

Дана частина у своєму складі кримінального правопорушення подібна до ч. 2 ст. 111-1 КК України, відмінність лише в тому, що особа добровільно займає посаду в незаконних органах влади на тимчасово окупованих

³⁰³ Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 03 серпня 2022 року у справі № 950/974/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105542282>.

територіях, яка пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, тобто здійснювати управлінські дії або розпоряджатися майном. Також добровільне обрання до таких незаконних органів влади (обласних, місцевих або селищних рад) на тимчасово окупованих територіях. Добровільна участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території та публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Суб'єктом злочину є загальний для особливо тяжких злочинів, тобто з 14 років, але з приміткою про те, що обов'язково особа повинна бути громадянин України.

ч. 6 ст. 111-1 КК України

Кримінальна відповідальність передбачена за такі дії, а саме:

- організація та проведення заходів політичного характеру - відповідно до примітки 2 до ст. 111-1 КК України, розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Тобто організація в проведенні таких заходів передбачає закінчене кримінальне правопорушення;

- активна участь у зазначених вище заходах, тобто здійснення виступу, впливу на думку інших громадян під час політичного заходу. Активна участь – це поняття суб'єктивне і відповідним чином треба оцінювати саму мету учасника даного заходу, але при цьому участь в заході повинна бути добровільна;

- здійснення інформаційної діяльності також доволі широка оціночна категорія. По суті будь-яка діяльність із поширення, пошуку, одержання, споживання, зберігання інформації.³⁰⁴

При цьому вся ця діяльність має на меті, окрім проведення відповідних політичних заходів, ще одну дію, яка спрямована на уникнення нею

³⁰⁴ Дорогих С.О. Сутність та визначення понять «Інформаційна діяльність» та «Інформаційна діяльність органів влади». *Інформація і право*. 2013. №3(9). С. 74-82. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/13dsodov.pdf>.

відповідальності за збройну агресію проти України. В даному випадку, це здійснення відповідних інформаційної дії з приводу того, що держава-агресор та її незаконні органи влади на тимчасово окупованій території здійснюють політику визволення від так званої «злочинної влади». І створення ілюзії того, що населення на окупованій території радіє так званому визволенню.

Суб'єктом злочину в даній частині є загальний для даного виду особливо тяжкого злочину і при цьому відсутня ознака, що суб'єктом може бути лише громадянин України.

ч. 7 ст. 111-1 КК України

Кримінальна відповідальність за своєю складовою схожа з ч. 2 та 5 ст. 111-1 КК України, але з відповідною особливістю, що особа займає посади не тільки, які можливо і пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій або без таких функцій, а саме у створених на тимчасово окупованих територій незаконних органах, які здійснюють правоохоронну функцію. Тобто, в незаконних органах поліції, прокуратури, органах, які здійснюють розвідку або контррозвідку, органах з виконання покарань та незаконних збройних формуваннях тощо. Також диспозиція статті відносить сюди і займання посади в незаконних судових органах, які так само створені на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, щодо надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, то кримінальне правопорушення може вчинятися і на території України у вигляді передачі інформації, де знаходяться відповідні позиції військовослужбовців України або іншої інформації, яка потенційно може мати загрозу життю та здоров'ю військовослужбовцям України. Судова практика щодо передачі інформації

збройним силам держави-агресора також кваліфікує це діяння за ч. 7 ст. 111-1 КК України. Судовий вирок зазначає, що в другій декаді квітня 2022 року, більш точний час не встановлено, в ОСОБА_3, який знаходився на території м. Лисичанська Луганської області, під час спілкування із використанням мобільного телефона, зі встановленим мобільним додатком Телеграм, з невстановленою в ході досудового розслідування особою з ніком «ОСОБА_6» (матеріали щодо якого виділено в окреме кримінальне провадження), виник умисел на надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та/або збройним формуванням держави-агресора у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, вчиненого за попередньою змовою групою осіб.

Реалізуючи вказаний умисел, ОСОБА_3 протягом часу з 15 по 16 квітня 2022 року, діючи умисно, протиправно, за попередньою змовою групою осіб, переслідуючи єдиний намір, спрямований на надання добровільної згоди, здійснив збір інформації на території міста Лисичанськ щодо місць розташування військових та техніки ЗСУ, яку за допомогою мобільного телефона марки «Samsung Galaxy J1» ІМЕІ 1: НОМЕР_1, ІМЕІ 2: НОМЕР_2, з абонентським номером мобільного оператора ПрАТ «ВФ Україна».

Таким чином, ОСОБА_3 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 28, ч.7 ст.111-1 КК України, а саме: надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним формуванням держави-агресора допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для

захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, вчинене за попередньою змовою групою осіб.³⁰⁵

Суб'єктом злочину в даній частині є загальний і лише громадянин України.

ч. 8 ст. 111-1 КК України

Відповідальність у цій частині настає в разі, якщо суб'єкт злочину, перебуваючи добровільно на посаді, яка пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (ч.5 ст. 111-1 КК України), перебуває на посаді в судових, правоохоронних органах або в незаконних збройних формуваннях (ч. 7 ст. 111-1 КК України) та/або особа, яка організовує та/або бере активну участь у політичних заходах, і під час вчинення зазначеного вище діяння це призвело до загибелі людини (засудження до страти, відповідний самосуд особи з боку зазначених осіб тощо) або настання тяжких наслідків, що розуміється, коли потерпіла особа отримала в результаті даного злочину інвалідність, вчинила самогубство, травмувалося декілька осіб тощо.

Стаття 332. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України

1. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

2. Ті самі дії, вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України, чи вчинені щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища.

³⁰⁵ Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 09 серпня 2022 року у справі № 188/674/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105647198>.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або вчинені з корисливих мотивів.

Основний безпосередній об'єкт – визначається як суспільні відносини в сфері недоторканості державного кордону і відповідний порядок перетину державного і митного кордону України.

Об'єктивна сторона. Виражається в здійсненні відповідних дій:

- незаконному переправленні осіб через державний кордон України, тобто переведенні, перевезенні через державний кордо осіб поза митним або прикордонним пунктами;
- організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України;
- керівництві такими діями;
- сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Злочин є з усіченим складом кримінального правопорушення, незалежно чи відбувся перетин кордону чи ні, злочин вважається завершеним з моменту підготовки до нього, тобто при формуванні групи осіб, виїзду до самого кордону або з наданням засобів до перетинання кордону. Тому немає необхідності, щоб хтось перетнув кордон для завершення даного злочину.

Суб'єктивна сторона. Реалізується у формі прямого умислу.

Суб'єкт. Настання кримінальної відповідальності починається з 16-річного віку. У разі вчинення кримінального правопорушення службовою особою, то суб'єктом злочину виступає спеціальний суб'єкт і в разі необхідності потребує додаткової кваліфікації злочину, передбаченої статтею 364 КК України.

Кваліфікаційні ознаки.

Повторність. Повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті (ст. 32 КК України). Тобто для

кваліфікації ч. 2 ст. 332 КК України особа повинна вчинити дії, передбачені в ч.1 ст. 332 КК України.

Небезпечним для життя чи здоров'я особи. У даному разі мається на увазі, що обраний спосіб переправлення через державний кордон є небезпечним для особи, щодо якої здійснюється незаконний перетин кордону. Також у ході здійснення відповідних дій особа отримала тілесні ушкодження або могла загинути під час перетину кордону. Наприклад, особа поміщена в коробку, в якій швидко закінчилось повітря або при транспортуванні коробки з особою були їй спричинені тілесні ушкодження.

Незаконний перетин кордону щодо кількох осіб. Незаконний перетин здійснюється щодо двох або більше осіб.

За попередньою змовою групою осіб. Вчинення злочину за попередньою домовленістю декількох осіб від двох і більше.

З використанням службового становища. Службова особа, яка використовує свої повноваження для здійснення даного злочину. Визначення службової особи міститься в примітці до ст. 364 КК України.

Вчинені організованою групою. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України визначає, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

З корисливих мотивів. Передбачає собою сплату за незаконний перетин кордону або представлення послуг як законних, так і не законних. Тобто за переправлення особи через державний кордон особа, яку переправляють, повинна сплатити (необов'язково грошовими коштами, це

може бути окрім матеріальних цінностей, надання послуги перед вчиненням перетину або після перетину тощо) таку незаконну дію.

Стаття 336. Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Основний безпосередній об'єкт – визначається як суспільні відносини у сфері забезпечення обороноздатності країни і відповідне правове комплектування військових формувань (ЗСУ, НГУ, ССО тощо) військовослужбовцями під час особливого періоду.

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (абзац тринадцятий частини першої статті 1 Закону України «Про оборону України»).

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення

воєнних дій (абзац п'ятий статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – Збройні Сили України, інші військові формування), сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період (абзац перший статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штатний розпис воєнного часу. Мобілізація в Україні може проводитися відкрито чи приховано і може бути загальною або частковою, а також цільовою. Цільова мобілізація може проводитись у мирний час з метою ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф. Вид, обсяги, порядок і строк проведення мобілізації визначаються Президентом України в рішенні про її проведення (абзац третій статті 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки), або у строки, визначені командирами військових частин (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України - за викликом керівників органів, в яких вони перебувають на військовому обліку, військовозобов'язані, резервісти Служби зовнішньої розвідки України - за викликом керівників відповідних підрозділів Служби зовнішньої розвідки України, військовозобов'язані Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - за викликом керівників відповідних органів управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту) (частина третя статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Суб'єктивна сторона. Проявляється у формі прямого умислу щодо ухилення від мобілізації. Ухилення від призову за мобілізацією має дві форми вираження – активну і пасивну дію. Активна дія проявляється в різних діях, а саме: здійснення відповідних маніпуляцій з отриманням незаконного бронювання від мобілізації чи намаганням будь-яким іншим способом уникнення отримання повістки. У пасивних же діях передбачена дія щодо нереагування на отриману повістку або інший документ, що у свою чергу призведе до відповідної неявки до місця збору резервістів або надумання відповідних причин, які призвели до неявки до місця збору та комплектування.

Щодо відповідних причин не прибуття за повісткою на відміну від випадків призову військовозобов'язаних та резервістів, на збори (ст. 29 Закону «Про військовий обов'язок та військову службу») та призову резервістів на військову службу за призовом в особливий період (ст. 39-1 Закону «Про військовий обов'язок та військову службу»), ст. 39 Закону «Про військовий обов'язок та військову службу», а так само Закон «Про

мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та/або інші норми чинного законодавства, не передбачають випадків наявності поважних причин для неприбуття військовозобов'язаного чи резервіста під час мобілізації до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки), або у строки, визначені командирами військових частин.³⁰⁶

Об'єктивна сторона. Передбачається в будь-яких діях щодо уникнення від мобілізації. Створення відповідних перепон щодо отримання повістки.

Суб'єкт. Громадяни України чоловічої або жіночої статі, які є військовозобов'язаними і так само це відноситься і до осіб які перебувають за кордоном.

Вік, з якого може наступати кримінальна відповідальність, розпочинається з 18 років до граничного віку (цей граничний вік встановлено Законом «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Також є і перелік осіб, які не несуть кримінальну відповідальність за ухилення від мобілізації. Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані:

- заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін до шести місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії);

³⁰⁶ Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 16 січня 2023 року у справі № 583/1225/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108400370>.

- жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років;
- жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років;
- жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років;
- жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але якій не встановлено інвалідність;
- жінки та чоловіки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи;
- усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років;
- зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду;
- які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи;

- опікуни особи з інвалідністю, визнаної судом недієздатною; особи, зайняті постійним доглядом за особою з інвалідністю I групи; особи, зайняті постійним доглядом за особою з інвалідністю II групи або за особою, яка за висновком медико-соціальної експертної комісії або лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного догляду, у разі відсутності інших осіб, які можуть здійснювати такий догляд; жінки та чоловіки, які мають неповнолітню дитину (дітей) і чоловіка (дружину), який (яка) проходить військову службу за одним із видів військової служби, визначених частиною шостою статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»;

- народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

- працівники органів військового управління (органів управління), військових частин (підрозділів), підприємств, установ та організацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Державної виконавчої служби України, Управління державної охорони України;

- інші військовозобов'язані або окремі категорії громадян у передбачених законом випадках.

- здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти;

- наукові і науково-педагогічні працівники закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ та організацій, які мають вчене звання та/або науковий ступінь, і педагогічні працівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів загальної середньої

освіти, за умови що вони працюють відповідно у закладах вищої чи фахової передвищої освіти, наукових установах та організаціях, закладах професійної (професійно-технічної) чи загальної середньої освіти за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки;

- жінки та чоловіки, чії близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час проведення антитерористичної операції з числа:

- військовослужбовців або працівників утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення;

- працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та загинули або пропали безвісти під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення;

- осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів;

- осіб, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту

незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, але в подальшому такі добровольчі формування не були включені до складу утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії з утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами;

- жінки та чоловіки, чії близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, а також під час забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України під час дії воєнного стану (стаття 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

При цьому слід зауважити, що при відсутності даних про вручення повістки чи про фіксування відмови в її отриманні, то відсутні й дані про доведеність винуватості в ухиленні від призову за мобілізацією.³⁰⁷

Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством

Основний безпосередній об'єкт – визначається як суспільні відносини у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку а також

³⁰⁷ Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі 759/5435/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87424193>.

встановленими міжнародними договорами порядок ведення війни. Додатковим об'єктом виступають життя та здоров'я людей, статеві недоторканість та правовідносини у сфері власності.

Об'єктивна сторона. Виражається в здійсненні відповідних дій:

- жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом.
- інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- Віддання наказу про вчинення вище зазначених дій.

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням виражається в погрозах вчинення вбивства одного або декількох людей, у ненаданні продуктів харчування або зменшення норми харчування до відповідних потреб, катування, наруга над честю особи або загалом населення, поміщення в нестерпні умови проживання тощо.

Вигнання цивільного населення для примусових робіт проявляється в примушуванні будь-яким способом до виконання робіт, які не оплачуються, а також задіяння місцевого населення в бойових діях.

Під розграбуванням національних цінностей на окупованій території слід розуміти викрадення будь-яким способом цінностей, які мають культурну, національну або історичну цінність і обернення всього цього майна на свою користь. Захист зазначених вище цінностей передбачено Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.

Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, мається на увазі використання відповідних приладів, газів або спеціальної

техніки чи засобів, які призначені для знищення ворога або подолання його здатності до опору. Також ці заборони можуть стосуватися такого виду озброєння, яке визнано як негуманне або яке шкодить довкіллю чи населенню, яке проживає на території та на якій застосовується вищеназване озброєння.

Заборони застосування певних засобів ведення війни закріплені, зокрема, у Гаазькій декларації про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини, від 29 липня 1899 р., Гаазькій конвенції про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 р., Гаазькій конвенції про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від доторку, від 18 жовтня 1907 р., Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р., Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. і Додатковому протоколі I від 10 червня 1977 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва і нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р., Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р., Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що заподіюють надмірні пошкодження або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р. і Додатковому протоколі IV про засліплюючу лазерну зброю від 13 жовтня 1995 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р., Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 р.

Інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в даному випадку, як правило, здійснюється відповідним

забороненим методом, таким як віроломство, дії якого спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і змусити його довіритися, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, яке застосовується в період збройних конфліктів з метою обману такої довіри. Віроломство, зокрема, здійснюється шляхом наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції; симуляції поранення або хвороби; симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта тощо.

Віддання наказу про вчинення дій, які передбачені у ст. 438 КК України, тобто це особа (передусім, військова службова особа), яка наділена правом видавати накази і доручення про вчинення відповідних дій.

Крім того, іншими видами порушення законів і ведення війни є:

- використання голоду серед цивільного населення;
- бомбардування й атаки незахищених міст, селищ, помешкань і будов;
- умисний напад на цивільне населення чи на осіб, які надають гуманітарну допомогу;
- депортація або насильницьке переміщення населення окупованої території;
- вчинення нападу на установки і споруди, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, атомні електростанції), якщо це може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення;

Суб'єктивна сторона. Виражена у формі прямого умислу.

Суб'єкт злочину. Загальний, особа, яка досягла 16-річного віку. Щодо особи, яка має права надавати накази про вчинення дій, передбачених ст. 438 КК України, то це є спеціальний суб'єкт і може відноситися як до військовослужбовця, так і до цивільної особи.

Кваліфікуючі ознаки в ч. 2 ст. 438 КК України передбачені умисним вбивством хоча б однієї людини.

Також строк давності в даному кримінальному правопорушенні щодо осіб, які вчинили правопорушення, відсутній.

Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни

1. Жорстоке поведження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством

Основний безпосередній об'єкт – визначається як суспільні відносини у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також встановлений міжнародними договорами порядок ведення війни. Додатковим об'єктом виступають життя та здоров'я людей, статева недоторканість та правовідносини у сфері власності.

Об'єктивна сторона. Виражається у здійсненні відповідних дій:

- жорстоке поведження з військовополоненими або цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом.
- інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- віддання наказу про вчинення зазначених вище дій.

Жорстоке поведження з військовополоненими або цивільним населенням виражається в погрозах вчинення вбивства одного або декількох людей, у ненаданні продуктів харчування або зменшення норми харчування до відповідних потреб, катування, наруга над честю особи або загалом населення, поміщення в нестерпні умови проживання тощо.

Щодо жорстокого поводження з цивільним населенням визначено в рішенні Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24 травня 2023, а саме, ОСОБА_3, залишився стояти на лісовій стежці навпроти потерпілого на відстані 3-4 метри від нього, направив дуло автомата Калашникова прямо на потерпілого та почав його допитувати щодо відомих потерпілому позицій розміщення український військовослужбовців. Обвинувачений повідомив потерпілому про готовність застосувати вогнепальну зброю стосовно нього у разі неотримання інформації щодо розташування позицій ЗСУ, перезарядивши автомат Калашникова, який тримав у руках та здійснив чергу пострілів прямо над головою потерпілого. Після направив дуло автомата Калашникова на ОСОБА_6 та почав погрожувати вбити останнього, повідомивши, що наступні постріли будуть здійснені в потерпілого, якщо він не повідомить інформацію про українських військовослужбовців. Обвинувачений, різко зірвавши зі свого пояса гранату та кинув її під ноги потерпілому. У цей час обвинувачений почав сміятися з потерпілого, підійшов до нього, підняв із землі кинуту ним щойно гранату та наказав потерпілому швидко прослідувати назад до підвального приміщення Ягіднянської школи.³⁰⁸

Також вироком суду Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10 жовтня 2023 чітко прописано, що «Зміст «жорстокого поводження» з цивільним населенням міститься у переліку серйозних порушень МГП, що у свою чергу містяться у Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них, при чому кожен з елементів цього переліку, як будь-які інші вияви жорстокого поводження, мають відповідати «мінімальному рівню жорстокості», під час визначення якого слід враховувати всі обставини справи, зокрема сутність і контекст поводження, його тривалість та повторюваність, фізичні, моральні та психічні наслідки, вік, стать і стан здоров'я потерпілого. Жорстоким

³⁰⁸ Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24 травня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111050241>

поводженням слід вважати будь-яку протиправну поведінку (дію або бездіяльність) щодо цивільної особи, яка супроводжується насильством над нею, зокрема умисним заподіянням тілесних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю, що передбачено Женевськими конвенціями»³⁰⁹

Вигнання цивільного населення для примусових робіт проявляється в примушуванні будь-яким способом до виконання робіт, які не оплачуються, а також задіяння місцевого населення в бойових діях.

Під розграбуванням національних цінностей на окупованій території слід розуміти викрадення будь-яким способом цінностей, які мають культурну, національну або історичну цінність і обернення всього цього майна на свою користь. Захист зазначених вище цінностей передбачено Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.

Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, мається на увазі використання відповідних приладів, газів або спеціальної техніки чи засобів, які призначені для знищення ворога або подолання його здатності до опору. Також ці заборони можуть стосуватися такого виду озброєння, яке визнано як негуманне або яке шкодить довкіллю чи населенню, що проживає на території та на якій застосовується вищеназване озброєння.

Заборони застосування певних засобів ведення війни закріплені, зокрема, в Гаазькій декларації про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини від 29 липня 1899 р., Гаазькій конвенції про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 р., Гаазькій конвенції про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від доторку від 18 жовтня 1907 р., Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних

³⁰⁹ Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10 жовтня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042300>

газів і рідин та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р., Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. і Додатковому протоколі I від 10 червня 1977 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва і нагромадження запасів бактеріологічної (біоло-гічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р., Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р., Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що заподіюють надмірні пошкодження або мають невибірккову дію від 10 жовтня 1980 р. і Додатковому протоколі IV про засліплюючу лазерну зброю від 13 жовтня 1995 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р., Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 р.

Інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в даному випадку, як правило, здійснюється відповідним забороненим методом, таким як віроломство, дії якого спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і змусити його довіритися, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, яке застосовується в період збройних конфліктів з метою обману такої довіри. Віроломство, зокрема, здійснюється шляхом наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції; симуляції поранення або хвороби; симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта тощо.

Віддання наказу про вчинення дій, які передбачені у ст. 438 КК України, тобто це особа (передусім, військова службова особа), яка наділена правом видавати накази і доручення про вчинення відповідних дій.

Крім того, іншими видами порушення законів і ведення війни є:

- використання голоду серед цивільного населення;
- бомбардування й атаки незахищених міст, селищ, помешкань і будов;
- умисний напад на цивільне населення чи на осіб, які надають гуманітарну допомогу;
- депортація або насильницьке переміщення населення окупованої території;
- вчинення нападу на установки і споруди, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, атомні електростанції), якщо це може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення;
- пограбування майна цивільної особи, так як вищезазначені викрадені речі не можуть бути використані для досягнення воєнної мети.³¹⁰

Щодо бомбардування та обстрілів невійськових об'єктів, то сюди слід відносити і ті об'єкти, які прямо не вказані як такі і що вони можуть подвійно використовуватися під час воєнних дій. Так, вироком Держинського районного суду м. Харкова встановлено, що телевізійна вежа РТПС Харків та обладнання, розміщене на ній, є цивільним об'єктом, який не використовується у воєнних цілях, на його території та навколо нього не розміщується озброєння, військова техніка, зброя, боєприпаси та інше воєнне устаткування, а також не дислокуються підрозділи чи окремі представники ЗС, інших військових формувань та правоохоронних органів України, обладнання, розміщене на об'єкті, не здійснює трансляцію, розповсюдження або передачу інформації між зазначеними підрозділами та для їх потреб, місце розташування об'єкта не є вигідною військовою позицією та не може перешкоджати просуванню збройних сил російської федерації, його завоювання чи знищення не вплине на ослаблення сил противника. Таким чином, РТПС Харків не вносить ефективний вклад у воєнні дії української сторони в силу свого характеру, розташування чи використання, повне або часткове руйнування станції, її захоплення чи нейтралізація за існуючих Об

³¹⁰ Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

березня 2022 року обставин не дає явну воєнну перевагу зс рф, тобто у РТПС Харків відсутні ознаки воєнного об'єкту.³¹¹

Суб'єктивна сторона. Виражена у формі прямого умислу.

Суб'єкт злочину. Загальний, особа, яка досягла 16-річного віку. Щодо особи, яка має права надавати накази про вчинення дій, передбачених ст. 438 КК України, то це є спеціальний суб'єкт і може відноситися як до військовослужбовця, так і до цивільної особи.

Кваліфікуючі ознаки в ч. 2 ст. 438 КК України передбачені умисним вбивством хоча б однієї людини.

Також строк давності в даному кримінальному правопорушенні щодо осіб, які вчинили правопорушення, відсутній.

2.2. Кримінологічні фактори криміналізації правопорушень в особливий період та заходи протидії

У період воєнного стану суспільство стикається з низкою викликів, які можуть сприяти збільшенню криміногенної поведінки у більшості населення або окремих груп суспільства. Важливо розуміти кримінологічні фактори, що впливають на цей процес, аби ефективно протидіяти неправомірній поведінці суб'єктів кримінальних правопорушень. Воєнний стан вносить зміни не тільки у звичний порядок життя громадян, але й у систему правопорядку, що вимагає адаптації правоохоронних органів та законодавства в нових реаліях.

Воєнний стан часто супроводжується змінами в законодавстві, включаючи посилення покарань за певні злочини. Це може вести до збільшення кількості правопорушень, які класифікуються як кримінальні. Зокрема, можуть бути введені нові статті кримінального кодексу, які регулюють поведінку в умовах воєнного стану, а також змінюються умови засудження та утримання злочинців. Загалом є необхідність визначити

³¹¹ Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 02 березня 2023 у справі №638/1343/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109334224>.

необхідність криміналізації кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Криміналізація – це законодавче визнання того чи іншого діяння кримінальним правопорушенням, закріплення його ознак в законі, тобто встановлення за нього кримінальної відповідальності.³¹²

Але є інші думки вчених з приводу криміналізації кримінальних правопорушень. Зокрема, криміналізацію визначають як процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів.³¹³

Більш лаконічно можна визначити поняття криміналізації як процес, за якого певні дії або поведінка стають злочинними в очах законодавства та суспільства. В особливий період, такий як криза, конфлікт або воєнний стан, деякі фактори можуть сприяти збільшенню рівня криміналізації. При цьому, це явище не є статичним і може зазнавати змін залежно від різних чинників, а саме:

Соціальний дезорганізація: Періоди кризи або конфлікту можуть призвести до руйнування соціальних структур і відчуття безладу в суспільстві. Таке явище може призвести до зростання кримінальної активності через відсутність соціального контролю.

Економічна нестабільність: Економічні кризи можуть призвести до безробіття, погіршення умов життя та зниження доходів. Це може збільшити мотивацію людей до злочинної поведінки, такої як крадіжки або шахрайство, або навіть насильницькі корисливі правопорушення, які в послідовності, без відповідного реагування, можуть еволюціонувати і в стійкі злочинні угруповання або в злочинні організації.

³¹² Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с

³¹³ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української Держави : теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ, 2005. 332 с.

Відсутність правоохоронних органів: У періоди конфлікту або воєнного стану правоохоронні органи можуть бути перевантажені або неспроможні надавати належний рівень захисту і контролю. Це може сприяти безкарності та збільшенню кримінальної активності.

Політична нестабільність: Політична нестабільність може призвести до зростання конфліктів та напруженості в суспільстві, що може сприяти поширенню кримінальних груп та злочинних дій.

Психологічний вплив: Стрес, тривога та відчуття небезпеки в особистому житті можуть впливати на психіку людей, що може призвести до збільшення агресивної поведінки та проявам протиправної поведінки.

Ці кримінологічні фактори можуть взаємодіяти між собою та сприяти збільшенню рівня криміналізації в особливий періоди. Для боротьби з цими явищами необхідно вживати комплексні заходи, включаючи ефективний правоохоронний контроль, соціальні програми та психологічну підтримку населення. Однак існує необхідність звужити наш погляд на конкретні кримінальні правопорушення, які утворилися або набули нової актуальності саме під час воєнного стану.

Новітнім кримінальним правопорушенням нині виступає ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність». Загалом учені цю діяльність суб'єкта кримінального правопорушення визначають, що особа, яка залишилася на тимчасово окупованій території, здійснює і надалі свої дії зі сплати податків, комунальних послуг, то в цьому випадку вона вже є потенційною особою, яка вчинила злочин. Але деякі вчені-юристи, навпаки, подають інше твердження і зазначають, що треба відокремлювати колабораціонізм від поведінки осіб, які, перебуваючи на окупованій території, взаємодіють з представниками окупаційної влади (переважно опосередковано) у таких формах, що істотним чином не сприяють укріпленню окупаційного режиму, не здатні спричинити шкоду національній безпеці держави, та пов'язані з підтриманням життєдіяльності (особи, які не беруть безпосередньої участі в діяльності російських окупаційних структур – утворених державою-

окупантом органах управління, що de facto виконують владні та управлінські функції, та не допомагають у цій діяльності).³¹⁴

У деяких наукових дослідженнях щодо особи злочинця визначають структуру особистості колабаранта, що поділяється на такі основні елементи, а саме:

По-перше, це соціально-демографічні ознаки, які охоплюють вік колабаранта, стать, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи. Якщо надати портрет злочинця за цією складовою, то це є повнолітня особа, яка могла обіймати державні посади та була звільнена з негативних причин.

По-друге, морально-психологічні ознаки, які визначають вплив внутрішніх переконань, переживань та почуттів, емоційно-вольових якостей на здійснення протиправної поведінки щодо пропагування та виправдання дій країни-агресора.

По-третє, кримінально-правові ознаки, що охоплюють ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення. Особа не усвідомлює, що діяльність, яку вона здійснює, є кримінально караною.³¹⁵

Виходячи із зазначеного можна визначити особливості протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із колабораційною діяльністю, а саме:

Доцільним також вбачається проведення спеціальними суб'єктами протидії злочинності індивідуальної профілактики з раніше судимими за вчинення злочинів проти основ національної безпеки особами. У межах реалізації відповідних заходів, крім проведення профілактичних бесід з метою запобігання співпраці з ворогом та повторному вчиненню кримінальних правопорушень, також має здійснюватися:

³¹⁴ Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис / Є.О. Письменський. Северодонецьк, 2020. 121 с.

³¹⁵ Мицька О. І. Окремі аспекти кримінологічної характеристики колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали всеукр. круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 40-42.

- перевірка раніше засудженого на предмет можливості контактування з громадянами республіки білорусь або російської федерації (родинні зв'язки, друзі тощо);
- моніторинг соціальних мереж з метою виявлення закликів до співпраці з ворогом, можливого розголошення інформації із закликами підтримати рф та іншої інформації, фото, постів, що містять ознаки колабораційної діяльності;
- доведення до відома особи, з якою проводиться бесіда, положень чинного КК України (особливо в частині відповідальності за злочини, включені законодавцем до розділу I Особливої частини КК України);
- роз'яснювальна робота щодо поведінки в умовах воєнної загрози та способів протидії дезінформації тощо;
- доведення інформації щодо протиправної діяльності російської федерації на тимчасово окупованих територіях України (вбивства та терор мирного населення, кримінальні правопорушення проти власності, мобілізація місцевого населення всупереч норм міжнародного права тощо). Така робота суттєво знизить ризики вчинення особою, стосовно якої проводяться профілактичні заходи, актів колабораційної діяльності, а також інших злочинів та кримінальних проступків проти основ національної безпеки України в майбутньому;³¹⁶
- розробка та створення сучасних ефективних програмних продуктів щодо контролю за злочинними проявами недоброчесних громадян України у соціальних мережах;³¹⁷
- використання штучного інтелекту для відслідкування небезпечного контенту ресурсів.³¹⁸

³¹⁶ Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності. *Legal support of european integration: general legal and sectoral aspect* : Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. 712 p. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/451/12176/25445-1>

³¹⁷ Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1 (49). С. 62.

³¹⁸ Там само.

Таким чином, хоча і можна запобігти вчинення такого кримінального правопорушення, як «колабораційна діяльність», але питомою протидією є інформаційна компанія у ЗМІ, а також на відповідних платформах організацій, які здійснюють гуманітарну місію. Також надавати інформацію про протиправність дій роботи на ворога у відповідних як соціальних мережах, так і в основних месенджерах, та залучити до цієї інформаційної діяльності відомих блогерів і громадських діячів.

У зв'язку із розв'язаною агресивною війною попит на переправлення через державний кордон в рази збільшився і набув більшої актуальності серед громадян України, які намагаються уникнути мобілізації. Запобігання кримінальному правопорушенню щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон України в науковій юридичній літературі зводиться до загального вираження:

- посиленню юридичної відповідальності за порушення прикордонного і міграційного режиму;
- удосконаленню інженерно-технічних засобів прикордонної охорони;
- боротьбі з корупцією у правоохоронних органах;
- підвищення рівня життя у прилеглих до державного кордону населених пунктах.

Деякі науковці висувають більш розширений підхід щодо протидії такому кримінальному правопорушенню, як незаконний перетин державного кордону, серед них – постановка на облік місцевих жителів, які притягувалися раніше до кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон, та проведення з ними індивідуально-профілактичної роботи; здійснення правової пропаганди, яка викликала б у мешканців прикордонних районів нетерпиме ставлення до таких діянь; стимулювання населення до виявлення незаконних мігрантів та осіб, що беруть участь у їх переправленні;³¹⁹ запровадження

³¹⁹ Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 17 с.

централізованого комп'ютерного банку даних на осіб, затриманих за незаконне перетинання державного кордону.³²⁰ Досить часто зазначається про налагодження співпраці з правоохоронними органами інших держав й організацію спільних інформаційно-консультативних служб з метою обміну оперативною інформацією та інтеграції всіх суб'єктів запобіжної діяльності в єдину систему.³²¹

Однак при цьому також є необхідність залучити штучний інтелект і кіберполіцію до заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері незаконного перетину державного кордону. Це потрібно для того, щоб виявляти тих осіб, які пропонують послуги щодо перетину кордону. Загалом дані послуги пропонуються як у відкритих маркетплейсах або за допомогою месенджерів, які законно діють на території України, також для таких пропозицій використовуються і більш складні схеми реклами даної пропозиції щодо перетину державного кордону, а саме «Даркнет» із використанням браузера «TOR» або за допомогою закритих каналів передачі інформації, ті ж месенджери, але приєднання до таких каналів відбувається за допомогою рекомендацій «перевірених» осіб або за особливою ідентифікацією, яка унеможлиблює проникнення до даного каналу працівників правоохоронних органів. Тому є необхідність за допомогою штучного інтелекту і кіберполіції здійснювати моніторинг і пошук таких пропозицій в мережі Інтернет і надалі блокувати такі пропозиції.

Ухилення від мобілізації є серйозним викликом для держав, особливо в умовах загострення військових конфліктів та загроз національній безпеці. Наявність ефективної системи запобігання та протидії цьому явищу має вирішальне значення для забезпечення військової готовності та здатності Української держави відстояти свою незалежність, суверенітет і територіальну цілісність.

³²⁰ Миронюк Т. В. Кримінологічна характеристика злочинності іноземців в Україні на сучасному етапі. *Розвиток юридичної науки: проблеми та рішення очима здобувачів вищої освіти*: матеріали наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 14 квітня, 2016 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 44-49.

³²¹ Огнев Т. Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2017. 247 с.

За загальним правилом основні напрями загальносоціального запобігання злочинності повинні охоплювати основні три складники: соціально-економічний, політико-правовий і духовно-моральний.³²²

Загалом є два основні шляхи схилити особу воювати й ризикувати життям і здоров'ям на війні, пригнічуючи при цьому природний людський інстинкт самозбереження: високе грошове і соціальне забезпечення та розвиток патріотизму й готовності до самопожертви. Ідеальним варіантом є поєднання цих двох напрямів.³²³

Для відповідної мотивації мобілізованої особи і протидії ухиленню від мобілізації на державному рівні повинні створитися відповідні умови для соціального і матеріального забезпечення, яке буде достатнім для більшості майбутніх військовослужбовців саме ризикувати своїм життям і здоров'ям. Кожен мобілізований повинен розуміти, якщо з ним щось станеться, держава неодмінно виконає перед ним або його близькими родичами свої зобов'язання щодо його соціального забезпеченості і виплати матеріальної винагороди.

Для забезпечення належної мотивації військовослужбовців воювати на фронті необхідним є належне виконання взятих державою на себе зобов'язань, викладених у низці відомчих нормативно-правових актів, що регламентують фінансове, в тому числі додаткове грошове заохочення бійців, які беруть участь у бойових діях на передовій.³²⁴

Крім цього, задля належного виконання свої обов'язків в якості майбутнього військовослужбовця мобілізована особа повинна бути вмотивована саме на захист своєї держави, а не ставати заручником таких обставин, що її змусили виконувати функції військовослужбовця проти її волі. Таким чином, засобом вмотивованості виступає патріотизм, який

³²² Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон : Гельветика, 2022. 186 с.

³²³ Артеменко О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. академ. В. В. Сташиса. Харків, 2018. 225 с.

³²⁴ . Reva A. Główne zadania i cechy ogólnego społecznego zapobiegania dezercji w warunkach stanu wojennego w Ukrainie. *Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). P. 332–336.

забезпечить запобігання тому, щоб не ухилятися від мобілізації і тим самим не скоювати кримінальне правопорушення, передбачене статтею 336 КК України «Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період».

До внутрішніх закономірностей формування патріотизму у військовослужбовців варто зарахувати єдність формування патріотизму з іншими напрямками військового виховання та навчання, психологічною підготовкою й самовдосконаленням військовослужбовців; визначальну роль військової діяльності у формуванні його особистості; цілісність процесу виховання військовослужбовців і взаємозалежність його компонентів; залежність результатів формування патріотизму від реальних умов у конкретних процесах і ситуаціях.³²⁵

Високий рівень патріотизму не може бути забезпечений у короткий проміжок часу, у зв'язку з цим необхідною є цілеспрямована державна ідеологічна політика, невід'ємним елементом якої має стати військово-патріотичне виховання. Останнє має бути тим морально-ідеологічним стрижнем, що забезпечить консолідацію духовних сил військовослужбовців навколо ідеї соціальної відповідальності, вірності й відданості Вітчизні.³²⁶

Окрім упровадження патріотизму, соціального і матеріального забезпечення, а також створення відповідних благ для військовослужбовців і їх сімей, необхідно впроваджувати інформаційну компанію у ЗМІ та інших засобах інформування населення тверджень, які б сприяли підтримці суспільством осіб, котрі будуть мобілізовані, а також діючих військовослужбовців.

³²⁵ Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України : затв. наказом Міністра оборони України від 08.06.2010 р. № 295. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/nakaz-ministraoboroni-ukraini-%E2%84%96-14.html>

³²⁶ Камеш С. І. Військово-патріотичне виховання в контексті ідеологічної роботи в Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 2. С. 331–334.

Лише за допомогою послідовних заходів загальнодержавного характеру, підкріплених розумінням та підтримкою суспільства, можна успішно протидіяти військовим кримінальним правопорушенням.³²⁷

Також не треба залишати і поза увагою таку складову, як слідування військовослужбовцем високих моральних та етичних якостей, відданим своєму народу і державі. Тобто демонструвати важливість і необхідність військової служби.

Порушення законів і звичаїв війни є серйозною загрозою для міжнародної безпеки та стабільності, а також для гуманітарної ситуації у зоні конфлікту. У зв'язку з цим запобігання та протидія цим порушенням стають невід'ємною складовою стратегії забезпечення миру і безпеки в міжнародному співтоваристві.

Загалом дії, спрямовані на протидію кримінальних правопорушень у сфері порушення законів і звичаїв війни, органами, які повинні ці заходи забезпечувати, є вкрай обмеженими. Це пов'язано з тим, що такі кримінальні правопорушення вчиняються на тимчасово окупованій території або на лінії фронту.

Також протидія кримінальним правопорушенням проти порушення звичаїв і законів війни здійснюється як міжнародними актами, так і національним законодавством, а саме: Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Римський статут; Кримінальний кодекс України. У цих актах передбачена відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти зазначеного вище злочину, але певним чином дана протидія щодо притягнення до відповідальності майже не діє, це пов'язано з тим, що держава-агресор не видає міжнародному суду свої воєнних злочинців.

³²⁷ Туркот М. С. Детермінанти військової злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 19–23.

Запобігання воєнним злочинам вимагає комплексного підходу та різноманітних заходів на рівні як міжнародного співтовариства, так і національних урядів, а саме:

1. Створення міжнародних норм та механізмів контролю: Міжнародні конвенції, такі як Женевські конвенції та Римський статут Міжнародного кримінального суду, встановлюють правила поведінки в конфліктах та передбачають відповідальність за вчинення воєнних злочинів. І особливості дієвих заходів переслідування воєнних злочинців.

2. Зміцнення систем моніторингу та звітності: Регулярний моніторинг ситуації в конфліктних зонах та публікація звітів про порушення прав людини допомагають виявляти та уникати воєнних злочинів.

3. Підвищення освіти та навчання військовослужбовців: Забезпечення військових (рядових, сержантів, офіцерів і генералів) знаннями про міжнародні стандарти прав людини та гуманітарного права сприяє запобіганню воєнних злочинів у зоні бойових дій.

4. Здійснення дипломатичних та політичних тисків: Міжнародні організації та держави можуть застосовувати дипломатичні зусилля для врегулювання конфліктів та запобігання масовим порушенням прав людини.

5. Підтримка правозахисних організацій та громадськості: Розвиток міжнародного та національного правозахисту сприяє виявленню та уникненню воєнних злочинів через моніторинг, документування та реагування на них.

Зростання кримінальної активності в умовах війни має серйозні наслідки для суспільства, включаючи загострення гуманітарних проблем, погіршення якості життя громадян та загрозу стабільності та безпеки. Для ефективного запобігання криміналізації правопорушень у період війни необхідно вжити комплексних заходів, включаючи забезпечення безпеки населення, підтримку ефективної роботи правоохоронних органів та розвиток соціальних програм підтримки вразливих груп населення.

Важливо також зазначити, що ефективне запобігання воєнним злочинам передбачає не лише реакцію на вже вчинені порушення, але й активну превентивну діяльність, спрямовану на запобігання виникненню конфліктів та зменшення їхніх наслідків для мирного населення. З огляду на зазначене, розвиток міжнародної співпраці та зміцнення механізмів міжнародного правопорядку є надзвичайно важливими для успішного запобігання воєнним злочинам та збереження міжнародного миру та безпеки.

РОЗДІЛ 3.
ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

3.1. Особливості досудового розслідування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України)

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1 і 436-2 КК України.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) у кримінальних провадженнях за статтями 111-1 і 436-2 КК України³²⁸ зумовлені такими факторами:

1) схожістю формулювань у визначенні об'єктивної сторони кримінальних правопорушень (способів вчинення), передбачених ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 КК України, що є основою для визначення обставин, які підлягають встановленню під час проведення СРД;

2) схожістю матеріальних слідів вказаних кримінальних правопорушень:

- текстовою інформацією (на паперових носіях, у соціальних мережах);
- цифровою інформацією (номерів мобільних телефонів, з яких правопорушник здійснював зв'язок);
- зображеннями (малюнки, плакати, фотографії, відеозаписи);

³²⁸ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

- технічними засобами, які використовувалися для передачі, розповсюдження інформації.

- комп'ютерною інформацією (електронна інформація на жорстких дисках);

3) різним ступенем суспільної небезпечності вказаних кримінальних правопорушень, що обумовлює особливості процесуальної процедури досудового розслідування (дізнання чи досудового слідства);

4) різними видами і мірою передбаченого кримінального покарання за вказані правопорушення, що потребує роз'яснення їх впливу на процесуальну процедуру і прийняття процесуальних рішень під час проведення СРД за участі сторони захисту.

Особливості проведення процесуальних дій при розслідуванні кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України.

Ураховуючи наведені фактори, потрібно зазначити, що відкриття кримінального провадження за ст. 111-1 КК України може бути пов'язане з виявленням даного кримінального правопорушення за заявою фізичної особи, повідомленням від юридичної особи або в результаті діяльності відповідних підрозділів правоохоронних органів. Після отримання таких відомостей та їх оцінки як кримінального проступку за ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України повинно бути проведене досудове розслідування у формі дізнання, що здійснюється органом дізнання (дізнавачем) або уповноваженою особою іншого підрозділу правоохоронного органу (ст. 38 КПК України).³²⁹ Підкреслимо, що дізнання є спрощеною формою досудового розслідування, метою якої є скорочення процедури і строків проведення, зменшення навантаження на слідчі підрозділи, уникнення поліцейської і судової тяганини.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного

³²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), окрім огляду місця події, можуть бути здійснені такі процесуальні дії, результати яких згідно з ч.1 ст. 298-1 КПК України визнаються джерелами доказів: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Під час здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України, характерним є проведення наступних процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР.

Відібрання пояснення. Ця процесуальна дія дізнавача полягає в проведенні опитування певної особи, яка в тому чи іншому обов'язі володіє відомостями про обставини колабораційного діяння. Такими особами можуть бути: 1) ті, хто безпосередньо сприймав проголошення заперечення здійснення збройної агресії проти України, публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора тощо (зазвичай вони можуть надати й задокументовані дані); 2) ті, хто володіє інформацією про особистість правопорушника як проросійськи налаштованого, що проявлялося в побутових висловлюваннях. Ці особи надалі можуть бути допитані як свідки.

Результати опитування (показання) відображаються дізнавачем у протоколі відібрання пояснення, який підписується опитаною особою і дізнавачем. Структура протоколу включає в себе: 1) вступну частину (назва протоколу; місце і час проведення; посада, прізвище, ім'я та по батькові дізнавача; анкетні дані опитованої особи); 2) описову частину (має містити повідомлені особою відомості про об'єктивну сторону колабораційного діяння); 3) заключну частину (має містити відомості про спосіб ознайомлення зі змістом протоколу і підписи опитаної особи і дізнавача).

Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Така процесуальна дія у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність може бути проведена для отримання фото- і відеодокументів, які збереглися у смартфонах, відеокамерах, відеореєстраторах очевидців діянь, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України. Зняття цих показань може здійснюватися у присутності дізнавача шляхом самостійного їх копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів. Копіювання може здійснюватися такою особою й за участю спеціаліста на носії, які надаються дізнавачем. Надання таких копій на носіях особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, може здійснюватися й за бажанням цієї особи. Здійснення зняття показань з вказаних технічних засобів повинно бути зафіксовано у відповідному протоколі.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, вилучення речей і документів та їх огляд. Дізнавач має право у відповідності з ст. 298-2 КПК України без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме: якщо цю особу застали під час вчинення кримінального проступку або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок, і лише за умови, що ця особа:

- 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;
- 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;
- 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

За загальним правилом затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання. У випадку ж знаходження особи у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та коли вона може завдати шкоди собі або оточуючим, вона може бути затримана до двадцяти чотирьох годин.³³⁰

Під час затримання та особистого обшуку затриманої особи виявлені речі і документи, що є знаряддям та/або засобом вчинення колабораційного діяння, повинні бути вилучені та оглянуті. Типовими речами в таких кримінальних провадженнях є смартфони і планшети, в яких зберігається інформація, що свідчить про діяння, передбачені об'єктивною стороною кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України. Ці речі повинні бути оглянуті (бажано за участю спеціаліста) на предмет виявлення доказової інформації. Результати такої досить багатоскладової процесуальної дій фіксуються у протоколі затримання особи, вилучення речей і документів та їх огляду.

Вилучені під час обшуку затриманої особи речі і документи визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постановка, та приєднуються до матеріалів кримінального провадження. Ці речові докази зберігаються органом, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді (ст. 298-3 КПК України).

Отримання висновку спеціаліста. Дана процесуальна дія може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР і фактично є спрощеною формою використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. У кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність висновок спеціаліста може бути отриманий щодо зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису.

³³⁰ Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

Іншим випадком використання спеціальних знань є допомога спеціаліста щодо лінгвістичної оцінки задокументованого публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії, тимчасової окупації її територій, публічного заклику до підтримки рішень та дій держави-агресора тощо. Тобто йдеться про змістовну оцінку фахівцем виявлених документів, отриманих пояснень для встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України. Спеціаліст-лінгвіст – це фахівець у галузі мовознавства, яким може виступати особа з вищою освітою за спеціальністю «Філологія» (викладач мови, перекладач та ін.).³³¹

Отримання висновку спеціаліста повинно бути зафіксовано у відповідному протоколі, де окрім вступної частини повинен міститися опис дослідження речі, документа і міститься висновок щодо наявності ознак, що вказують на діяння, зокрема, передбачене ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Потрібно підкреслити, що розглянуті процесуальні дії можуть бути проведені до внесення відомостей про кримінальний проступок в ЄРДР не пізніше 24 год з моменту їх отримання (ч. 1, 3 ст. 214 КПК України). Після внесення відомостей про кримінальний проступок в ЄРДР дізнавач у разі потреби проводить слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 20 КПК України.

Зазвичай, проведення розглянутих процесуальних дій дозволяє встановити особу, яка вчинила кримінальний проступок у виді колабораційних дій, і зібрати достатньо доказів для складання повідомлення про підозру і вручення його в порядку ст. 298-4 КПК України. Після цього проводиться допит підозрюваного, метою якого є роз'яснення прав підозрюваного у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків та отримання правдивих показань. Видається, що при допиті підозрюваного у

³³¹ Федоренко О. Ф., Сухорольська С. М., Руда О. В. Основи лінгвістичних досліджень : підручник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 296 с.

вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 111-1 КК України, важливим тактичним аспектом є роз'яснення підозрюваному:

- що в результаті проведення процесуальних дій зібрані докази вчинення ним колабораційних дій (підозрюваний інформується про результати процесуальних дій з дотриманням процедури ч. 2 ст. 298-4 КПК України);

- що ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України не передбачає покарання у виді позбавлення волі, а тільки позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років;

- що у випадку беззаперечного визнання своєї винуватості підозрюваним (не оспорує встановлені обставини) є можливість розгляду обвинувального акта в суді у спрощеному провадженні за відсутності обвинуваченого (ст. 302 КПК України);

- що в разі незгоди підозрюваного з результатами проведених процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР і поданні клопотання про проведення експертиз у порядку ч. 2 ст. 298-4 КПК України (може тягнути за собою й проведення інших слідчих (розшукових) дій) можливою є перекваліфікація діяння за ст. 436-2 КК України, яка передбачає покарання у виді позбавлення волі і унеможливорює спрощене кримінальне провадження.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України.

При відкритті кримінального провадження щодо правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, незважаючи на їх велику схожість з об'єктивної сторони на кримінальні проступки, що передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України, потрібно мати на увазі, що їх розслідування здійснюється в іншому процесуальному режимі, а саме у формі досудового слідства. Ця обставина зумовлює можливість проведення слідчим до внесення відомостей до ЄРДР тільки огляду місця події. Надалі ж проводяться наступні СРД.

Огляд (ст. 237 КПК України). Особливості в проведенні даної слідчої (розшукової) дії зумовлені тією обставиною, що злочинні діяння, передбачені ст. 436-2 КК України, переважно відображаються у навколишньому середовищі у виді текстових повідомлень, фото- та відеозображень у соціальних мережах та в інтернет-виданнях. Сутність огляду полягає в безпосередньому виявленні і сприйнятті слідчим зазначених відомостей на матеріальних носіях, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України. Завдання полягає у виявленні таких відомостей, їх фіксації та подальшому використанні як джерела доказів.

Відповідно до оновленої редакції ст. 237 КПК України огляд може бути проведений не тільки щодо місцевості, приміщення, речей та документів, але й комп'ютерних даних. При цьому джерело комп'ютерної інформації має кримінально-правове значення. Якщо викладення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, здійснювалося з використанням інтернет-видання (електронного ЗМІ), то такі дії підлягають кваліфікації за ч. 3 ст. 436-2 КК України (тяжкий злочин). Вказана інформація може міститися на фізичних носіях інформації, у відкритому доступі в мережі Інтернет, чи у хмарних сервісах зберігання інформації. Залежно від цього вона має проходити специфічні процедури слідчого огляду та попереднього дослідження.³³²

Огляд комп'ютерних даних проводиться шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі) (ч. 2 ст. 237 КПК України). Таким чином, копії інформації, що містяться на

³³² Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182-191.

комп'ютерних носіях і виготовлені слідчим (прокурором) із залученням спеціаліста, визнаються судом джерелом доказів як й оригінал документа.

У зв'язку з цим потрібно звернути увагу, що статтею 245-1 КПК України передбачена окрема слідча (розшукова) дія «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису». Ця СРД полягає в одержанні копій фото, кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях (кінозйомка й відеозапис можуть проводитися в автоматичному режимі). Здійснюється вона на підставі постанови слідчого, прокурора та за потреби за участю спеціаліста. Результати фіксуються у відповідному протоколі за загальними правилами.

Зазвичай предметом огляду можуть бути й певні звичайні речі, наприклад, символіка держави-агресора, а також друковані видання, відповідна література, листівки, малюнки тощо. Їх огляд проводиться за загальними правилами огляду речових доказів.

Обшук (ст. 236 КПК України). Проведення обшуку ґрунтується на тих же положеннях, що й огляд, але з тією відмінністю, що він є примусовим обстеженням житла чи іншого володіння особи і проводиться на підставі ухвали слідчого судді (дозволу), прийнятої за клопотанням слідчого, прокурора (ст. 236 КПК України). В умовах воєнного стану при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею вказаного повноваження дозвіл на проведення обшуку може бути наданий керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, шляхом винесення постанови про проведення обшуку (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України). У постанові має бути вказано строк її дії (не більше місяця з моменту винесення до дати проведення обшуку), місце проведення обшуку та що саме відшукується. Також потрібно звернути увагу, що у випадку, коли залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, обшук проводиться без залучення понятих. У такому разі хід і результати

проведення обшуку, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Потрібно враховувати, що в ст. 236 КПК України були внесені істотні зміни і доповнення законом «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 22 березня 2022 р.³³³ Зокрема, було змінено процедуру проведення обшуку житла та іншого володіння особи, пов'язану з можливістю доступу до комп'ютерних систем або їх частин та мобільних терміналів під час проведення обшуку.

Так, згідно з ч. 6 ст. 236 КПК України слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право не лише відкривати закриті приміщення, сховища та речі, але й долати системи логічного захисту комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, навіть якщо особа, яка присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) таку систему. Не є перешкодою для зняття системи логічного захисту відсутність особи, яка володіє приміщенням і комп'ютерними системами. При цьому слідчий, прокурор має право на місці проведення обшуку здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних навіть якщо для їх виявлення не надано дозвіл ухвалою слідчого судді, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим варто підкреслити, що в даному випадку під поняттям «дозвіл» мається на увазі ухвала слідчого судді, в якій повинні міститися відомості про речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук (ч. 2 ст. 235 КПК України). Тобто під час обшуку орган досудового розслідування наділений правом без будь-якого

³³³ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>.

санкціонування чи судового контролю отримувати доступ до комп'ютерів, планшетів і мобільних телефонів особи, щодо якої проводиться обшук.

Потрібно також звернути увагу, що ч. 6 ст. 236 КПК України було доповнено новим абзацом, згідно з яким під час обшуку особи, що володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора. Повідомлена інформація підлягає внесенню у протокол обшуку. Звісно, що це положення передбачає відповідне звернення до таких осіб з боку слідчого, прокурора. Під поняттями «зміст комп'ютерних даних» та «особливості функціонування комп'ютерних систем» мається на увазі весь масив інформації, а також паролі доступу та інші системи логічного захисту, що встановлені на конкретному засобі чи обладнанні. Це є досить важливим доповненням, оскільки, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України, комп'ютерні дані можуть бути в подальшому використані як документальне джерело доказів.

З урахуванням розглянутих положень можна констатувати обов'язковість залучення до обшуку спеціаліста в галузі комп'ютерних технологій і рекомендувати наступний алгоритм дій під час проведення обшуку з метою виявлення, фіксації та використання комп'ютерних даних щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України:

- 1) пошук комп'ютерних носіїв інформації;
- 2) встановлення наявності паролю доступу до комп'ютерних даних і подолання системи логічного захисту;
- 3) сприйняття і фіксація комп'ютерних даних;
- 4) вилучення носіїв комп'ютерних даних (телефонів, планшетів, комп'ютерів) як засобів вчинення кримінального правопорушення.

Видається, що розглянуті особливості обшуку у кримінальних провадженнях зазначеної категорії повинні враховуватися при реалізації деяких тактичних рекомендацій загального характеру. Зокрема, це стосується

рекомендацій послідовності обстеження приміщень у житлі (квартирах, котеджах), в яких радиться починати обшук із нежитлових частин, наприклад з приміщень загального користування (санвузлів, ванних кімнат тощо).³³⁴ Якщо брати до уваги, що комп'ютерні дані можуть бути легко видалені з відповідних носіїв інформації, то при вирішенні питання про черговість обстеження об'єктів обшуку потрібно це враховувати.

Предметом пошуку, як і при огляді, можуть бути й певні речі, які несуть у собі інформацію про вчинення злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України (символіка держави-агресора, друковані видання, відповідна література, листівки, малюнки тощо). Їх відшукання, огляд і фіксація здійснюється за загальними правилами поводження з речовими доказами у кримінальному провадженні. У протоколі обшуку обов'язково вказується повністю і конкретно (деталізовано) інформацію стосовно речей і документів, які вилучаються.

Допит свідків (ст. 224 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України свідок – це фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. У кримінальних провадженнях зазначеної категорії такими свідками можуть бути дві категорії осіб: 1) особи, які безпосередньо сприймали виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників (свідки-очевидці); 2) особи, які володіють інформацією про особистість правопорушника як проросійськи налаштованого, що проявлялося в побутових висловлюваннях (інші свідки).

Допит свідків-очевидців має на меті отримання достовірних даних про місце, час, обстановку та зміст висловлювань правопорушника, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України (або ст. 111-1 КК України). Типовим

³³⁴ Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. С. 329.

прикладом є ситуація, коли громадянин України ОСОБА 3, знаходячись біля під'їзду житлового будинку у м. Харків, на привітання інших мешканців цього будинку (ОСОБИ 4, 5 і 6) відповів нецензурною лайкою. Після цього ОСОБИ 4, 5 і 6 зробили йому зауваження, що нині йде війна з російською федерацією і м. Харків обстрілюють війська цієї держави з метою вбивства українців. На це ОСОБА 3 почав гучно і публічно переконувати мешканців будинку, що все це брехня і місто спеціально обстрілюють війська України, щоб думали, що це роблять російські війська. Крім цього ОСОБА_3 публічно заявив, що він чекає, коли російська федерація захопить м. Харків та встановить у ньому «русский мир» і він бажає, щоб це сталося найскоріше.³³⁵ Під час досудового розслідування ОСОБИ 4, 5 і 6 були допитані як свідки, показання яких не оспорювалися учасниками судового провадження.

Як свідки-очевидці можуть бути допитані журналісти і блогери, які виявили в межах своїх розслідувань у соціальних мережах висловлювання (тексти), що підпадають під об'єктивну сторону зазначених кримінальних правопорушень. У цьому разі їх показання є додатковим доказом до документальних даних (комп'ютерних даних).

Допит інших свідків, якими можуть бути особи з оточення правопорушника (сусіди, знайомі, колеги), проводиться з метою встановлення тієї обставини, що висловлювання правопорушника були не випадковими, а мали конкретну мету, визначену статтями 111-1, 436-2 КК України. Важливим тактичним аспектом допиту таких свідків є не тільки повідомлення про їх обов'язки і права, але й роз'яснення їм сутності вчиненого кримінального правопорушення, його суспільної небезпечності в умовах воєнного стану і ведення бойових дій. Роз'яснення загрози, яку несуть у собі публічні виправдання збройної агресії з боку російської федерації, окупації частини території України (чи їх заперечення) для

³³⁵ Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 14.09.2022 р. Справа № 638/5008/22. Кримінальне провадження №1-кп/638/1223/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106292756>.

суспільства в цілому й окремих громадян має на меті спонукання до правдивих і повних показань та засудження дій правопорушника.

Проведення експертиз (ст. 242-245 КПК України). Зважаючи на специфічний механізм вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1, 436-2 КК України, для отримання доказів під час їх досудового розслідування необхідним є використання спеціальних знань у формі експертизи.

Комп'ютерно-технічна експертиза. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5³³⁶ (далі – Інструкція МЮ) ця експертиза включає в себе дослідження комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії комп'ютерно-технічна експертиза призначається у випадку, коли під час обшуку не вдалося отримати доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, комп'ютерних систем, мобільних телефонів (було відмовлено їх власником, володільцем або утримувачем або пов'язано з подоланням системи логічного захисту). У такому разі носій комп'ютерної інформації вилучається в порядку ч. 2 ст. 168 КПК України, в абзаці другому якої зазначається, що забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його

³³⁶ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

Основним завданням комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях даної категорії є виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях. На вирішення експерту ставляться питання:

Чи міститься на даному носії інформація у вигляді тексту, фото- чи відеозапису і який зміст цієї інформації?

Чи містить носій досліджуваного комп'ютера ознаки пересилання (розповсюдження) зазначеної інформації користувачем?

Чи піддавався досліджуваний накопичувач певним процедурам з метою знищення чи зміни вказаної інформації?

Чи могла бути створена зазначена інформація на цьому комп'ютері чи вона перенесена з іншого носія?

Яким чином інформація перенесена до досліджуваного комп'ютера (носія)?

Яка технологія та хронологія створення електронного документа що містить зазначену інформацію ?

Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію ?

Матеріали для проведення комп'ютерно-технічної експертизи, оформлені відповідно до вимог Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (затверджена наказом МВС України від 17.07.2017 р. № 591) ³³⁷ (далі – Інструкція МВС) направляються до науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ). Зазвичай

³³⁷ Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

доцільним є попереднє консультування з цього приводу з керівником відповідної лабораторії (сектору), експертом.

Лінгвістична експертиза мовлення. Зазвичай така експертиза призначається відразу після виявлення тексту, який містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України. Лінгвістична експертиза мовлення належить до класу криміналістичних експертиз та отримала назву криміналістичної лінгвістики. Криміналістична лінгвістика – це розділ прикладної лінгвістики, який розробляє і досліджує методи атрибуції текстів сучасних документів з метою використання отриманих результатів у слідчих діях під час досудового розслідування та судового провадження. Завданням лінгвістичної експертизи є оцінка тих чи інших фактів мовлення в контексті існуючої в суспільстві системи мовних норм і приписів з опорою на отримані теоретичною лінгвістикою знання про структуру й функціонування мови.³³⁸

Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення. У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку призначається семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення для дослідження текстів щодо закликів до насильницької зміни державного ладу, зміни державних кордонів, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників тощо.

Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями). Також визначається їх стилістична

³³⁸ Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 47-64.

збарвленість, смислове навантаження, характер інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як виправдання агресії, глорифікації її учасників, чи містить вона заперечення агресії та інші прояви колабораційності тощо). Тобто ця експертиза вирішує питання мовленнєвого характеру, не пов'язані із встановленням фактичних даних про автора.

Об'єктом семантико-текстуальної експертизи може бути як текст (промова), так і його (її) фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо. Якщо постає завдання здійснити семантико-текстуальну експертизу усномовленнєвого повідомлення (промови, висловлювання), то замовник цієї експертизи разом із цифровим (чи аналоговим) записом промови має надати дослівне текстове відтворення її змісту (стенограму), зроблене власними засобами.

Також у предмет дослідження даної експертизи входить дослідження діалогічного тексту (записів переговорів, розмов, інтерв'ю, обмінів смс-повідомленнями тощо). При цьому завданням є виявлення висловлювань, що спонукають адресата до здійснення певних оцінок щодо російської агресії чи певних дій. У завдання експертизи входить також виявлення прихованих засобів мовленнєвого впливу на особу, встановлення, в чому полягає такий вплив тощо. Разом із текстом специфічним об'єктом дослідження можуть бути малюнки, плакати, фотографії, а також значення жестів, якими супроводжувалися словесні засоби в процесі спонтанного спілкування.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії на вирішення експерту можуть ставитися такі основні питання, що вирішуються у межах семантико-текстуальної експертизи:

Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в тексті або повідомленні, промові, що підлягають дослідженню?

Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів, повідомлення, промови?

Чи є зміст досліджуваного словосполучення запереченням певної події?

Чи є зміст досліджуваного тексту виправданням певних рішень або дій?

Чи міститься у досліджуваному тексті глорифікація (славлення) певних осіб?

Чи містяться у тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій? Якщо так, то до яких саме дій, чи є ці заклики публічними та яка їх форма вираження?³³⁹

Для проведення дослідження експерту надається об'єкт дослідження (текстовий документ), а також протоколи: огляду, обшуку, зняття показань технічних приладів чи засобів. У разі потреби дослідження відео-, звукозаписів розмов експерту потрібно надати протокол огляду та прослуховування відео-, звукозаписів досліджуваних розмов із текстовим відтворенням їх змісту стенограмою, оформлених відповідно до процесуальних вимог. Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у відео-, звукозаписі, не є окремим експертним завданням, оскільки не потребує застосування спеціальних технічних знань.

Потрібно підкреслити, що висновки експерта (відповіді на питання) за результатами семантико-текстуального дослідження не є правовою кваліфікацією, а є лише констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі лінгвістичних досліджень.

Криміналістична експертиза відео-, звукозапису. Така експертиза під час досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії може бути призначена для ототожнення особи за фізичними

³³⁹ Лінгвістична експертиза мовлення: матеріали з офіційного сайту Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України. URL: <https://intelekt.org.ua/activity/expert-activity/lingvistychna-ekspertyza-movlennya>.

параметрами голосу або за лінгвістичними ознаками усного мовлення. Типові питання експерту:

Скільки осіб брало участь у зафіксованій на фонограмі розмові?

Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?

Чи зафіксовано мовлення особи на звукозаписі? Якщо так, то які слова й висловлювання промовлені саме нею?

Потрібно зазначити, що дана експертиза може бути призначена й щодо встановлення технічних параметрів і характеристик засобів здійснення відео-, звукозапису та їх ідентифікації.

Допит підозрюваного. Допит підозрюваного проводиться відразу після вручення повідомлення про підозру, роз'яснення прав підозрюваного (ст. 42 КПК України). Коло обставин, які складають предмет допиту, визначається характером вчиненого діяння, передбаченого статтями 111-1, 436-2 КК України. Потрібно підкреслити, що ймовірність отримання правдивих показань підозрюваного значною мірою залежить від обрання правильної тактики допиту, яка повинна ґрунтуватися на встановленні психологічного контакту з підозрюваним та його захисником і роз'яснення можливості укладення угоди між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості в порядку статей 468-470 КПК України. Як показує слідчо-судова практика, досягнення цього є досить вірогідним у кримінальних провадженнях даної категорії.

3.2. Особливості досудового розслідування несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України)

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 114-2 КК України.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) у кримінальних провадженнях за статтею 114-2 КК України³⁴⁰ зумовлені передусім тими ключовими обставинами, що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані СРД:

1) спосіб дій суб'єкта - поширення в умовах воєнного або надзвичайного стану інформації, яка є потенційно небезпечною для обороноздатності України, її здатності для відсічі збройної агресії:

- стосовно переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну;

- стосовно переміщення, руху або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості;

2) несанкціонованість поширення такої інформації, тобто її відсутність в офіційних повідомленнях уповноважених державних органів України (Генерального штабу, Міністерства оборони, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Служби безпеки) або в офіційних джерелах країн-партнерів;

3) наявність кваліфікуючих обставин поширення такої інформації:

- попередня змова групи осіб;

- наявність корисливих мотивів;

- наявність мети надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням;

³⁴⁰ Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

- спричинення тяжких наслідків (втрата озброєння та бойових припасів, загибель чи поранення військовослужбовців).

Ураховуючи наведені обставини, потрібно зазначити, що відкриття кримінального провадження за ст. 114-2 КК України зазвичай здійснюється за даними моніторингу засобів масової інформації, соціальних мереж з наступним проведенням негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). На цій основі може бути визначений певний алгоритм дій під час досудового розслідування, а також особливості проведення СРД. У зв'язку з цим видається доцільним аналіз конкретного кримінального провадження, яке завершилося обвинувальним вироком суду.

Так, 26 грудня 2022 року суд у м. Дніпро розглянув у відкритому судовому засіданні кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБИ_5 (уродженця с. Комсомольський Скопинського району Рязанської області рф, громадянина України) у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 114-2 КК України. На основі аналізу наданих стороною обвинувачення доказів судом було встановлено, що у березні 2022 року в соціальній мережі «Однокласники» ОСОБА_5 погодився надавати інформацію щодо розташування та переміщення особового складу та техніки ЗС України ОСОБИ_6, представнику збройних формувань окупаційної адміністрації рф на тимчасово окупованій території Донецької області. З цією метою ОСОБА_5 самостійно збирав і передавав за допомогою поштового клієнта mail.ru зібраної інформації про дислокацію підрозділів ЗС України та інших військових формувань України, розташованих у містах Краматорськ та Слов'янськ Донецької області, маршрутів їх руху. Зокрема, була здійснена передача інформації у вигляді скріншотів програми Google Maps картографічних позначень розташування блокпостів на території міст Краматорськ і Слов'янськ з відповідними координатами.

ОСОБА_5 під час досудового розслідування і судового провадження своєю виною у пред'явленому йому обвинуваченні за ч. 3 ст. 114-2 КК України не визнавав і показував, що відношення до записів, які були виявлені в його

комп'ютері, він не має, і вважає, що в його акаунт заходила невідома особа, а встановлений на його комп'ютері VPN використовувався ним лише для перегляду новин. Захисник обвинуваченого, підтримуючи позицію свого клієнта, заявив суду, що обставини, які викладені в обвинувальному акті, є надуманими, а всі докази були здобуті з невідомих джерел і є сфальсифікованими. Ураховуючи позицію сторони захисту, суд провів ретельне дослідження поданих до суду доказів і, перевіривши їх за критеріями належності, допустимості і достовірності, визнав такими, що доводять винуватість ОСОБИ_5 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 114-2 КК України.³⁴¹

На основі викладених у вирок матеріалів і мотивації прийнятого судом рішення можна зробити висновок щодо проведених ЄРД під час досудового розслідування, в результаті яких були зібрані належні, допустимі і достовірні докази.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України). Цей спосіб отримання доказів належить категорії НЄРД і полягає в негласному доступі до електронної інформаційної системи або її частини, а також отриманні таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача. Використовується він на підставі ухвали слідчого судді (процесуальна підстава). У кримінальних провадженнях зазначеної категорії ця НЄРД використовується для отримання доказів несанкціонованого поширення інформації про Збройні Сили України в умовах воєнного або надзвичайного стану з використанням електронних інформаційних систем. Зазвичай фактичною підставою для її проведення є виявлення ознак вказаного кримінального правопорушення в соціальних мережах і внесення таких відомостей в ЄРДР (початок досудового розслідування). Метою є встановлення факту надходження, зберігання, відправлення вказаної інформації з конкретної електронної поштової

³⁴¹ Вирок Індустріального районного суду м. Дніпро від 26.12.2022 р. Справа № 202/7404/22. Кримінальне провадження № 1-кп/202/475/2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108115704>.

скриньки запідозреної особи. Інформація може бути представлена у виді текстових, фото- чи відеофайлів, які вказують на факт її передачі (надання) від однієї особи іншій (у наведених матеріалах кримінального провадження від ОСОБИ_5 ОСОБИ_6).

Витребування та отримання в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України документів (відомостей) від певної відповідальної службової особи Збройних Сил України про фактичне знаходження (переміщення) військових підрозділів, озброєння, боєприпасів у місці (координатах), зазначеному в інформації, що поширювалася або передавалася конкретній особі. Таким документом може бути лист-відповідь на запит (витребування) слідчого, в якому міститься підтвердження зазначеного факту, а також висновок, що передача вказаної інформації представникам спецслужб, збройних формувань рф чи окупаційної адміністрації рф могла нанести шкоду державній безпеці України, підірвати стан боєготовності військових формувань України чи нести загрозу життю та здоров'ю військовослужбовців.

Огляд (ст. 237 КПК України). Особливості в проведенні огляду обумовлені тією обставиною, що злочинні діяння, передбачені ст. 114-2 КК України, відображаються переважно у віртуальному середовищі у виді текстових повідомлень, фото- та відеозображень. Відповідно до оновленої редакції ст. 237 КПК України огляд може бути проведений не тільки щодо місцевості, приміщення, речей та документів, але й комп'ютерних даних, що знаходяться на інтернет-сторінках.

Огляд інтернет-сторінок за допомогою інтернет-браузера Google Chrome, відкритих з використанням вихідних даних щодо особи (її ПІБ), яка отримувала інформацію щодо Збройних Сил України. Зміст огляду полягає у здійсненні послідовного пошуку інформації про особу, яка отримувала зазначену інформацію, з метою встановлення статусу цієї особи як представника держави, що здійснює збройну агресію проти України або представника незаконних збройних формувань (офіцер російських спецслужб

чи збройних сил, російський найманець, учасник незаконних збройних формувань тощо).

Огляд інтернет-сторінок офіційних вебсайтів, а також офіційних сторінок у соціальних мережах «Facebook» та «Instagram» Генерального штабу Збройних Сил України, Міністерства оборони України за певний період часу з метою виявлення офіційної публікації інформації про переміщення зброї, озброєння та бойових припасів, переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань в місцях, які вказані в інформації, що передавалася. Доказом є фіксація у протоколі огляду відсутності у вказаних джерелах зазначеної інформації за певний період часу.

Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК України). Тимчасовий доступ до речей і документів у даній категорії кримінальних проваджень здійснюється на підставі ухвали слідчого судді чи суду щодо мобільних терміналів систем зв'язку шляхом зняття копії інформації стосовно з'єднання телефонних номерів запідозрених осіб за певний період часу. Метою зазначеної процесуальної дії є вилучення (здійснення виїмки) вказаної інформації, зафіксованої на відповідному носіїві (оптичному диску), який є процесуальним джерелом доказів здійснення контактів (розмов) певних осіб з використанням мобільного зв'язку. Носій скопійованої інформації є об'єктом огляду як під час досудового розслідування, так і під час судового провадження.

Обшук (ст. 236 КПК України). Обшук є примусовим обстеженням житла чи іншого володіння особи, і проводиться на підставі ухвали слідчого судді (дозволу), прийнятої за клопотанням слідчого, прокурора. В умовах воєнного стану при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею вказаного повноваження дозвіл на проведення обшуку може бути наданий керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, шляхом винесення постанови про проведення обшуку (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України).

У постанові має бути вказано строк її дії (не більше місяця з моменту винесення до дати проведення обшуку), місце проведення обшуку та що саме відшукується. Також потрібно звернути увагу на ще один нюанс – якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, обшук проводиться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

У зазначеній категорії кримінальних проваджень обшук проводиться з метою виявлення речей і документів, які можуть слугувати джерелом доказів несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення збройних сил України чи інших військових формувань, вчиненого в умовах воєнного або надзвичайного стану. Такими джерелами доказів, зазвичай, є:

- мобільні телефони із вбудованими сім-картками і флеш-носіями, в яких можуть міститися відомості про збирання, поширення чи цілеспрямовану передачу вказаної інформації;
- комп'ютерні системні блоки, ноутбуки, планшети із вказаною інформацією;
- паперові документи (окремі аркуші, зошити, записники тощо), в яких зафіксовані відомості щодо телефонних абонентів, електронних скриньок, отриманих коштів тощо.

Потрібно підкреслити, що слідчий має право на місці проведення обшуку здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних навіть якщо для їх виявлення не надано дозвіл ухвалою слідчого судді (постанови керівника прокуратури), але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, яка на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим варто зазначити, що в даному

випадку під поняттям «дозвіл» мається на увазі ухвала слідчого судді, в якій повинні міститися відомості про речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук (ч. 2 ст. 235 КПК України). Тобто під час обшуку орган досудового розслідування наділений правом без будь-якого санкціонування чи судового контролю отримувати доступ до комп'ютерів, планшетів і мобільних телефонів особи, щодо якої проводиться обшук.

Вилучені під час обшуку речі і документи фіксуються у протоколі обшуку, але можуть бути піддані окремим оглядам під час досудового розслідування (зі складанням відповідних протоколів) для більш детального аналізу відомостей, які вони містять. Зважаючи на значущість обшуку у кримінальних провадженнях даної категорії, що закладає підвалини для проведення інших СРД і формування доказової бази, рекомендується фіксувати його проведення не тільки шляхом застосування відеозйомки, але й додатково здійсненням фотозйомки. У протоколі обшуку обов'язково вказується повністю і конкретно інформацію стосовно речей і документів, які вилучаються. Якщо вилучаються технічні пристрої, має бути вказано модель, марку, колір, серійний номер. Однією з особливостей проведення обшуку під час воєнного стану є можливість слідчого здійснювати фіксацію доступними технічними засобами без складання відповідного протоколу (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК). Однак у подальшому він має бути складений протягом 72 годин. У судовому засіданні результати обшуку, зафіксовані у протоколі, піддаються за участі сторін особливо ретельному дослідженню і відеозапис проведеної слідчої дії відіграє особливо важливу роль (під час воєнного стану він повинен бути безперервним).

Допит (ст. 224 КПК України). У кримінальних провадженнях зазначеної категорії допити, зазвичай, не мають того значення, як в інших кримінальних провадженнях. Це пов'язано з тим, що злочини, передбачені ст. 114-2 КК України, мають специфічний механізм вчинення неочевидного характеру. Як правило, сліди злочинних дій залишаються переважно у віртуальному середовищі, які для сприйняття вимагають спеціальних знань.

Тому можна констатувати, що під час досудового розслідування допити свідків є досить рідкісними. На увагу заслуговує тільки допит підозрюваного, який проводиться відразу після складання і вручення особі повідомлення про підозру. Для допиту підозрюваного характерною є ситуація його відмови відповідати на запитання, давати показання (згідно ч. 4 ст. 224 КПК України слідчий зобов'язаний зупинити допит одразу після отримання такої заяви) або заперечення своєї вини з посиланням на «хакерський» злам аканту, яка може супроводжуватися звинуваченнями слідчого у фальсифікації доказів, які слугували підставою для складання повідомлення про підозру. А втім допит підозрюваного потрібно проводити, зокрема, з метою ретельної фіксації у протоколі його позиції (лінії захисту) та її аргументації з урахуванням того, що злочини, передбачені в частинах 2 і 3 ст. 114-2 КК України, є тяжкими та особливо тяжкими.

Проведення експертиз (ст. 242-245 КПК України). Зважаючи на специфічний механізм вчинення злочинів даної категорії, для отримання доказів під час їх досудового розслідування необхідним є використання спеціальних знань у формі експертизи. При формулюванні питань (завдань) експерту потрібно спиратися на положення Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 (далі – Інструкція МЮ).³⁴² Також важливим є дотримання правил, викладених в Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 17.07.2017 р. № 591 (далі – Інструкція МВС).³⁴³

³⁴² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних до-сліджень: наказ МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

³⁴³ Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

Комп'ютерно-технічна експертиза. Ця експертиза проводиться для дослідження носіїв комп'ютерної (електронної) інформації, зокрема вилучених під час проведення обшуку в порядку ч. 2 ст. 168 КПК України, оскільки вони були засобом або знаряддям вчинення кримінального правопорушення. Таким знаряддям є мобільні телефони з вбудованими сім-картками і флеш-носіями, а також комп'ютерні системні блоки, ноутбуки, планшети. Основним завданням комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях даної категорії є виявлення інформації та програмного забезпечення на вказаних носіях, що може містити ознаки зберігання, пересилання (поширення) відомостей щодо Збройних Сил України. На вирішення експерту ставляться такі основні питання:

Чи знаходиться у робочому стані наданий на дослідження пристрій (мобільний телефон, флеш-накопичувач, ноутбук, планшет, комп'ютерний системний блок)?

Чи існує технічна можливість використання наданого на дослідження пристрою для з'єднання з мережею Інтернет, чи є сліди з'єднання з нею? Якщо так, то яка історія відвідувань Web-сторінок мережі?

Чи міститься на даному пристрої (носії) інформація у вигляді тексту, фото- чи відеозапису і який зміст цієї інформації?

Чи містить представлений носій ознаки пересилання (розповсюдження) зазначеної інформації користувачем?

Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам з метою знищення чи зміни вказаної інформації?

Потрібно підкреслити, що не допускається формулювання питань, які не відносяться до компетенції експерта (щодо дислокації та пересування військової техніки та військовослужбовців Збройних Сил України, про представників терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», щодо карт (планів, схем тощо) місцевості, записів географічних координат, переліку військової техніки та озброєння, записів тактико-технічних характеристик військової техніки та озброєння

тощо). З метою уникнення зайвих витрат сил і часу як слідчого, так і експертів при підготовці і проведенні експертизи доцільним є попереднє консультування з відповідним фахівцем (експертом, керівником відділу, сектору НДЕКЦ).

Почеркознавча експертиза. У кримінальних провадженнях даної категорії ця експертиза проводиться при виявленні і вилученні рукописних документів, в яких містяться записані конкретною особою відомості, пов'язані із вчиненням дій, передбачених 114-2 КК України. Так, за фабулою наведеного кримінального провадження ОСОБА_5 під час досудового розслідування і судового провадження свою вину у пред'явленому йому обвинуваченні не визнавав і показував, що відношення до записів, які були виявлені в його комп'ютері, він не має, і вважає, що в його акаунт заходила невідома особа, а встановлений на його комп'ютері VPN використовувався ним лише для перегляду новин. Очевидно, що така позиція сторони захисту була обрана за участі адвоката підозрюваного (обвинуваченого), який у суді заявив, що обставини, які викладені в обвинувальному акті, є надуманими, а всі докази були здобуті з невідомих джерел і є сфальсифікованими.

Ця позиція сторони захисту була спростована низкою доказів, серед яких важливу роль зіграв висновок почеркознавчої експертизи, яка проводилася стосовно рукописного зошиту підозрюваного під назвою «Тетрадь для записей по страницам, почтам, кошелькам и заработкам», вилученого під час проведення обшуку. Експертом було встановлено, що викладені в зошиті рукописні записи щодо паролю до поштової скриньки ОСОБИ_5 та інші виконані саме цією особою. Після цього було проведено огляд – здійснено вхід до поштового клієнта Mail.ru, введено адресу поштової скриньки та указаний у зошиті пароль, після чого здійснено вхід до

пошти ОСОБИ_5, де були виявлені листи, в тому числі лист з поштової адреси Адміністрації президента рф.³⁴⁴

При призначенні почеркознавчої експертизи може виникнути низка питань щодо того, які матеріали необхідно підготувати для проведення цієї експертизи. Насамперед необхідно відзначити, що для почеркознавчого дослідження рукописних записів потрібно надавати виключно оригінали досліджуваних документів. Окрім того, для ідентифікації особи – виконавця рукописного тексту (підписів) необхідні зразки почерку чи підпису особи, щодо якої вирішується це питання. Для проведення дослідження експерту потрібно надати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку особи, щодо якої ставиться ідентифікаційне завдання. Вільними зразками вважаються рукописні тексти, які достовірно були виконані певною особою до відкриття кримінального провадження і не пов'язані з його обставинами (анкети, заяви, автобіографії, службові записки за місцем роботи тощо). Бажано, щоб вільні зразки по можливості були якнайближче за часом виконання (наприклад, з розривом в межах одного року) та іншими параметрами (формою документа, змістом, цільовим призначенням). Умовно-вільними зразками є зразки, виконані певною особою у зв'язку з кримінальним провадженням, але не для експертизи (заяви, скарги, клопотання тощо). Експериментальні зразки почерку – це такі зразки, які були виконані за пропозицією слідчого спеціально для даної експертизи в порядку ст. 245 КПК України. Важливими є вимоги до обсягу зразків (бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах) [п.п. 1.1 -1.16].³⁴⁵

³⁴⁴ Вирок Індустріального районного суду м. Дніпро від 26.12.2022 р. Справа № 202/7404/22. Кримінальне провадження № 1-кп/202/475/2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108115704>.

³⁴⁵ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

3.3. Особливості досудового розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України)

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332 КК України.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) у кримінальних провадженнях за статтею ст. 332 КК України³⁴⁶ обумовлені насамперед тими ключовими обставинами, що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані СРД:

1) спосіб дій суб'єкта:

- незаконне переправлення осіб через державний кордон України (через встановлені пункти пропуску, за підробленими документами, поза пунктами пропуску);

- організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України;

- керівництві такими діями;

- сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод;

2) наявність кваліфікуючих обставин:

- вчинення вказаних дій способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України;

- незаконне переправлення кількох осіб через державний кордон України або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища;

³⁴⁶ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

- вчинення вказаних дій організованою групою або вчинені з корисливих мотивів.

Потрібно зазначити, що механізм вчинення вказаних кримінальних правопорушень може полягати як у відносно простих діях (наприклад, у доставлянні на власному автотранспорті за винагороду в обхід встановлених пунктів пропуску до певного місця державного кордону громадян, які прагнуть у порушення чинного законодавства покинути територію України під час воєнного стану³⁴⁷), так і в складних схемах організації незаконного перетину кордону особами з використанням підроблених документів. Прикладом останнього можуть слугувати матеріали кримінального провадження щодо діяльності злочинної групи, яка займалася організацією незаконного переправлення осіб через державний кордон України в умовах воєнного стану під виглядом громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, які прямують для роботи на морських суднах і мають довідки військово-лікарських комісій (посвідчення) про непридатність до військової служби та неможливість мобілізації у воєнний час.³⁴⁸

Звичайно, перелік обставин доказування у вказаних випадках буде істотно відрізнятися. Різними будуть і первинні відомості про кримінальне правопорушення, які вносяться до ЄРДР у порядку ст. 214 КПК України (відомості про затримання особи під час незаконного перетину державного кордону, результати оперативно-розшукового моніторингу соціальних мереж в Інтернеті тощо) і визначають типові ситуації початку досудового розслідування.³⁴⁹ Але з урахуванням цього може бути визначений перелік характерних СРД та особливості їх проведення.

³⁴⁷ Вирок Котовського міськрайсуду Одеської області від 23.05.2022 р. Справа №505/888/22. Кримінальне провадження №1-кп/505/408/2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104425117>.

³⁴⁸ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 25.01.2023 р. Справа №522/1053/23. Кримінальне провадження №1-кп/522/526/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108628096>.

³⁴⁹ Сорока А. З. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 479-480 ; Саїнчин О. С. Протидія незаконній міграції в Україні (криміналістичні, кримінологічні та оперативно-розшукові аспекти) : монографія. Херсон: Гельветика, 2016. 435 с.

Огляд (ст. 237 КПК України). Особливості в проведенні огляду обумовлені тією обставиною, що злочинні діяння, передбачені ст. 332 КК України, мають специфічний механізм відображення в матеріальному середовищі. Передусім потрібно звернути увагу на такі його елементи:

1) обстановку вчинення, яка позначається такими поняттями: «державний кордон України» – лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору; «прикордонна смуга» – ділянка місцевості, яка встановлюється безпосередньо вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм; «режим державного кордону України» – це порядок перетинання державного кордону України ; «пункт пропуску через державний кордон України» – це спеціально виділена територія на залізничних та автомобільних станціях, у морських і річкових портах, аеропортах (аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюється прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна³⁵⁰;

2) спосіб незаконного переправлення осіб через державний кордон України, який може використовуватися як на встановлених пунктах пропуску через державний кордон України, так і поза ними;

3) матеріальні об'єкти (речі і документи), які є слідами кримінального правопорушення, тобто містять відомості, які можуть бути використані як докази.

З урахуванням наведених елементів механізму відображення в матеріальному середовищі злочинних діянь, передбачених ст. 332 КК України, можуть бути виділені наступні види огляду у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

³⁵⁰ Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> ; Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.

Огляд місця події. Місцем події при незаконному переправленні осіб через державний кордон України є місце переміщення або ділянка місцевості, де здійснювалося переміщення або затримання осіб (пункт пропуску через державний кордон України, прикордонна смуга). Огляд полягає в обстеженні вказаного місця з метою: 1) виявлення, фіксації та оцінки обстановки місця незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 2) виявлення і фіксація слідів злочинних дій, встановлення їх способу і причетних осіб.

З вказаною метою можуть бути піддані оглядові такі місця:

- ділянки кордону в пунктах пропуску;
- ділянки поза пунктами пропуску (автодоріг, залізничних, повітряних і вузлів сполучення);
- ділянки місцевості і приміщення, де здійснювалась протиправна діяльність організаторів, керівників та осіб, які сприяли незаконному переправленню осіб через державний кордон.

Потрібно звернути увагу, що огляд місця події, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (до початку досудового розслідування). У кримінальних провадженнях про незаконне переправлення осіб через державний кордон України типовою є ситуація, коли службовою особою Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) проводиться службовий огляд місця порушення державного кордону чи затримання правопорушника. У зв'язку з цим у літературі рекомендується перед проведенням слідчого огляду залучати учасників службового огляду для уточнення первинної обстановки і внесених до неї змін.³⁵¹ Видається, що при наявності документа (протоколу) проведення службового огляду місця події, в якому зафіксована його обстановка, виявлені та вилучені сліди злочинних дій (речі, документи), немає потреби в проведенні повторного

³⁵¹ Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Брисковська О.М. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2017. 64 с.

огляду слідчим. Протокол службового огляду потрібно розглядати як документ, що є процесуальним джерелом доказів у контексті ч. 2 ст. 84 КПК України, в якому містяться фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Звичайно, слідчому потрібно буде провести огляд речей і документів, які були виявлені і вилучені в результаті службового огляду місця порушення державного кордону чи затримання правопорушника і надані органу досудового розслідування.

Також потрібно зазначити, що відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства слідчий повинен вживати належних заходів для забезпечення присутності під час огляду місця події осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Зокрема, для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник, інші учасники кримінального провадження, а також спеціалісти з метою одержання слідчим допомоги з питань, що потребують спеціальних знань. В окремих джерелах як загальне положення огляду місця події у кримінальних провадженнях зазначеної категорії стверджується, що огляд проводиться особисто слідчим і в присутності двох понятих,³⁵² при цьому не рекомендується брати понятих з числа працівників ДПС України або місцевих жителів, оскільки вони можуть бути співучасниками злочину.³⁵³ У зв'язку з цим зазначимо, що присутність понятих під час огляду місця події за загальним правилом не є обов'язковою, якщо слідчий на вважає це доцільним (ч. 7 ст. 223 КПК України). Тактика огляду місця події в кожному випадку буде залежати від ситуації, в якій він проводиться залежно від ступеня відображення розслідуваної події в навколишньому середовищі.³⁵⁴

³⁵² Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: наук.-метод. рек. / К.Л. Бугайчук, В.В. Корнієнко, А.М. Шульга та ін. Харків: ХНУВС, 2016. С. 72.

³⁵³ Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Брисковська О.М. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2017. С. 30.

³⁵⁴ Балан М. Тактичні прийоми огляду місця події при розслідуванні порушень державного кордону України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 305-306.

При огляді ділянки державного кордону поза пунктами пропуску, важливе значення має фіксація у протоколі результатів огляду інженерно-технічних споруд, що визначають: 1) місце проходження лінії державного кордону; 2) слідів, що вказують на перебування осіб на лінії державного кордону та намір його незаконного перетину.

У випадку виявлення незаконного переправлення осіб через кордон у транспортних засобах під час огляду місця події ретельному обстеженню підлягає транспортний засіб (автомобіль, автобус, купе вагона, приміщення морського, повітряного судна) і місце безпосереднього знаходження нелегально переміщеної особи. У протоколі огляду та у додатках (схемах, результатах застосування фото- та відеотехніки) здійснюється фіксація місця знаходження та конструктивних особливостей сховища (тайника), його призначення, способу виготовлення (пристосування) тощо. При огляді сховищ (тайників) особлива увага приділяється слідам (ознакам) перебування в ньому людей (елементів одягу, взуття, продуктів харчування тощо). Також звертається увага, чи не є це місце небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України, що є кваліфікуючою обставиною (ч. 2 ст. 332 КК України). Також фіксується кількість бензину в баку, показники кілометражу одометра, що важливо для визначення відстані пробігу транспортного засобу.

Огляд речей і документів. Окремий огляд речей і документів має місце тоді, коли вони виявляються не під час огляду місця події, а під час проведення інших дій. Зокрема, огляд здійснюється стосовно вказаних об'єктів, які потрапляють в орбіту кримінального провадження в результаті здійснення прикордонного контролю службовими особами ДПСУ в адміністративному порядку (ручної поклажі, багажу, особистих документів).³⁵⁵ Речі і документи можуть стати об'єктами окремого огляду і в

³⁵⁵ Бегалов С.П. Огляд речей та документів у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні: матеріали міжнар. конф.* (Львів, 7 черв. 2019 р.). Львів, 2019. С. 25–28.

результаті затримання особи за підозрою у вчиненні злочинних дій, передбачених ст. 332 КК України, вже після початку досудового розслідування на підставі матеріалів оперативно-розшукового характеру, проведення обшуку, отримання речей і документів слідчим в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України. Особливості огляду вказаних об'єктів обумовлюються завданням встановлення виду значущої для кримінального провадження інформації, визначенням їх статусу (чи є вони речовими доказами) і, відповідно, об'єктами якого експертного дослідження вони мають стати.

Речами, які є характерними носіями доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через кордон, є носії комп'ютерних даних (мобільні телефони, планшети, флеш-карти тощо). Вказані речі можуть містити інформацію щодо різноманітних обставин вчинення злочинних дій (організаторів, керівників і пособників, кількості і дати контактів між співучасниками, місць та способів незаконного перетину кордону, сум грошової винагороди співучасників тощо). Їх огляд проводиться згідно з ч. 2 ст. 237 КПК України (доцільно за участі спеціаліста) з відображенням у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Копії інформації, що містяться на комп'ютерних носіях і виготовлені слідчим із залученням спеціаліста, визнаються судом джерелом доказів як й оригінал документа.

Загальним правилом огляду речей є те, що у ході огляду з'ясовується й фіксується в протоколі: найменування речі та призначення, у разі потреби – правила користування річчю; зовнішній вигляд; розміри в усіх вимірах; матеріал, з якого виготовлено річ, та її особливості; позначення виробника; ознаки, що вказують на зв'язок речі із розслідуваною подією.

Огляд документів у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через кордон має своїм завданням виявлення й фіксацію таких їхніх ознак, які надають документам значення або речових доказів (ч. 2

ст. 98 КПК України), або власне документів. В останньому випадку увага зосереджується, крім іншого, на встановленні викладеної в них інформації про обставини й факти, що мають значення для кримінального провадження. Іншими словами, особливості огляду залежать від того, чи буде документ мати у кримінальному провадженні значення речового доказу, чи буде власне документальним джерелом доказів, яке не потребує проведення експертиз. Коли документ визнається власне документом як джерелом доказів, тоді слідчого цікавить лише його зміст і до провадження він може не долучатися.

Документами, які є характерними носіями доказової інформації у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через кордон, є:

1) документи, що посвідчують особу, яка намагається перетнути державний кордон України (внутрішній паспорт, закордонний паспорт);

2) документи, що надають право перетину державного кордону України в умовах воєнного стану (довідки військово-лікарських комісій про непридатність до військової служби та неможливість мобілізації у воєнний час; посвідчення особи морської професії, яка прямує для роботи на морських суднах чи проходження практичної підготовки на таких суднах; посвідчення про інвалідність тощо).

Безпосередніми завданнями огляду вказаних документів є:

- встановлення приналежності поданого документа особі-пред'явника;
- перевірки наявності обов'язкових реквізитів, без яких документ не є дійсним;
- виявлення явних ознак підроблення документа.

Потрібно зазначити, що ознаки підроблення документа можуть бути виявлені службовими особами ДПСУ на пунктах пропуску через державний кордон України, які керуються відомчою інструкцією щодо організації і

здійснення перевірки документів осіб, які перетинають державний кордон.³⁵⁶ Однак незалежно від цього слідчий повинен провести огляд, урахуваючи характер вказаних завдань при огляді документів з дотриманням наступних етапів і правил:

- а) визначення виду паспортного документа;
- б) перевірка його реквізитів на сторінці, що містить відомості про власника та інші позначки на сторінках документа;
- в) огляд фотокартки (фотозображення) в паспорті та на візових наклейках порівнюють між собою та з особою власника;
- г) визначають наявність і дійсність віз;
- д) виявлення ознак підробки.³⁵⁷

Обов'язково в протоколі огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України, конкретизують назву документа, його серію і номер, коли та на чие ім'я його видано, яким органом, строк дії, наявність віз, відбитків печаток і штампів, позначок. Виявлені ознаки підробки в таких документах фіксуються у протоколі огляду із зазначенням місця виявлення та методів, засобів, які для цього застосовано. Останнє може стати підставою для відкриття додаткового кримінального провадження за ст. 358 КК України.

Обшук (ст. 236 КПК України). Обшук, як примусове обстеження житла чи іншого володіння особи, проводиться на підставі ухвали слідчого судді (дозволу), прийнятої за клопотанням слідчого, прокурора. В умовах воєнного стану при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею вказаного повноваження дозвіл на проведення обшуку може бути наданий керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, шляхом

³⁵⁶ Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 05.06.2012 р. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12>.

³⁵⁷ Тальянчук Л. С. Види огляду документів, що посвідчують особу під час перетину державного кордону України (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 90–91.

винесення постанови про проведення обшуку (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України). У постанові має бути вказано строк її дії (не більше місяця з моменту винесення до дати проведення обшуку), місце проведення обшуку та що саме відшукується. Також потрібно звернути увагу, що у випадку, коли залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, обшук проводиться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України).

У зазначеній категорії кримінальних проваджень обшук проводиться з метою виявлення речей і документів, які можуть слугувати джерелом доказів незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Завдання обшуку дещо схожі із завданнями огляду з урахуванням підвищеного прокурорського та судового контролю за його проведенням і полягають у виявленні і вилученні таких речей і документів:

- мобільних телефонів із вбудованими сім-картками і флеш-носіями, в яких можуть міститися відомості про різноманітні обставини вчинення злочинних дій, передбачених ст. 332 КК України (організаторів, керівників і пособників незаконного переправлення осіб через державний кордон, кількості і дати контактів між співучасниками, підготовки необхідних документів, місць та способів незаконного перетину кордону, сум грошової винагороди співучасників тощо);

- комп'ютерних системних блоків, ноутбуків, планшетів з інформацією вказаного характеру;

- паперових документів (окремі аркуші, зошити, записники тощо), в яких зафіксовані відомості щодо телефонних абонентів, електронних скриньок, отриманих коштів тощо;

- документів, що містять графічну інформацію про заплановану операцію незаконного переправлення осіб через кордон (географічні карти місцевості, схеми руху прикордонних нарядів тощо);

- підроблених документів для незаконного переправлення осіб через державний кордон, відповідних матеріалів і засобів для підроблення документів (бланки посвідок, заготовок довідок військово-лікарських комісій про непридатність до військової служби та неможливість мобілізації у воєнний час тощо);

- обладнання та матеріалів, призначених для виготовлення документів (принтери, сканери папір, фарба тощо);

- печаток і штампів для виготовлення зазначених документів, службової документації;

- туристичних і проїзних документів, квитків, квитанцій тощо;

- готівкових грошових коштів, банківських карток, квитанцій про грошові перекази;

- документів, що стосуються певних фінансово-господарських операцій, пов'язаних з виїздом особи за межі України;

- транспортних засобів з обладнаними в них схованками для незаконного переправлення людей через кордон;

- речей, обмежених чи заборонених в обігу (наркотичні засоби, зброя, боєприпаси тощо).

При виявленні комп'ютерних носіїв інформації в обов'язковому порядку необхідно використовувати допомогу фахівців у галузі комп'ютерних технологій. Їх участь дозволяє отримати важливу інформацію щодо призначення певного носія, його характеристик і можливості знаходження відомостей щодо організації незаконного переправлення осіб через державний кордон. Також може здійснюватися пошук, виявлення та фіксація комп'ютерних даних, що міститься на носіях, на місці проведення обшуку. Допомога вказаних спеціалістів використовується і для уникнення

помилки, які можуть призвести до пошкодження або знищення комп'ютерних даних.

У протоколі обшуку обов'язково вказується повністю і конкретно інформацію стосовно речей і документів, які вилучаються. Якщо вилучаються технічні пристрої, то має бути вказано – модель, марку, колір, серійний номер, якщо ж вилучаються гроші – має бути зазначена сума, валюта, номери купюр, номінал та їхня кількість. Однією з особливостей проведення обшуку під час воєнного стану є можливість слідчого здійснювати фіксацію доступними технічними засобами без складання відповідного протоколу (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК). Однак у подальшому він має бути складений протягом 72 годин.

Проведення експертиз (ст. 242-245 КПК України). Ураховуючи специфіку матеріальних об'єктів (речей і документів), які є слідами злочинних дій, передбачених ст. 332 КК України, обов'язковим є їх дослідження з використанням спеціальних знань у формі експертизи. Оскільки проведення експертизи може потребувати досить багато часу, слідчому потрібно призначати їх, як тільки вказані об'єкти з'являються у його розпорядженні в результаті проведення певних процесуальних дій. Відповідно до п. 15 Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України строк проведення судової експертизи або експертного дослідження встановлюється керівником НДЕКЦ (або відповідного відділу) залежно від складності дослідження та з урахуванням завантаження фахівця і становить: до 10 днів - щодо матеріалів, які належать до категорії простих досліджень; до 30 днів - щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень середньої складності; до 60 днів - щодо матеріалів,

які належать до категорії складних досліджень; до 90 днів - щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень особливої складності.³⁵⁸

Комп'ютерно-технічна експертиза. Така експертиза проводиться щодо носіїв комп'ютерної (електронної) інформації, зокрема вилучених під час проведення обшуку в порядку ч. 2 ст. 168 КПК України, оскільки вони були засобом або знаряддям вчинення кримінального правопорушення. Таким знаряддям є мобільні телефони з вбудованими сім-картками і флеш-носіями, а також комп'ютерні системні блоки, ноутбуки, планшети. Основним завданням комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальних провадженнях даної категорії є виявлення інформації на вказаних носіях про обставини вчинення злочинних дій, передбачених ст. 332 КК України (організаторів, керівників і пособників незаконного переправлення осіб через державний кордон, кількості і дати контактів між співучасниками, підготовки необхідних документів, місць та способів незаконного перетину кордону, сум грошової винагороди співучасників тощо).

На вирішення експерту ставляться такі основні питання:

Чи знаходиться у робочому стані наданий на дослідження пристрій (мобільний телефон, флеш накопичувач, ноутбук, планшет, комп'ютерний системний блок)?

Чи міститься на даному пристрої (носії) інформація, якщо так, то яка саме?

Чи міститься в даному мобільному телефоні відомості щодо контактів (їх кількості) певної особи з іншими особами за певний період часу?

Чи міститься в даному мобільному телефоні аудіо запис розмов контактерів, якщо так, то який їх зміст?

Чи піддавався досліджуваній пристрій певним процедурам з метою знищення чи зміни вказаної інформації?

³⁵⁸ Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

Потрібно зазначити, що експерту ставлять тільки ті питання, відповіді на які потребують виключно комп'ютерно-технічних спеціальних знань. Не допускається формулювання питань, які не відносяться до компетенції експерта, зокрема щодо тлумачення виявленої інформації з використанням юридичних термінів («незаконне переправлення осіб через державний кордон», «керівництво такими діями», «вчинення організованою групою» тощо) та її оцінки з точки зору наявності складу злочинних дій, передбачених ст. 332 КК України). З метою уникнення зайвих витрат сил і часу як слідчого, так й експертів при підготовці і проведенні експертизи доцільним є попереднє консультування з відповідним фахівцем (експертом, керівником відділу, сектору НДЕКЦ).

Криміналістична експертиза документів. Ця експертиза проводиться при виявленні і вилученні документів, які використовувалися для незаконного переправлення осіб через державний кордон і в яких, зокрема містяться ознаки їх підроблення (паспорти, посвідчення, довідки тощо). У кримінальних провадженнях даної категорії експертиза має два різновиди: технічна експертиза документів і почеркознавча експертиза документів.³⁵⁹

Техніко-криміналістична експертиза документів – це дослідження паперової документації, печаток та штампів з метою встановлення способу їх виготовлення, виявлення фактів коригування початкового змісту, ідентифікації пристроїв, речовин і предметів, які були використані для цього. Питання, які ставляться експерту, поділяються на діагностичні та ідентифікаційні.

Ставляться такі основні діагностичні питання:

Яким способом був виготовлений документ або якийсь із його реквізитів?

Чи змінювався первісний зміст документа і в чому полягала зміна?

³⁵⁹ Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов ; за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ: Вид. Паливода А.В., 2007. 332 с. ; Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 142 с.

Залежно від характеру обставин, відомих свідкам, їх можна розділити на кілька груп, допит яких буде мати особливості з урахуванням соціального статусу цих людей.

1. Свідки, які були очевидцями безпосередньо незаконного переміщення особи через державний кордон. Такими можуть бути службові особи контрольно-пропускних пунктів ДПСУ, а також місцеві мешканці, які проживають неподалік прикордонної смуги (при переміщенні осіб поза пропускними пунктами). Особливості допиту визначаються колом обставин, очевидцями яких були свідки, а також їх службовим статусом, віком, психологічними і соціальними властивостями, наявністю відносин знайомства з підозрюваними особами тощо.

2. Свідки подій, які передували незаконному переміщенню особи через державний кордон. Такими можуть бути водії транспортних засобів, що перевозили особу до пункт пропуску чи до прикордонної смуги, де планувалося незаконне переміщення через державний кордон поза пропускним пунктом (якщо вони не були співучасниками злочину). До цієї категорії свідків можна віднести й власників житла, яке орендувалося для тимчасового проживання незаконно переміщуваних осіб. Особливості допиту таких свідків визначаються характером інформації, яку вони можуть повідомити, її зв'язку з підготовкою до незаконного переміщення особи через державний кордон.

Допит підозрюваного проводиться відразу після затримання і вручення повідомлення про підозру, роз'яснення прав підозрюваного (ст. 42 КПК України). Коло обставин, які складають предмет допиту, визначається характером вчиненого діяння, передбаченого ст. 332 КК України. Типовий перелік основних питань, які можуть бути поставлені під час допиту³⁶²:

³⁶² Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: наук.- метод. рек. / К.Л. Бугайчук, В.В. Корнієнко, А.М. Шульга та ін. Харків: ХНУВС, 2016. С. 80-81 ; Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Бриковська О.М. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2017. С. 40-41.

Чи визнає підозрюваний зміст підозри у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 КК України?

Коли і яким чином підозрюваний встановив контакт з особою (особами), яка виявила бажання незаконно покинути територію України під час воєнного стану?

Як здійснювалося (у який спосіб) переправлення осіб через державний кордон і з ким була досягнута домовленість?

Який був склад групи, що надавала послуги стосовно незаконного переміщення особи через державний кордон?

Як були розподілені ролі між учасниками групи і яким способом здійснювався зв'язок між ними?

Які документи використовувалися для незаконного переміщення особи через державний кордон? Як і ким вони виготовлялися?

Які транспортні засоби використовувалися, кому вони належали?

Якою була винагорода (грошова сума) за ті чи інші дії щодо незаконного переміщення особи через державний кордон?

Окрім наведених питань, можуть бути поставлені й інші питання, коло яких визначається вже встановленим механізмом вчиненого злочину. Потрібно підкреслити, що ймовірність отримання правдивих відповідей на них значною мірою залежить від обрання правильної тактики допиту, яка повинна ґрунтуватися на встановленні психологічного контакту з підозрюваним та його захисником і роз'яснення можливості укладення угоди між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості в порядку статей 468-470 КПК України. Як показує слідчо-судова практика, досягнення цього є найбільш вірогідним при допитах підозрюваних, які були членами злочинних груп і виконували не головні ролі в них.

3.4. Особливості досудового розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК України)

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (далі - СРД) у кримінальних провадженнях за статтею ст. 336 КК України³⁶³ обумовлені передусім обставинами (передбачені чинним законодавством³⁶⁴), що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані СРД. Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період складається з наступних обставин, які підлягають доказуванню:

- 1) проходження особою військово-лікарської комісії з визнанням її придатною до військової служби;
- 2) відсутність підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, передбачених ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;
- 3) отримання особою повістки під особистий підпис про її обов'язок прибуття до територіального органу комплектування;

³⁶³ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

³⁶⁴ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> ; Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> ; Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T354300> ; Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> ; Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 р. № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08>.

4) неприбуття особи до територіального органу комплектування в час, визначений у повістці.

Початок досудового розслідування пов'язується з надходженням до органу досудового розслідування повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення від територіального органу комплектування (військового комісаріату), яке вноситься до ЄРДР в порядку ст. 214 КПК України. Після цього проводяться СРД, на особливості яких впливає те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 336 КК України, є нетяжким злочином, обставини якого відображаються у документах.

Особливості механізму вчинення вказаних правопорушень і певний алгоритм у проведенні СРД може бути визначений на основі аналізу типових матеріалів кримінальних проваджень, які завершилися обвинувальними вироками судів. Наприклад, 15 березня 2022 року ОСОБА_3, будучи військовозобов'язаним і перебуваючи в приміщенні пункту постійного збору військовозобов'язаних, пройшов військово-лікарську комісію за результатами проходження якої його було визнано придатним до військової служби. В подальшому ОСОБА_3, будучи придатним до військової служби військовозобов'язаним і перебуваючи на території пункту постійного збору військовозобов'язаних, під особистий підпис отримав повістку про прибуття 4 травня 2022 року на 10.00 до територіального органу комплектування для вибуття на військову службу. Однак ОСОБА_3, будучи призваним на військову службу за мобілізацією та належним чином повідомленим про дату, час та місце прибуття, до органу комплектування не прибув, таким чином ухилився від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період. Суд під час розгляду справи визнав ОСОБУ_3 винним у тому, що він не бажаючи виконувати свій конституційний обов'язок та проходити військову службу і будучи придатним за станом здоров'я для проходження військової служби та не маючи правових підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації ухилився від призову на військову службу за мобілізацією, на особливий період. Тим

самим ОСОБА_3 порушив вимоги ст. 65 Конституції України, положення ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» та ст. 1, 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та вимоги Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» №69/2022 від 24.02.2022 року.³⁶⁵ Потрібно зазначити, що суд відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України визнав недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорювалися, з'ясувавши, що учасники правильно розуміють зазначені зміст цих обставин, і немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснив їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень зазначеної категорії можуть бути визначені наступні СРД, проведення яких надає можливість отримання належних, допустимих і достовірних доказів.

Витребування та отримання в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України документів. Ця процесуальна дія проводиться відразу після отримання повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення від військового комісаріату. Її предметом є:

- 1) копії нормативних документів, якими керуються військові комісаріати щодо призову за мобілізацією;
- 2) довідка військово-лікарської комісії про придатність особи до військової служби;
- 3) медична картка (обстеження та медичного огляду) військовозобов'язаної особи;
- 4) корінець повістки про виклик особи до територіального органу комплектування з підписом військовозобов'язаного про те, що його попереджено про день і час явки у військовий комісаріат;
- 5) заяву особи про надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації з доданими документами, що підтверджують відповідні

³⁶⁵ Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 19.07.2022. Справа № 301/1982/22. Кримінальне провадження 1-кп/301/280/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105304364>.

підстави (якщо така заява подавалася військовозобов'язаною особою до територіального органу комплектування);

б) рішення органу комплектування про відмову у наданні відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації з обґрунтуванням такого рішення.

Огляд документів. Отримані від військового комісаріату документи потрібно оглянути в порядку ст. 237 КПК України з метою фіксації в протоколах їх наявності і змісту, оскільки саме вони містять зафіксовані за допомогою письмових знаків відомості, які доказують наявність обставин ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. У протоколах огляду вказаних документів потрібно зафіксувати найменування, зміст та інші реквізити цих документів (бажано дослівно, зважаючи на їх невеликий обсяг).

Потрібно зазначити, що заяви про надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації іноді подаються військовозобов'язаними, але, зазвичай, без документів, що підтверджують відповідні підстави (відповідно, вони відхиляються органами комплектування). У зв'язку з цим слід звернути увагу, що згідно з чинним законодавством правом на відстрочку від призову на підставі ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» можна скористатися лише до моменту набуття статусу військовослужбовця (заява подається при отриманні повістки).

Допит (ст. 224 КПК України). У кримінальних провадженнях зазначеної категорії допити, зазвичай, не мають того значення, як в інших справах. Це пов'язано з тим, що злочин, передбачений ст. 336 КК України, має специфічний механізм відображення переважно в документах. Тому допити проводяться для підтвердження обставин складання, вручення та отримання відповідних документів.

Допит свідків. Проводиться стосовно працівників військового комісаріату, які склали і вручили повістки про виклик військовозобов'язаної особи до військового комісаріату. Окрім того потрібно з'ясувати, чи робив військовозобов'язаний заяву про своє право на відстрочку та чим її обґрунтовував, якою була реакція службових осіб військового комісаріату.

Як свідки можуть бути допитані особи з найближчого оточення військовозобов'язаного для отримання інформації про наявність чи відсутність обставин, які надають право на відстрочку (щодо складу сім'ї, наявності хворих, які потребують догляду тощо).

Допит підозрюваного. Для допиту підозрюваного типовою є ситуація, коли він пояснює своє ухилення від призову на військову службу сімейними обставинами («догляд за хворою матір'ю похилого віку», «утримання сімох дітей» тощо). У такій ситуації рекомендується тактику допиту будувати на основі використання двох аргументів. По-перше, роз'ясненні чинних нормативно-правових актів, якими регулюється порядок призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. Особливо детально потрібно роз'яснити положення ст. 23 «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», в якій визначені підстави для надання відстрочки від призову, а також про порядок отримання такої відстрочки. По-друге, потрібно звернути увагу, що злочин, передбачений ст. 336 КК України, є нетяжким й існують всі передумови для укладання угоди між прокурором та підозрюваним про визнання винуватості (статті 468-470 КПК України). Як показує слідчо-судова практика, при укладанні такої угоди суди беззаперечно затверджують її і призначають мінімальну міру покарання за статтею 336 КК України із застосуванням ст. 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням» (з іспитовим строком).

У зв'язку з показаннями підозрюваного може виникнути необхідність у витребуванні додаткових документів для перевірки наявності чи відсутності

підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації (передбачені ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»): про склад сім'ї військовозобов'язаного; про лікування військовозобов'язаного чи його близьких родичів (чи потребують вони постійного догляду); про навчання чи науково-педагогічну роботу в закладах загальної середньої чи вищої освіти та інші. Також може виникнути й потреба у проведенні допиту відповідних свідків.

Насамкінець потрібно відзначити, що, як показує слідчо-судова практика, значна частина кримінальних проваджень за ст. 336 КК України закривається на підставі встановлення відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (пункти 1 і 2 ч. 1 ст. 284 КПК України). Ця обставина вказує на необхідність ретельного дослідження документів, які надходять до органу досудового розслідування від військових комісаріатів, з точки зору їх відповідності нормативно-правовим актам, якими встановлюється і регулюється процедура призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

3.5. Особливості досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України)

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 КК України.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) у кримінальних провадженнях за статтею ст. 438 КК України³⁶⁶ обумовлені насамперед обставинами, що входять у предмет доказування

³⁶⁶ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані СРД. Виходячи із диспозиції ст. 438 КК України, можна зробити висновок, що в предмет доказування входить:

1) спосіб дій суб'єкта (способи злочину):

- жорстоке поводження з військовополоненими;
- жорстоке поводження з цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- відання наказу про вчинення таких дій;

2) наявність кваліфікуючої обставини – поєднання вказаних діянь з умисним вбивством.

Але неможливо з'ясувати, наприклад, що таке «жорстоке поводження» або «заборонені засоби ведення війни», і тим більше «інші порушення», не звертаючись до відповідних міжнародних договорів (міжнародне гуманітарне право – далі МГП), об'єднаних під назвою Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. Женевські конвенції включають чотири самостійних міжнародних договори: (I) Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; (II) Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; (III) Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; (IV) Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (в наступні роки до конвенцій були долучені додаткові Протоколи).³⁶⁷ До джерел МГП відносять і звичаєві норми як запобіжник того, що одна з держав може не бути учасником цих Конвенцій,

³⁶⁷ Женевські конвенції про захист жертв війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

або коли у конфлікті можуть брати участь збройні сили, що діють під егідою організації, яка формально не є учасником договорів. Також джерелами МГП є судові рішення, а саме вироки Трибуналів (Нюрнберзький, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії) як щодо ознак кваліфікації воєнних злочинів, так і термінології.³⁶⁸ Таким чином, звернення до вказаних міжнародно-правових актів та інших джерел права є неминучим як з боку органів досудового розслідування, так і з боку судів, у разі кваліфікації діянь за ст. 438 КК України.

Наразі в Україні правоохоронними органами відкриті чисельні (десятки тисяч) кримінальні провадження стосовно наступних форм порушення законів та звичаїв війни, що робить ці провадження особливо актуальними:

- жорстоке поводження з військовополоненими (вчинення діянь, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, зокрема фізичні чи моральні тортури, калічення, медичні чи наукові експеримент будь-якого характеру), яке є порушенням Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 (положення статей 13, 17, 130);

- жорстоке поводження з цивільним населенням (вчинення діянь, які пов'язані з умисним вбивством, тортурами або нелюдським поводженням з заподіянням великих страждань чи серйозних травм, нелегальним ув'язненням особи та ін.), що є порушенням ст. 147 Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949;

- застосування засобів ведення війни, у т.ч. заборонених міжнародним правом для нападу на цивільне населення або цивільних об'єктів (обстріли житлових будинків та інфраструктурних об'єктів міст України з використанням видів зброї невибіркової дії, наприклад, неточних ракет і бомб, касетних боєприпасів та ін.), що є порушенням Конвенції ООН про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, які

³⁶⁸ Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-09-w-s-a>.

можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невивіркову дію, від 10.10.1980;

- депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі, що є порушенням положень Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977.

Звернення до вказаних міжнародних нормативно-правових актів і використання їх термінології в процесуальних документах досудового розслідування (постановах, протоколах СРД) і судового провадження є необхідним, оскільки воєнні злочини віднесені до юрисдикції Міжнародного кримінального суду. При цьому до таких злочинів може також застосовуватися й універсальна юрисдикція в інших країнах.

Особливості в проведенні СРД у кримінальних провадженнях даної категорії обумовлюються, з одного боку, характером об'єктів, на яких залишаються сліди воєнних злочинів або вони є носіями відповідної інформації, а з іншого – умовами, в яких проводиться та чи інша слідчо-розшукова дія. Певний алгоритм у проведенні СРД та їх особливості можуть бути визначені з урахуванням механізму вчинення кримінально караних діянь, передбачених у ст. 438 КК України, на основі аналізу типових матеріалів кримінальних проваджень, які завершилися обвинувальними вироками судів.

Наприклад, після широкомасштабного вторгнення збройних сил російської федерації (далі – зс рф) 24.02.2022 в Україну, ОСОБА_6, будучи військовослужбовцем в/ч НОМЕР_1 (адреса) і перебуваючи у період з 27.02.2022 по 30.03.2022 у с. Старий Биків Ніжинського району Чернігівської області, яке було окуповане зс рф, вчинив жорстоке поводження з цивільним населенням та його пограбування, за наступних обставин. 28.03.2022 близько 9.00 ОСОБА_6, діючи умисно за попередньою змовою з групою інших військовослужбовців зс рф, прибули до приватного будинку цивільної

ОСОБИ_4 (адреса), в якому перебували вона, її чоловік та сусідка. Спрямувавши автомат на останніх, ОСОБА_6 наказав ОСОБИ_4 підійти до стіни та стати на коліна, а руки підняти за голову. Погрожуючи розстрілом, ОСОБА_6, разом з іншими військовослужбовцями зс рф відібрали у ОСОБИ_4 два мобільні телефони, вилучили системний блок від персонального комп'ютера, 100 тис. грн та 3 тис. доларів США, заподіявши такими діями потерпілій матеріальної шкоди на загальну суму 197871, 70 гривень. Після цього ОСОБА_6 зв'язав скотчем руки ОСОБИ_4 за спиною та заклеїв очі, обмотавши скотч навколо голови. Потім ОСОБА_6, спільно з військовослужбовцями рф, усвідомлюючи, що ОСОБА_4 відноситься до цивільного населення, наказав останній вийти на вулицю та сісти до броньованого автомобіля, після чого її відвезли до іншого місця, де допитували щодо розташування Збройних Сил України та звинувачували у шпигунстві на користь ЗСУ. Під час допиту висловлювалися погрози фізичного та сексуального насильства, що супроводжувалося примушуванням розмовляти російською мовою. Не отримавши необхідних відомостей, ОСОБА_6 разом з іншими військовослужбовцями на автомобілі зс рф доставили ОСОБУ_4 в інше місце (адреса), де не розв'язавши руки і не знявши скотч з голови та очей, помістили останню до погребу. В такому стані потерпілу утримували у погребі до 30.03.2022 в неналежних санітарних та температурних умовах, без належного забезпечення харчуванням та питною водою (один раз давали їжу і чай, два рази виводили в туалет). При цьому ОСОБА_6 стосовно потерпілої постійно висловлював погрози фізичного і сексуального насильства. 30 березня 2022 року ввечері потерпілу звільнили з погребу місцеві жителі, які пояснили, що російські війська вийшли із села.

Суд на підставі отриманих під час досудового розслідування і наданих стороною обвинувачення доказів та досліджених в судовому засіданні визнав військовослужбовця зс рф ОСОБУ_6 винним у вчиненні інкримінованого йому діяння за ч. 1 ст. 438 КК України і за судив його до 10 (десяти) років

позбавлення волі. В обґрунтуванні свого рішення суд посилався як на норми національного законодавства, так й на положення Женевських конвенцій, додаткових Протоколів, практику Європейського суду з прав людини. Судове провадження здійснювалося в режимі спеціального судового провадження, тобто за відсутності обвинуваченого (*in absentia*).³⁶⁹

Проаналізуємо на основі наведених матеріалів алгоритм та особливості проведення СРД під час досудового розслідування. Насамперед зазначимо, що початок досудового розслідування був пов'язаний з надходженням заяви потерпілої особи про вчинення щодо неї насильницьких дій з боку військовослужбовців зс рф, яких на території України вже не було. Така ситуація істотно впливає на алгоритм досудового розслідування, висуваючи на передній план завдання встановлення особи, яка вчинила злочин, та збирання доказів обставин, що складають предмет доказування. З урахування цього можна визначити наступні СРД.

Допит потерпілої особи та свідків (ст. 224 КПК України). Такі допити проводяться за правилами, встановленими національним законодавством, але якщо є підстави вважати, що протокол допиту буде використано в Міжнародному кримінальному суді (МКС), необхідно враховувати також й особливості допиту, що передбачені Правилами доказування в МКС.³⁷⁰ Зокрема, ці правила торкаються, як зазначалося, використання термінів, автентичності текстів та інших моментів, які стосуються переважно порядку проведення судового провадження, але вони повинні враховуватися й під час проведення досудового розслідування (особливо при складанні обвинувального акта).

За матеріалами справи, що були наведені, потрібно допитати потерпілу (ОСОБУ_4), її чоловіка і сусідку, які були присутні під час захоплення потерпілої та вчинення щодо неї насильницьких дій. Також існує сенс у

³⁶⁹ Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24.11.2022. Справа № 729/574/22. Кримінальне провадження № 1-кп/729/81/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395>.

³⁷⁰ Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf?fbclid=IwARIL-weqjJor3qraL478HiR7HiTJGaIw-lvYRa1h0rIBWouyWU5ySvHTb7I>.

допитів місцевих жителів с. Старий Биків, які звільняли потерпілу з погребу і могли контактувати з окупантами, у т.ч. з ОСОБОЮ_6. Предметом допиту потерпілої і свідків є наступні групи обставин:

1) місце, час, спосіб захоплення потерпілої в заручники та вчинення щодо неї насильницьких дій (потрібно детально встановити характер дій військових зс рф і висловлюваних погроз, які підпадають під поняття жорстокого поводження з цивільною особою на окупованій території);

2) розмір грошових сум, перелік матеріальних цінностей (їх опис), якими заволоділи окупанти, та їх вартість (чи збереглися документи, пов'язані з придбанням); також потрібно встановити номери сім-карт телефонів, якими заволодів воєнний злочинець, і відповідних мобільних операторів;

3) відомості щодо підозрюваного ОСОБИ_6 (чи може бути впізнаний): ознаки зовнішності; одяг; звання; нашивки; озброєння; які речі були в користуванні; як до нього зверталися інші військові; чи використовував мобільний телефон (у т.ч. ті телефони, які були відібрані у потерпілої) тощо.

Слідчий експеримент (ст. 240 КПК України). Проводиться з метою перевірки і уточнення показань потерпілої ОСОБИ_4, зокрема для визначення місць її захоплення, здійснення насильницьких дій та утримування. Це потрібно для наступного проведення оглядів цих місць, обстановка яких та сліди перебування там військовослужбовців рф можуть бути доказами жорстокого поводження з цивільною особою.

Витребування та отримання в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України документів. Здійснюється з метою отримання інформації про зв'язки підозрюваної особи і стосується отримання від операторів мобільного зв'язку довідки про з'єднання, здійснені з абонентських номерів телефонів потерпілої, якими заволодів військовослужбовець рф. Зокрема, таким способом можна виявити зафіксовані вихідні дзвінки на номери рф.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України). Цей спосіб отримання доказів належить до категорії

негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) і полягає в здійсненні контролю за розмовами, які ведуться з використанням телефонів, відібраних у потерпілої особи. Ця дія є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації. Але в ситуації, що розглядається, його особливістю є те, що власником телефонів є потерпіла ОСОБА_4, а користувачем, розмови якого контролюються, є військовослужбовець рф. Ця обставина повинна бути відображена у клопотанні до слідчого судді і, відповідно, в ухвалі останнього. Мета вказаної НСРД полягає у встановленні контактів військовослужбовця рф з абонентами на території рф, визначенні його зв'язків, а відтак і його вихідних даних, які дозволять отримати інформацію про нього і здійснити його ідентифікацію.

Огляд (ст. 237-239 КПК України). Особливості в проведенні оглядів у кримінальних провадженнях даної категорії обумовлені характером об'єктів, які містять інформацію щодо обставин вчинення злочинних діянь, передбачених ст. 438 КК України.

Огляд інтернет-сторінок у соціальних мережах, які використовуються військовослужбовцями рф, з метою отримання інформації про розшукувану особу, зокрема її фотографій та ін. (була виявлена інформація стосовно ОСОБИ_6). Проводячи огляд документів, фото- і відеозаписів, розміщених на сайті, слідчому потрібно зафіксувати вебадресу такого сайту та інші необхідні параметри. Зазвичай, такий огляд повинен проводитися за участі спеціаліста. Фіксація здійснюється за загальними правилами, в тому числі з використанням технічних засобів.

Огляд місця події. Об'єктом є місце, де відбувалися діяння, передбачені ст. 438 КК України. За матеріалами наведеного кримінального провадження такими місцями були:

– кімната будинку потерпілої, де вчинялися стосовно неї насильницькі дії (в стіні було виявлено отвір, який зі слів потерпілої, утворився від пострілу з пістолета військовослужбовцем рф);

– погріб, в якому утримували потерпілу ОСОБУ_4 і з якого вона була звільнена після відходу із села військ рф (мета огляду полягає у виявленні і фіксації умов утримання потерпілої, які вказують на жорстокість поводження з нею).

Потрібно зазначити, що огляд місця події у кримінальних провадженнях даної категорії, пов'язаних з обстрілами житлових будинків та інфраструктурних об'єктів, проводиться для фіксації факту застосування військовослужбовцями рф певних видів озброєння. З цією метою під час огляду потрібно зафіксувати обстановку та відповідні сліди обстрілу, зокрема матеріал, на якому утворилась вирва (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо) форму, розміри і глибину вив. Потрібно відшукати і вилучити уламки використаних боєприпасів (ракет, бомб, снарядів), зафіксувавши їх розміри і маркування (можуть бути виявлені і боєприпаси, що не вибухнули). Для проведення такого огляду потрібно залучати відповідних спеціалістів з дотриманням правил безпеки.³⁷¹

Різновидом огляду місця події у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України є огляд місць масових поховань загиблих людей, які проводяться з дотриманням вимог статей ст. 237-239 КПК України. Метою огляду є виявлення трупів з ознаками насильницької смерті, зокрема зі слідами розстрілу, катувань. Так, після деокупації територій Харківської і Донецької областей були виявлені численні місця таких поховань. У результаті оглядів, як зазначається, були виявлені тіла з мотузкою на шії, зі зв'язаними руками, з поламаними кінцівками та з вогнепальними пораненнями (у декількох

³⁷¹ Пам'ятка для випускників закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посіб. / кол. авт.-уклад.: О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд.: В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. С. 21-26.

чоловіків були ампутовані геніталії).³⁷² Результати таких оглядів у поєднанні з висновками судово-медичних експертиз є беззаперечними доказами вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 438 КК України.

Проведення експертиз (ст. 242-245 КПК України). Для встановлення окремих обставин кримінально караних діянь, передбачених ст. 438 КК України, виникає потреба у проведенні експертиз.

Товарознавча експертиза. Проводиться у кримінальних провадженнях зазначеної категорії для визначення вартості побутових речей (товарів), якими заволоділи військовослужбовці РФ під час окупації населених пунктів, де мешкає цивільне населення. Основним завданням такої експертизи є визначення вартості речей, втрачених потерпілими. Відповідно до пункту 1.5. розділу IV Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 р. № 1950/5), на товарознавчу експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього товару (майна).³⁷³ У таких випадках у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначається про відсутність об'єкта та вказуються матеріали справи, на підставі яких повинна проводитись експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих тощо).

У наведеному прикладі кримінального провадження за ст. 438 КК України під час допиту потерпілої ОСОБИ_4 було встановлено, що військовослужбовець РФ, погрожуючи зброєю, відібрав у неї, окрім грошей, два мобільних телефони і системний блок від персонального комп'ютера. Під час допиту потрібно зафіксувати у протоколі, коли і де були придбані вказані речі, за якою ціною, їх ознаки (маркування), чи збереглися речі і документи,

³⁷² Поліція виявила ще три масові поховання українців на Харківщині. URL: <https://zaxid.net/>.

³⁷³ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

пов'язані з їх придбанням. Таким чином, експерту для відповіді на поставлене питання про вартість відсутніх речей потрібно надати протокол допиту потерпілої особи і відповідні речі та документи, пов'язані з придбанням об'єкта експертного дослідження (якщо такі збереглися).

Судово-медична експертиза. Для дослідження обставин жорстокого поводження з цивільним населенням або військовополоненими характерним є проведення судово-медичної експертизи живих осіб. Її метою є визначення наявності тілесних ушкоджень у потерпілих і статевого стану у зв'язку зі здійсненим насильством щодо потерпілих. Заходи щодо підготовки і проведення даної експертизи повинні спиратися на нормативно-правові акти Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ), затверджені наказом МОЗ від 17.01.1995 №6, а саме: Інструкцію про проведення судово-медичної експертизи, Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи.³⁷⁴ Обстеження живих осіб здійснюється, зазвичай, у відділах судово-медичної експертизи або в кабінетах судово-медичної експертизи в поліклініках загального типу. У деяких випадках експертиза може бути проведена в лікарнях (якщо потерпілий перебуває на стаціонарному лікуванні), а інколи і в кабінеті слідчого (в тому випадку, коли немає потреби у використанні спеціального медичного обладнання). Зміст питань (завдань) експерту визначається характером обставин кримінального правопорушення, що розслідується.³⁷⁵

Потрібно зазначити, що в кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України рішення про проведення судово-медичної експертизи живих осіб приймається слідчим з урахуванням характеру здійсненого насильства, умов тримання потерпілої особи у полоні (заручниках) та часу, що пройшов з

³⁷⁴ Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

³⁷⁵ Дев'яткін О. Є. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачених та інших осіб. Полтава, 2020. 26 с. URL: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/.

моменту його застосування. У випадку ж вчинення вказаних діянь, поєднаних з умисним вбивством, проводиться судово-медична експертиза трупа, а також молекулярно-генетична експертиза щодо не ідентифікованого (не впізнаного) трупа.³⁷⁶ Заходи щодо підготовки і проведення даної експертизи повинні спиратися на Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 р. № 6, і наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора 09.03.2022 р. № 177/450/46 «Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України».³⁷⁷

Експертні дослідження боєприпасів, їх уламків та місць вибуху. Проводяться кількома відділами НДЕКЦ МВС України (вибухотехнічним, балістичних досліджень, досліджень матеріалів, речовин і виробів) у зв'язку з обстрілами житлових будинків та інфраструктурних об'єктів для визначення видів зброї і боєприпасів, які використовувалися військовослужбовцями РФ та є забороненими міжнародним правом засобами ведення війни, у т.ч. забороненими для нападу на цивільне населення або цивільні об'єкти. Наприклад, експерти відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів перевіряють ґрунти з осередку вибуху на наявність слідів вибухових речовин, продуктів вибуху, досліджують склад металу знайдених уламків боєприпасів.³⁷⁸

³⁷⁶ Судово-медична експертиза трупа. URL: <https://pathology.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Forensic-Medicine-Module-2-literature-Expert-trupa-ua.pdf>.

³⁷⁷ Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n14>.

³⁷⁸ Кожна експертиза – маленька наукова праця. Як сумські експерти розслідують російські воєнні злочини. URL: <https://trybuna.sumy.ua/avtorskij-material/ekspertyza-naukova-praczya-yak-sumski-eksperty-rozsliduyut-rosijski-voyenni-zlochyny/>.

Типовими об'єктами дослідження експертних досліджень у таких випадках є:

- 1) боєприпаси (ракети, бомби, снаряди), що не вибухнули і були виявлені під час огляду місця обстрілу;
- 2) уламки, частини боєприпасів, виявлені під час огляду місця обстрілу (найбільш інформативними є ті, що мають відповідне заводське маркування);
- 3) зразки ґрунту, інші речовини та матеріали з поверхонь навколо вирв з продуктами вибуху, вилучені під час огляду місця обстрілу (використовуються для визначення виду вибухової речовини та інших використаних матеріалів при виготовленні боєприпасу);
- 4) предмети-носії продуктів вибуху, що знаходилися в зоні їх розповсюдження (предмети обстановки, одяг і речі потерпілих тощо);
- 5) місце події зі слідами вибуху.

Типові питання експерту щодо вилучених боєприпасів, їх частин, уламків у контексті ст. 438 КК України:

Чи належить до боєприпасів, вибухових пристроїв (його частин, уламків) наданий предмет, якщо так, то яке його призначення і характеристики?

Які вражаючі фактори притаманні даному боєприпасу, вибуховому пристрою?

Якою є конструкція даного вибухового пристрою?

Заводським чи саморобним способом виготовлено наданий на дослідження вибуховий пристрій?

Типові питання експерту щодо предметів-носіїв продуктів вибуху, місця вибуху:

Чи є на наданих на дослідження об'єктах, що вилучені з місця події, сліди вибухової речовини, і якої саме?

Яка вибухова характеристика даної речовини?

Чи є в наданих зразках ґрунту металеві уламки (мікрочастинки) від боєприпасів?

Для спорядження яких боєприпасів використовується дана речовина, метал?

Яку кількість вибухової речовини і якої саме застосовано як заряд боєприпасу (вибухового пристрою), котрий підірвано (експертом ураховуються характеристики вирви і матеріал, на якому вона утворилась (грунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо)?

Яка була траєкторія руху (польоту) боєприпасу?

У кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України, пов'язаних з обстрілами житлових будинків та інфраструктурних об'єктів, для обрахування збитків, завданих будівлям та транспортним засобам, проводяться *оціночно-будівельна, автотоварознавча та транспортно-товарознавча експертизи*. При виникненні утруднень з визначенням виду експертизи та формулюванням питань (завдань) експерту рекомендується попередньо проконсультуватися з керівником (експертами) сектору вибухотехнічних досліджень відповідного НДЕКЦ МВС України за телефонами або за електронною адресою.

Пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КК України). Проводиться для ідентифікації особи військовослужбовця рф у ситуації, коли в результаті огляду інтернет-сторінок у соціальних мережах вдалося виявити фотографії підозрюваної особи або матеріали відеозапису. Але обов'язковою умовою для проведення даної СРД є наявність показань потерпілих чи свідків, що вони зможуть впізнати особу насильника, зокрема за фотознімком. У цьому випадку потрібно з виявлених електронних фотографій вибрати найбільш інформативну з точки зору ознак зовнішності і найближчу за часом виготовлення та надрукувати її в форматі, достатньому для сприйняття цих ознак. Відповідно до ч. 6 ст. 228 КК України фотографія підозрюваного пред'являється серед фотографій однакового формату не менше трьох інших осіб, які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (таким чином загалом фотографій повинно бути не менше чотирьох). Фотографії наклеюються на цупкий аркуш паперу (фототаблиця - додаток до протоколу

пред'явлення для впізнання), нумеруються і скріплюються печаткою. У протоколі потрібно вказати прізвища, імена, по батькові осіб, чії фотографії представлені у фототаблиці та під якими номерами.

Згідно зі ч. 1 ст. 228 КК України перед тим, як пред'явити потерпілій особі (свідку) фототаблицю для впізнання, слідчий попередньо з'ясовує, чи може вона впізнати військовослужбовця рф, який вчиняв насильницькі дії, опитує її про зовнішній вигляд та його прикмети, а також про обставини, за яких вона його бачила, про що складає протокол. Якщо потерпіла особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі повинно бути зазначено, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати цю особу. Потрібно підкреслити, що забороняється попередньо показувати фотографію військовослужбовця рф, що буде пред'являтися особі яка впізнає, та надавати інші відомості про його прикмети. При наявності кількох потерпілих чи свідків, які можуть впізнати воєнного злочинця за фотознімком, пред'являти фототаблицю для впізнання потрібно кожному з них окремо. При впізнанні особи за фотознімком у протоколі даної слідчої дії вказується, під яким номером фотографії була впізнана особа та її прізвище, ім'я та по батькові.

РОЗДІЛ 4.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

4.1. Концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період

Розвиток наукової думки щодо оперативно-розшукового забезпечення протидії злочинності є основою для формування теоретичних засад практичної діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України. Сучасна правова реальність насичена різноманітними протиріччями, які виникають та розвиваються через їх належність до правомірних та неправомірних дій. На підставі методології права, під якою слід розуміти сукупність відправних положень і вимог теорії пізнання, вихідних філософсько-діалектичних законів, категорій, логічних принципів, способів і прийомів, якими наука користується при описі, вивченні та аналізі різних сторін об'єктивної дійсності, а також при пошуку нових знань слід звернути увагу на актуальні питання оперативно-розшукового забезпечення протидії злочинності, зокрема в особливий період.

У різні роки інституція оперативно-розшукової діяльності була предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних учених-юристів, як: С. А. Албули, Ю. П. Аленіна, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, Г. М. Бірюкова, А. О. Волобоева, А. Ф. Волобуєва, А. А. Галюченка, Н. О. Гольдберг, М. Л. Грібова, В. В. Дулгера, С. О. Єгорова, В. В. Єфіменка, О. В. Одерія, С. В. Пенькова, С. П. Пекарського, Є. В. Полякова, В. Є. Тарасенка, О. В. Ковальнової, О. І. Козаченка, О. В. Кириченка, В. В. Клюс, М. Л. Шелухіна, Т. Г. Щурата, А. М. Янчука та ін. За висновками науковців, ключовою ідеєю оперативно-розшукової діяльності є забезпечення безпеки

особи, суспільства та держави, що своєю чергою обґрунтовує необхідність оперативно-розшукової діяльності.

Слід зазначити, що методологічна парадигма оперативно-розшукового забезпечення має взаємозалежні елементи, як-то:

- діяльність уповноважених підрозділів кримінальної поліції щодо попередження та розкриття злочинів;
- об'єкт діяльності – суспільні відносини, які накладають відбиток на правову регламентацію діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції;
- безпосередній вплив на об'єкт мають соціальні інститути - сім'я, суспільство, злочинне середовище;
- дії злочинців, що мають прихований та латентний характер³⁷⁹.

Першоджерелом правових основ службової діяльності кримінальної поліції є Конституція України (далі – КУ), в якій закріплено основні правові норми функціонування держави та її органів, визначено права, свободи й обов'язки людини і громадянина, створено цілісну систему прокуратури, правосуддя, правоохоронних органів України.

Правові аспекти діяльності підрозділів кримінальної поліції визначаються положеннями статті 19 КУ³⁸⁰, згідно з якими органи державної влади, де особливе місце визначено і для Національної поліції, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (далі – ЗУ).

Безпосередньо Верховною Радою України були прийняті законодавчі акти, які регламентують діяльність територіальних та міжрегіональних підрозділів кримінальної поліції, зокрема ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», згідно з яким оперативні працівники отримали право здійснювати гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, вести

³⁷⁹ Пекарський С. П. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. Київ : ВД «Дакор», 2022. С. 27.

³⁸⁰ Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

профілактичний, криміналістичний та оперативний обліки правопорушників, застосовувати технічні засоби отримання інформації в боротьбі зі злочинністю.

Відповідно до цього Закону завданням оперативно-розшукової діяльності та її суб'єктів є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України (далі – КК України), розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства й держави (ст. 1). Деталізовано це завдання в ст. 7 «Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність», де серед іншого зазначено: «у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин й умов, які сприяють учиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень».

До правових засад діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції також відносяться ЗУ: «Про Національну поліцію», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про протидію торгівлі людьми», «Про державну таємницю», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»; Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України (далі – КПК України) тощо³⁸¹.

³⁸¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>; Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>; Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>; Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>; Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1955 р. № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>; Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> тощо.

Зокрема, норми КПК України містять прямі вказівки на необхідність здійснення відповідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину й осіб, які його вчинили, встановлення особи, яка вчинила злочин, фактів, що за своїм характером свідчать про скоєння злочинного діяння і є приводом початку досудового розслідування кримінального провадження.

У КПК України законодавець визначив функції оперативних підрозділів у ст. 41, поклавши на них обов'язки, що потребують значних витрат часу, праці й матеріальних ресурсів, і значно обмежив їх у правах. Зокрема, йдеться про обов'язок оперативних підрозділів виконувати доручення слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), а також позбавлення можливості самостійно їх проводити й навіть ініціювати будь-які дії в межах кримінального провадження.

У свою чергу практика протидії злочинності доводить ефективність ініціативних пошукових заходів підрозділів кримінальної поліції з протидії злочинності. Це знайшло відображення в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні³⁸², яка затверджена спільним наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, МФУ, МЮУ від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 та Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні³⁸³, яка затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575.

³⁸² Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 144/1042/516/199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

³⁸³ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ від 07.07.2015 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

Наведений перелік нормативно-правових актів є не повним без зазначення правових документів, що визначають повноваження підрозділів кримінальної поліції в умовах воєнного стану або в період надзвичайного стану.

Зауважимо, що Указом Президента України від 24.02.2022 № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»³⁸⁴ у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 КУ, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії такого правового режиму, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 КУ, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності тощо.

В умовах воєнного стану особливе місце в регламентації повноважень підрозділів кримінальної поліції займають ЗУ: «Про правовий режим воєнного стану», «Про національну безпеку України», «Про національний спротив»³⁸⁵.

Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану³⁸⁶, яка затверджена наказом МВС

³⁸⁴ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

³⁸⁵ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> ; Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> ; Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

³⁸⁶ Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні

України від 31.10.2016 № 1129, визначає особливості виконання спеціальних службових завдань територіальними і міжрегіональними підрозділами поліції у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також виконанні завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період.

На території обслуговування підрозділи кримінальної поліції сприяють територіальній обороні в забезпеченні публічної безпеки та функціонування державних органів влади і органів місцевого самоврядування, зокрема військовим адміністраціям.

Тобто дія правового режиму воєнного стану в Україні передбачає встановлення для населення, підприємств та організацій на підконтрольній Національній поліції території особливих правил і обмежень, що можуть впливати на повсякденну організацію діяльності поліції, зокрема підрозділів кримінальної поліції.

Вважаємо, що до основних сегментів, які впливають на організацію діяльності підрозділів кримінальної поліції в період збройної агресії, можна віднести:

- підвищений ризик присутності агентурної мережі країни-агресора та колаборантів на території оперативного обслуговування і проведення ними розвідувальних заходів;
- ризик організації і проведення на окремих територіях оперативного обслуговування спланованих спеціальних інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на антипатріотичне формування громадської думки, емоційний вплив та дії цільової групи людей;
- підвищений рівень загроз організації та вчинення терористичних актів розвідувально-диверсійними групами та окремими радикально налаштованими особами (групою осіб) на території та об'єктах оперативного обслуговування;

– загрозу збільшення неконтрольованих джерел незаконного постачання до цивільного обігу об'єктів озброєння з місць проведення бойових дій;

– дестабілізація економічного та фінансового стану країни, у т. ч. матеріального стану населення, внаслідок стрімкого збільшення кількісних показників кримінальних правопорушень.

Означене виокремлення пріоритетних напрямів роботи кримінальної поліції, переорієнтації проведення оперативно-розшукової діяльності, а також сприяють визначенню умов, що впливатимуть на формування низки складних завдань, непритаманних правозастосовній практиці у мирному часу³⁸⁷. Зокрема, це стосуються вжиття таких контрзаходів з виявлення та нейтралізації:

– діяльності розвідувально-диверсійних груп країни-агресора на підконтрольній Україні території;

– місць переховування диверсантів, зрадників, колаборантів та дезертирів армії країни-агресора на підконтрольній, непідконтрольній та деокупованих територіях;

– місць переховування дезертирів силових структур України на підконтрольній, непідконтрольній та деокупованій територіях;

– протиправних дій окремих осіб (груп осіб) та моніторинг їхньої протиправної діяльності, спрямованої на проведення вербувальної роботи в інтересах держави-агресора серед населення, правоохоронних органів, органів державної влади, бойових та тилових підрозділів;

– місць зберігання учасниками диверсійно-розвідувальних груп, зрадниками та колаборантами об'єктів озброєння на підконтрольній, непідконтрольній та деокупованих територіях в інтересах країни-агресора;

³⁸⁷ Волобоєв А. О. Концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в період військової агресії. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (24 листопада 2023 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 10–11.

– агентурних, у т. ч. злочинних, мереж та особливостей їхньої протиправної діяльності, спрямованої на завдання шкоди воєнній та економічній безпеці України, порушення (дестабілізації) громадського порядку;

– джерел (маршрутів) контрабанди та постачання об'єктів, заборонених у цивільному обігу, що можуть нанести шкоду державі;

– потенційних воєнних і кримінальних ризиків та загроз для місцевого населення окремих територій України з боку держави-агресора та кримінальних елементів³⁸⁸.

З огляду на це стає зрозумілим, що на сьогодні концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції передбачає два взаємопов'язаних аспекти: здійснення традиційних та специфічних завдань з надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидію злочинності, виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб тощо. Першочергові завдання спрямовані на виявлення та документування:

1. Фактів колабораційної діяльності, порушення законів та звичаїв війни, інших кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією РФ.

2. Кримінальних правопорушень у сфері розповсюдження об'єктів, заборонених до цивільного обігу, у т. ч. що вчиняються у складі організованих злочинних груп, за участю військовослужбовців або з метою постання їм цих об'єктів, виявлення каналів їх надходження до кінцевого споживача, джерел фінансування незаконної діяльності.

3. Осіб, які раніше стали об'єктами оперативного інтересу, їхньої причетності до схем незаконного розповсюдження об'єктів, заборонених у цивільному обігу.

³⁸⁸ Організація розкриття шахрайств, учинених в кіберпросторі : монографія / Шевчишен А. В., Романов М. Ю., Волобоев А. О., Лунгол О. М., Габорець О. А., Головкін С. В.; за заг. ред С. С. Вітвіцького. Київ : Алерта, 2023. 95 с.

4. Фактичних даних злочинної діяльності в рамках справ оперативного обліку.

Вважаємо, що до основних методів документування (та розслідування) у такому контексті відноситься:

- фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) стосовно підозрюваних осіб у медіапросторі (засобах масової інформації, далі – ЗМІ), у т. ч. у мережі Інтернет;
- аудіо-, фото- та відеосвідчення очевидців (потерпілих) з числа мешканців тимчасово окупованих територій України;
- аналіз медіапростору (ЗМІ) країни-агресора щодо висвітлення подій на тимчасово окупованих територіях України;
- отримання оригінальних примірників та копій розпорядчих документів представників «місцевої влади» тимчасово окупованих територій;
- аналіз фактичних даних, отриманих від джерел оперативної інформації.

Серед дієвих засобів збирання фактичних даних про протиправну діяльність осіб та окремих груп – за результатами дослідження матеріалів правозастосовної практики, є негласне одержання інформації від осіб, які співпрацюють з суб'єктами оперативно-розшукової діяльності на добровільній та конспіративній основі. Проте їх участь у проведенні оперативно-розшукових заходів є обмеженою, що знаходить своє відображення у низці аспектів:

1. Залучені особи не мають права на прийняття рішень в оперативно-розшуковій діяльності.
2. Зазначені особи позбавлені права комплексного застосування сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.
3. Такі особи залучаються до реалізації обмеженого кола завдань оперативних підрозділів кримінальної поліції.
4. Перед залученою особою не розкриваються в повному обсязі спеціальні форми та методи оперативно-розшукової діяльності, у той же час,

відповідно до ст. 27 ЗУ «Про державну таємницю», порядок надання доступу до державної таємниці особам, залученим до негласного співробітництва з оперативними підрозділами правоохоронних та інших спеціально уповноважених органів, які проводять оперативно-розшукову, розвідувальну або контррозвідувальну діяльність, визначається керівниками зазначених органів за погодженням зі Службою безпеки України.

5. Зазначені особи залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності добровільно.

З урахуванням вказаного, керівному складу підрозділів кримінальної поліції слід звернути увагу на ефективність:

- налагодження взаємодії та безперервного обміну між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, які в межах своєї компетенції здійснюють протидію збройній агресії РФ шляхом використання негласного апарату;

- своєчасності та оперативності реакції на первинну інформацію, отриману як від внутрішніх, так і зовнішніх джерел, зокрема отриману ініціативно або за допомогою негласного апарату;

- використання інноваційних рішень оброблення інформації, зокрема отриманої від негласного апарату, за допомогою підрозділів кримінального аналізу та використання можливостей машинного навчання, аналізу Big Data тощо;

- проведення систематичного, залежно від постійно змінюваної оперативної обстановки на тимчасово окупованих територіях, аналізу ризиків та прогнозування змін структури та характеру підготовки, організації та вчинення збройної агресії РФ;

- використання заходів і механізмів, спрямованих на недопущення витоку інформації, а також запобігання несанкціонованому доступу до неї сторонніх осіб;

- систематичного і на постійній основі забезпечення навчання та підвищення кваліфікації співробітників підпорядкованих підрозділів, у т. ч. у співпраці з іншими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, які в

межах своєї компетенції здійснюють протидію збройній агресії РФ, з урахуванням сучасних підходів, міжнародного досвіду та методів використання негласного апарату, опрацювання отриманої від них інформації.

Вказане визначає інструментарій протидії збройній агресії РФ як джерело для прийняття якісних управлінських рішень задля зменшення та нейтралізації ризиків та загроз протиправної активності, що дозволить виявляти, аналізувати та запобігати злочинним проявам країни-агресора та її прибічникам, і тим самим забезпечувати безпеку держави й громадян³⁸⁹.

Водночас зауважимо, що підслідність виявлення, розслідування та розкриття фактів колабораційної діяльності, вчинення воєнних кримінальних правопорушень та інших злочинів на користь країни-агресору належить органам Служби безпеки України, які відповідно до положень ЗУ «Про контррозвідувальну діяльність» наділені правом введення контррозвідувальних справ, у рамках яких застосувати негласний апарат (конфіденційне співробітництво).

Так, за ч. 2 ст. 2 ЗУ «Про контррозвідувальну діяльність»³⁹⁰ встановлено, що завданням контррозвідувальної діяльності є добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян.

³⁸⁹ Волобоев А. О. Концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в період військової агресії. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (24 листопада 2023 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 11.

³⁹⁰ Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

Порядок використання негласних методів та засобів при здійсненні контррозвідувальної діяльності, у т.ч. з використанням оперативних та оперативно-технічних, спеціальних сил і засобів, визначається підзаконними нормативно-правовими актами Служби безпеки України.

Як приклад – особливості регламентації виконання спеціального завдання.

Порядок виконання спеціального завдання під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», визначається положеннями ст. 272 КПК України.

Проте порядок організації та проведення розвідувальних (спеціальних) завдань співробітниками кадрового складу та особами, залученими до конфіденційного (негласного) співробітництва, у т.ч. під час перебування у складі терористичних чи інших злочинних організацій, транснаціональних злочинних груп, інших організацій, що створюють зовнішні загрози національній безпеці України, визначаються підзаконними відомчими актами розвідувальних органів, які здебільшого мають гриф обмеженого доступу.

Статтею 12 Загальної декларації ООН заборонено безпідставне втручання у приватне життя³⁹¹, а ст. 8 Європейської Конвенції³⁹² встановлено умову, що дозволяє органам державної влади обмежувати права і свободи людини, лише коли таке втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я, моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ключовим питанням у цьому є умова здійснення негласних заходів відповідно до закону, тобто процедурою, встановленою

³⁹¹ Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948. Вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

³⁹² Європейська конвенція з прав людини. Міжнародний документ, протокол від 04.11.1950. Вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

нормативними актами на рівні закону, а не підзаконними відомчими нормативними актами.

У зв'язку з цим регламентація контррозвідувальної діяльності підзаконними актами Служби безпеки України унеможливує визначення одержаних результатів як законних для подальшого використання в кримінальному судочинстві. Зокрема, формуються сумніви, пов'язані із:

- забезпечення інтересів кримінального судочинства, бо метою контррозвідувальної діяльності не є пошук та фіксація фактичних даних – доказів;

- дотримання гарантій прав і свобод людини, особливо коли це стосується втручання у приватне спілкування, бо порядок проведення контррозвідувальних заходів визначається підзаконними актами Служби безпеки України, а не КПК України;

- дотриманням законності початку оперативно-розшукової діяльності, бо підставами заведення справ оперативного обліку можуть бути фальсифіковані – одержані у незаконний спосіб;

- свідомим ігноруванням судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю – проведення деяких заходів контррозвідувального пошуку, що є аналогами окремих оперативно-розшукових заходів та НСРД, без дозволу слідчого судді чи суду;

- підміною належної процесуальної діяльності на квазіпроцес контррозвідувальної діяльності, що не містить гарантій дотримання прав учасників.

Задля недопущення можливих негативних правових наслідків чинним законодавством України передбачена доктрина спільної діяльності.

Так, створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, який здійснює координацію діяльності всіх державних органів, на які покладено обов'язки боротьби з організованою злочинністю (ст. 8 ЗУ «Про організаційно-правові

боротьби з організованою злочинністю»). До таких органів відноситься Національна поліція України (пункт «а» ст. 3 цього ЗУ).

Крім того, штатний розпис Служби безпеки України містить постійно діючі органи, як-то Антитерористичний центр при Службі безпеки України, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів інфраструктури, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні. Також до таких суб'єктів відноситься Національна поліція у межах своєї компетенції (ч. 3 ст. 4 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом»³⁹³).

З метою забезпечення взаємодії Національної поліції і Служби безпеки України та виконання поставлених перед ними завдань законодавець передбачив можливість обміну оперативної інформації між цими спеціальними підрозділами шляхом письмових розпоряджень керівників.

Слід зазначити, що в рамках виконання Стратегії боротьби з організованою злочинністю³⁹⁴ та Плану заходів з її реалізації³⁹⁵ актуальним є питання щодо розмежування і конкретизації повноважень органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, з метою усунення дублювання їх функцій (частково підп. 1 п. 1, а також підп. 1 п. 2 Плану).

Як правило, для усунення паралелізму в роботі різних відомств керуються правилами ті є ж підслідності. Але потреби розмежування функцій державних органів, які у межах своєї компетенції протидіють збройній агресії РФ, задовольняються інститутом підслідності лише частково.

Очевидними вадами такого інституту є: кваліфікація «із запитом» щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину для можливості його оперативного супроводження через негласні заходи; використання явища конкуренції

³⁹³ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

³⁹⁴ Стратегія боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

³⁹⁵ Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 850-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

кримінально-правових норм, зокрема, суміжних юридичних у складі кримінальних правопорушень для обґрунтування заведення оперативно-розшукових справ або передачі органом досудового розслідування кримінального провадження до іншого відомства; відсутність чітких правил визначення підслідності через прокурора із застосуванням ним оціночної підстави щодо неефективності досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК, проте критерій ефективності в КПК України не передбачений). Підслідність безпосередньо впливає на можливість збирання доказів шляхом моніторингу банківських рахунків (ч. 1 ст. 269-1 КПК України – тільки для кримінальних проваджень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки чи Національного антикорупційного бюро України), обмежує право підозрюваного у вчиненні особливо тяжкого злочину укласти угоду про визнання вини (така можливість визначена лише щодо злочинів зазначеної тяжкості, вчинених у т.зв. організованих формах (особою, яка не є організатором групи осіб за попередньою змовою, організованої групи, злочинної організації – п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України) та щодо особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України (п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України). Порівняння ч. 1 ст. 269-1 КПК України та п. 3 ч. 4 ст. 469 КПК України вказує на те, що «злочини, віднесені до підслідності» та «кримінальні провадження, віднесені до підслідності» є нетотожними, в останньому випадку, очевидно, йдеться про підслідність, визначену не законом, а прокурором³⁹⁶.

Отже, підсумовуючи можна дійти висновку, що в умовах військової агресії на території незалежної України підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України переведені на посилений варіант службової діяльності – «військово-поліцейські рейки», виконуючи функції із забезпечення національної безпеки та оборони нашої держави.

³⁹⁶ Трофименко Р. В., Цимбаленко К. В. Засоби розмежування функцій органів, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2023 року, м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 23.

Кримінальна поліція, крім виконання традиційних завдань, трансформує реалізацію оперативно-розшукової діяльності щодо ефективного виявлення, документування та протидії фактам колабораційної діяльності, порушення законів та звичаїв війни, інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією, у тому числі не підслідних органам Національної поліції України.

Сучасна модель діяльності підрозділів кримінальної поліції має розбалансований гібридний характер з нечітким змістом і критеріями співвідношення оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної, пошукової діяльності й негласної роботи як такої.

Концепція неузгодженості виявляє існуючі прогалини і породжує нові проблеми законодавчого, відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового й організаційного регулювання.

Вирішенням нагальної потреби є невідкладне прийняття нової редакції ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», повертаючи оперативним підрозділам права застосування їхніх можливостей щодо протидії злочинності, а також узгодження законодавства з огляду на ЗУ «Про Національну поліцію», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки» тощо.

Крім того, сучасна концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України потребує уточнення через здійснення реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, а саме доцільно насамперед:

- 1) уточнити інститут конфіденційного (негласного) співробітництва у діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, яким надано право на його впровадження;

- 2) передбачити недопущення дублювання функцій правоохоронних органів, зокрема щодо:

- відмежування випадків виконання одного завдання двома і більше спеціалізованими відомствами, які мають досягати спільної мети у взаємодії;

– взаємоконтролю, метою якого є протидія проникненню злочинності до суб'єктів боротьби із загальнокримінальною та організованою злочинністю;

– запобіганню монополізації сфер боротьби зі злочинністю;

3) врегулювати діяльність міжвідомчих робочих груп у контексті скоординованої негласної співпраці.

Вважаємо, що постійне оновлення системи взаємодії у протидії злочинності, суворому дотримання законності, оперативності розгляду і прийняття рішень з питань, що потребують спільного вирішення та забезпечення у межах визначених напрямів, комплексного використання у разі необхідності сил та засобів, що є в розпорядженні взаємодіючих сторін та інших прав й обов'язків, які виконуються для забезпечення національної безпеки України, сприятиме якісному розумінню сучасної концепції діяльності підрозділів кримінальної поліції та інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Адже правозастосовна практика свідчить, що загальна та скоординована співпраця кримінальної поліції з підрозділами Служби безпеки України, у т. ч. з Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Збройними силами України, Національною гвардією України, силами територіальної оборони тощо, дає бажаний результат у протидії злочинності з виконання завдань в особливий період.

Крім того, такий результат сприяє формуванню сталого розуміння суспільства до морального (етичного) компромісу, на який держава вимушена йти, застосовуючи конфіденційне (негласне) співробітництво для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, для досягнення вищої мети – відновлення соціальної справедливості, прав людини та громадянина, що порушені протиправними проявами.

4.2. Особливості використання конфіденційного (негласного) співробітництва підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України в особливий період

В особливий період ефективна протидія злочинності та відсічі збройної агресії підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України неможлива без використання конфіденційного (негласного) співробітництва.

Активна пошукова робота співробітників підрозділів кримінальної поліції, використання конфіденційної допомоги, інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість своєчасно виявляти окупантів, членів диверсійних груп та їхніх прибічників серед цивільного населення. Як результат, співробітники кримінальної поліції виявляють та затримують колаборантів, осіб, які скоїли воєнні кримінальні правопорушення та документують їхню злочинну діяльність. Особлива увага приділяється формуванню доказової бази, що підтверджує різні види зв'язку з представниками країни-агресора, зокрема з її спецслужбами.

Наразі питання конфіденційного (негласного) співробітництва висвітлювались у роботах таких учених-юристів, як: К. В. Антонова, О. М. Бандурки, Б. І. Бараненка, В. П. Богатирьова, О. Ф. Возного, О. А. Гапона, В. В. Голубця, О. М. Джужі, О. Ф. Долженкова, А. О. Волобоева, В. М. Євдокимова, В. П. Захарова, І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, М. В. Корнієнка, В. І. Лебеденка, С. П. Пекарського, Д. Й. Никифорчука, В. В. Матвійчука, К. І. Ольшевського, Е. В. Рижкова, Я. І. Слободяна та ін. Водночас у правовій площині, наукових джерелах, навчальній та спеціальній літературі спостерігається хаотичність у вживанні та тлумаченні основних дефініцій, пов'язаних з визначенням конфіденційних (негласних) відносин, що виникають у правоохоронній практиці між підрозділами кримінальної поліції та особами, які надають згоду на добровільну та конспіративну співпрацю (послуги) задля виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу.

Даний інститут ґрунтується на правах, що надає оперативним підрозділам ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»: мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13, ч. 1); використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 275 КПК України (п. 14, ч. 1); отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави (п. 15, ч. 1).

Часто в публіцистичних виданнях можна натрапити на поняття «поліцейський під прикриттям», «офіцер-нелегал», «спеціальний агент поліції», «таємний агент поліції» тощо. Проте аналіз цих понять дає підстави стверджувати, що мова завжди йде про негласних штатних працівників.

Так, окреслена тематика та організаційно-тактичні особливості використання «офіцерів-нелегалів» висвітлювалась у монографічному дослідженні М. Л. Шелухіна «Оперативно-розшукове забезпечення кримінологічної безпеки на залізничному транспорті»³⁹⁷, а також в окремих наукових публікаціях: Д. О. Бабічева «Використання офіцерів-нелегалів під час оперативних розробок організованих злочинних груп, що спеціалізуються на незаконному обігу вибухових речовин», В. В. Єфіменка «Моніторинг позитивного досвіду використання офіцерів-нелегалів в оперативних розробках осіб, що здійснюють незаконний обіг вибухових речовин», В. В. Клюса «Використання офіцерів-нелегалів у протидії злочинам, скоєним на релігійному підґрунті», О. І. Козаченка «Закордонний досвід та національне правове забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій», А. М. Янчука «Аналіз досвіду використання правоохоронними органами та спеціальними службами США негласного співробітництва»³⁹⁸ тощо.

³⁹⁷ Оперативно-розшукове забезпечення кримінологічної безпеки на залізничному транспорті : монографія. Київ : Вид-во МВС України, 2008. 488 с.

³⁹⁸ Гнатюк В. В. Наукова розробленість питання використання негласних штатних працівників підрозділами кримінальної поліції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. № 40. Т. 3. С. 117; Козаченко О. І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Збірник наукових праць*. 2018. С. 43–62; Янчук А. М. Аналіз досвіду використання правоохоронними органами та спеціальними службами США

Теоретичні, науково-практичні аспекти впровадження гласних і негласного штатних та позаштатних працівників, у т. ч. використання конфіденційного співробітництва, стали об'єктом дослідження для А. А. Галюченка «Правові, організаційні та тактичні проблеми отримання оперативної інформації з використанням можливостей штатних негласних працівників», С. В. Пенькова «Теоретико-правові та організаційно-тактичні засади створення та використання легендованих підприємств в оперативно-розшуковій діяльності», О. В. Кириченка «Теоретико-прикладні засади оперативної протидії злочинам проти громадської безпеки», О. І. Козаченка «Визначення дефініцій «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво» як категорій теорії та практики кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності», Н. В. Неледві «Особливості офіційного оформлення відносин про конфіденційне співробітництво за законодавством України», Н. О. Гольдберг «Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій», колективу авторів – М. Л. Грібова та О. І. Козаченка «Шляхи вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва», С. А. Албула, В. В. Дулгера, С. О. Єгорова, Є. В. Полякова, Т. Г. Щурата «Агентурно-оперативна робота підрозділів Національної поліції України», В. Є. Тарасенка «Агентурний метод в ОРД: проблеми теорії та практики» та інших³⁹⁹.

негласного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. № 40. Т. 3. С. 204–208.

³⁹⁹ Гнатюк В. В. Наукова розробленість питання використання негласних штатних працівників підрозділами кримінальної поліції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. № 40. Т. 3. С. 117 ; Козаченко О. І. Визначення дефініцій «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво» як категорій теорії та практики кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. *Збірник наукових праць*. 2020. С. 66–76; Кириченко О. В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2016. 40 с.; Неледві Н. В. Особливості офіційного оформлення відносин про конфіденційне співробітництво за законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. № 5 (40). С. 138–143 ; Гольдберг Н. О. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2016. С. 100–103; Грібов М. Л., Козаченко О. І. Шляхи вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Вип. № 2 (115). Київ : НАВС, 2020. С. 9–18; Агентурно-оперативна робота підрозділів

На жаль, вказані доробки частково не мають актуальності, адже висновки та пропозиції сформульовані з урахуванням положень нормативно-правових актів, більшість з яких на сьогодні втратили чинність. Тим паче, напрацювання робились на підставі кримінальної обстановки, яка явно не відповідає нинішнім реаліям та потребам правозастосовної практики.

Між іншим, слушною є пропозиції О. В. Кириченка стосовно вдосконалення агентурно-оперативної роботи щодо протидії злочинності, а саме:

1) з урахуванням криміногенної ситуації на території обслуговування переглянути розставлення джерел оперативної інформації з метою перекриття криміногенних об'єктів та осіб, які перебувають на обліках у Національній поліції України, взяті в оперативну розробку, розшукуються за вчинення злочинів;

2) організувати придбання спеціалізованого негласного апарату, здатного за своїми якісними характеристиками виконувати завдання щодо протидії злочинності;

3) здійснити заходи щодо підбору потенційних кандидатів на вербування з числа:

- раніше судимих осіб, насамперед тих, які конфіденційно співробітничали з оперативними підрозділами Національної поліції України;
- осіб, які перебувають на обліках у підрозділах Національної поліції України;
- учасників організованих груп чи злочинних організацій;
- працівників контролюючих органів;
- осіб, які здатні висвітлювати протиправну діяльність представників органів державної влади та управління або мають доступ до управлінської чи фінансової документації підприємств, установ та організацій;
- осіб, які є постачальниками інтернет-послуг;

– осіб, які незаконно втручаються в роботу комп'ютерних мереж;

4) в обов'язковому порядку проводити внутрішньокамерну розробку організаторів, лідерів, учасників організованих груп та злочинних організацій, авторитетів злочинного середовища, злочинців-гастролерів, фальшивомонетників, осіб, які підозрюються в учиненні особливо тяжких злочинів, осіб, затриманих за наркозлочини, з метою встановлення їх причетності до вчинення інших злочинів⁴⁰⁰, а також з урахуванням збройної агресії – колаборантів, осіб, які вчинили воєнні кримінальні правопорушення та інші злочини на користь представникам країни-агресора.

Також доречними є пропозиції авторів щодо вдосконалення діяльності штатних негласних працівників, а саме:

– дії щодо впровадження працівника оперативного підрозділу в злочинне середовище слід розуміти як негласне проникнення;

– підготувати окремий нормативно-правовий акт МВС України, який би регламентував правовий статус штатних негласних працівників, організаційні аспекти роботи з ними, тактику роботи штатних негласних працівників, фінансування їх діяльності тощо;

– пропонується використовувати конспіративні квартири лише для зустрічей зі штатними негласними працівниками та передбачити порядок організації роботи з утримувачем конспіративної квартири в окремому нормативно-правовому акті Національної поліції України, який би регламентував діяльність штатних негласних працівників⁴⁰¹.

Аналізуючи конфідентів щодо яких може застосовуватися норми ст. 43 КК України «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації», А. В. Савченко виокремлює шість груп такої категорії осіб:

⁴⁰⁰ Кириченко О. В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2016. С. 29.

⁴⁰¹ Там само. С. 30.

1) негласні співробітники оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

2) співробітники інших підрозділів органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та відповідно до ч. 4 ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» залучені до виконання певних доручень;

3) співробітники розвідувальних органів України, які згідно із ЗУ «Про розвідку» мають право застосовувати методи й засоби оперативно-розшукової діяльності в порядку, визначеному ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» для виконання покладених на них завдань з отриманням розвідувальної інформації та гарантування безпеки своїх співробітників;

4) штатні і нештатні негласні співробітники спеціальних підрозділів у боротьбі з організованою злочинністю Національної поліції і Служби безпеки України, яких укорінено на підставі письмового доручення під легендою прикриття в організовані злочинні групи та злочинні організації для розкриття організованої злочинності і притягнення винних до відповідальності;

5) учасники організованих злочинних груп чи злочинних організацій, котрі погодилися на співробітництво з працівником оперативного підрозділу;

6) інші особи, які погодились на проникнення в злочинну групу для виконання спеціального завдання⁴⁰².

Н. Я. Маньковським запропоновано уніфікувати положення ст. 272 КПК України, де перебачити категорії залучених осіб до виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, а саме:

- гласні та негласні працівники оперативних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність;
- співробітники розвідувальних органів України;

⁴⁰² Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронних органів країн Європи і США/ за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВС, 2004. С. 25.

- члени організованої злочинної групи чи злочинної організації, які погодилися співробітничати з працівником оперативного підрозділу;
- інші особи, які погодилися на впровадження в організовану злочинну групу чи злочинну організацію для виконання спеціального завдання⁴⁰³.

Аналіз зарубіжної літератури показав, що міжнародна спільнота користується такими поняттями, як «інформатор», «агент», «довірена особа», «конфіденційне джерело», «оперативний контакт», «негласні штатні працівники», «позаштатний працівник».

Так, у загальному розумінні під поняттям «інформатор» міжнародні партнери вважають особу, яка не входить до системи охорони правопорядку періодично або регулярно надає інформацію посадовій особі правоохоронних органів про злочинну діяльність. Така допомога забезпечує успішне вирішення різних завдань, у зв'язку з чим співробітники правоохоронних відомств в інтересах постійного залучення і належного використання таких відомостей розробляють і дотримуються спеціальних процедур щодо інформаторів.

У Сполучених Штатах Америки категорію «негласний позаштатний працівник» поділяють на:

- анонімних осіб, які повідомляють інформацію по телефоном, листом, факсом або іншим способом і роблять це без зазначення своєї особистості, причин та джерел отриманої інформації;
- конфіденційних осіб, які повідомляють інформацію, не приховуючи нічого про себе, діє відкрито, можуть бути свідками в суді;
- конфіденційних інформаторів – осіб, які близько знайомі з кримінальними елементами і можуть брати участь у таємних операціях⁴⁰⁴.

⁴⁰³ Маньковський Н. Я. Теоретичний та правовий аспект виконання спеціального завдання з розкриття організованого злочинного угруповання. *Законодавство України та ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів* : зб. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лютого 2016 року). Київ, 2016. С. 41.

⁴⁰⁴ Бандура О. О. Особливості використання агентури підрозділами по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів Сполучених Штатів Америки. *Науковий вісник публічного та приватного права* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 185.

Ця класифікація доповнюється з урахуванням різновиду діяльності працівника, залученого до негласних відносин та можливості отримання інформації, що становить оперативний інтерес для правоохоронних органів, а саме:

– якщо інформація надається особою завдяки професійному чи соціальному статусу, то його відносять до категорії зовнішніх негласних позаштатних працівників;

– якщо інформація надається особою завдяки доступу до злочинного середовища чи сам він є учасником злочинного угруповання, або якимось чином причетний до їхньої злочинної діяльності, то останнього відносять до категорії внутрішніх негласних позаштатних працівників⁴⁰⁵.

Слід зауважити, що діяльність інформаторів і їх взаємовідносини з правоохоронними органами визначають соціальну сутність негласної роботи як таку, що вони не можуть бути штатними працівниками.

Взагалі, за статистичними даними Федерального бюро розслідувань, за допомогою громадян, які беруть участь у негласному документуванні, розкривається більше 85 % тяжких та особливо тяжких злочинів. Верховний суд Сполучених Штатів Америки констатував, що використання таємних викривачів чи агентів є законною і правильною практикою правозастосовних органів та виправдовується інтересами громадян⁴⁰⁶.

У цьому контексті заслуговує на увагу проєкт «Зупини злочинця», у межах якого особи, які надають будь-які відомості про вчинений латентний злочин, отримують грошову винагороду.

Схожу практику залучення громадськості під час протидії злочинності має досвід Велика Британія, наприклад, щодо масштабного впровадження проєкту «Сусідське спостереження», в межах якого здійснюється об'єднання

⁴⁰⁵ Янчук А. М. Аналіз досвіду використання правоохоронними органами та спеціальними службами США негласного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 3. С. 205.

⁴⁰⁶ Мусієнко І. І. Інститут конфіденційного співробітництва у США: організаційно-правовий аспект. *Міжнародне право* : зб. наук. праць. 2015. С. 134 ; Козаченко О. І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Збірник наукових праць*. 2018. С. 46.

зусиль громадськості з поліцією для організації та проведення за згодою (добровільно) спостереження за будинком сусідів і друзів з метою протидії крадіжкам та іншим кримінальним правопорушенням⁴⁰⁷.

Серед країн-учасниць Європейського Союзу протягом останніх десяти років Німеччина має найбільший успіх у практиці протидії злочинності шляхом залучення до конфіденційного співробітництва:

- інформатора – особу, яка за власним бажанням (без системи) надає інформацію правоохоронним органам на умовах конспіративності (аналог вітчизняних оперативних контактів);

- довірену особу – особа, яка протягом тривалого часу (систематично) співпрацює з правоохоронним органом на умовах конспіративності та здійснює збирання інформації про злочинну діяльність (аналог вітчизняних агентів).

Відповідно до чинного українського законодавства до викривачів корупції, для яких передбачена можливість отримання матеріальної винагороди, на відміну від довірених осіб у Німеччині, не висувається вимога як «систематичність взаємодії». З цього приводу слушною є думка О. І. Козаченка, що в Україні доцільно запровадити не лише інститут викривачів корупції, а й інститут конфіденційного інформування правоохоронних органів про вчинення інших латентних злочинів, а також ініціативного надання конфіденційної інформації, необхідної для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів⁴⁰⁸.

Не вступаючи у полеміку з видатними науковцями, ми поділяємо пропозицію А. А. Кожемякіна, автора проекту ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»,⁴⁰⁹ щодо визначення основного понятійного апарату агентурно-оперативної роботи, де під негласним співробітництвом слід

⁴⁰⁷ Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шмарко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. С. 198.

⁴⁰⁸ Козаченко О. І. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва. *Visegrad Journal on Human Right*. 2019. Вип. 1. С. 76-77.

⁴⁰⁹ Про оперативно-розшукову діяльність : проект Закону від 02.02.2021 р. № 1164-IX. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66597.

розуміти спосіб залучення осіб до вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, який спрямований на виявлення або запобігання правопорушенням, отримання інформації про злочини, що готуються або вчинені, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування покарання, зниклих безвісти, оперативного перекриття певних територій, об'єктів або осіб, покращення оперативної обізнаності в інтересах громадян, суспільства, держави⁴¹⁰.

Конфіденційне співробітництво – взаємодія громадян з оперативними підрозділами правоохоронних або розвідувальних органів України, яка полягає у наданні ними на засадах добровільності систематичної законспірованої допомоги у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності.

Легенда – повністю та (або) частково вигадані відомості про нібито існуючі явища, події, обставини тощо, які дають можливість зберегти у таємниці здійснювані оперативними підрозділами оперативно-розшукові заходи та формують уяву про них у напрямі, який забезпечує виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Оперативні сили – це службові особи державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, які у повному обсязі або частково виконують оперативно-розшукову функцію, громадяни, з якими встановлено конфіденційне співробітництво на засадах добровільності, а також представники громадськості, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань.

Штатний негласний працівник – особа, яка обіймає штатну посаду в оперативному підрозділі та впроваджується під легендою прикриття у злочинне середовище, пов'язані з ним об'єкти та сфери діяльності, з метою

⁴¹⁰ Зауважимо, що Козаченко О. І. під негласним співробітництвом визначає таємну взаємодію між уповноваженими законом посадовими особами правоохоронних органів (оперативними працівниками, слідчими органів досудового розслідування, детективами НАБ України) та особами, залученими до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності й кримінального провадження. Зазначена взаємодія здійснюється на засадах конспірації: утаємничується не лише її зміст, а й сам факт.

виконання завдань оперативно-розшукової діяльності щодо боротьби зі злочинністю зі збереженням у таємниці достовірних даних про його належність до правоохоронних органів або розвідувальних органів України.

Отже, як бачимо, стан наукової розробки інституту конфіденційного (негласного) співробітництва в Україні перебуває на етапі унормування. Для належного процесу використання державними органами послуг осіб, які готові виконувати завдання в обстановці, що склалася в період збройної агресії, національне оперативно-розшукове законодавство потребує удосконалення, вперш за все в напрямі уточнення інституту використання громадської допомоги окремим нормативно-правовим актом.

Ключовим положенням такого документа, а також задля прийняття якісних управлінських рішень уповноважених суб'єктів, повинно бути розуміння характеру таких відносин – правове регулювання здійснення партнерської, а не виключно допоміжної функції у протидії злочинності.

Щодо правових засад використання конфіденційного (негласного) співробітництва⁴¹¹, то слід віднести положення пунктів 13–15 статті 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», де визначено, що для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників та використовувати конфіденційне співробітництво.

Стаття 275 КПК України конфіденційне співробітництво тлумачить як негласні відносини, що встановлюються уповноваженими органами з повнолітньою дієздатною особою (громадянином України, іноземцем або особою без громадянства), які на засадах добровільності та конспіративності використовуються для вирішення завдань кримінального провадження. Слідчий має право використовувати інформацію, отриману від осіб, з якими

⁴¹¹ Волобоєв А. О. Правові засади виявлення негласним апаратом колаборантів та осіб, які скоїли воєнні кримінальні правопорушення. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2023 року, м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 182–185.

встановлено конфіденційне співробітництво під час проведення НСРД, або залучати їх до проведення таких дій.

Підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, наділені відповідними правами та обов'язками щодо здійснення конфіденційного співробітництва у протидії кримінальним правопорушенням. Для оперативних працівників це правовідносини, в які вони вступають під час виконання функціональних обов'язків, передбачених законами України та іншими нормативними актами, або за дорученням слідчого відповідно до положень статті 41 КПК України.

Стаття 11 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» регламентує питання сприяння здійсненню оперативно-розшуковій діяльності. Відповідно до зазначеної норми органи державної влади, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані сприяти оперативним підрозділам у вирішенні завдань оперативно-розшукової діяльності. Одночасно, за бажанням осіб, їхнє співробітництво з оперативним підрозділом може бути оформлено письмовою угодою з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Угоду про сприяння оперативним підрозділам може бути укладено з дієздатною особою. Порядок укладання угоди визначається Кабінетом Міністрів України.

Особи, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані зберігати таємницю, що стала їм відома. Розголошення цієї таємниці тягне за собою відповідальність за чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Із сучасним розвитком правоохоронної системи, зокрема органів, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність, законодавчими актами регламентуються засади конфіденційного (негласного) співробітництва.

Так, ЗУ «Про Державне бюро розслідувань»⁴¹² до повноважень Державного бюро розслідувань відноситься використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, з дотриманням умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріального і морального заохочення осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності.

Зі свого боку ЗУ «Про Бюро економічної безпеки»⁴¹³ регламентує використання гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, з дотриманням умов добровільності і конфіденційності таких відносин, матеріального і морального заохочення осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України.

Слід пам'ятати, що в умовах воєнного стану актуальним є розвідувальна діяльність. ЗУ «Про розвідку»⁴¹⁴ визначає поняття розвідувальна інформація, під якою слід розуміти усні, зафіксовані на матеріальних носіях (у т. ч. у зразках виробів і речовин) чи відображені в електронному вигляді відомості або дані, які не є загальнодоступними або які неможливо отримати офіційним шляхом, про наміри, плани і дії іноземних держав, організацій та осіб чи про їхні потенційні можливості щодо реалізації таких намірів і планів, а також про процеси, події, обставини, технології, знання в інтересах національної безпеки і оборони України. До сил розвідки відносять і осіб, які залучені до конфіденційного співробітництва з розвідувальними органами. Визначена доцільність

⁴¹² Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

⁴¹³ Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

⁴¹⁴ Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

заохочення осіб, залучених до конфіденційного співробітництва. До повноважень розвідувальних органів відноситься здійснення:

- конфіденційного співробітництва з особами;
- перевірки осіб у зв'язку з призначенням на посади в розвідувальних органах або залученням до конфіденційного співробітництва з ними, здійснювати обробку персональних даних цих осіб та їх близьких родичів;
- перевірки громадян України з числа співробітників під прикриттям та залучених до конфіденційного співробітництва осіб з метою надання їм доступу до конкретної (обмеженого змісту) секретної інформації та/або розвідувальної таємниці, ознайомлення з якими є необхідним для виконання цими органами покладених на них завдань, незалежно від наявності в таких громадян допуску до державної таємниці;
- обробки персональних даних співробітників розвідувальних органів та осіб, залучених до конфіденційного співробітництва.

Стаття 19 вказаного законодавчого акту визначає особливості залучення осіб до конфіденційного співробітництва. Зокрема, розвідувальні органи можуть залучати повнолітніх, дієздатних осіб до конфіденційного співробітництва в порядку та на умовах, визначених актами цих органів. Відомості, що стали відомі особі, залученій до конфіденційного співробітництва у результаті такого співробітництва, не можуть бути розголошені без дозволу розвідувального органу. Особи, залучені до конфіденційного співробітництва, можуть отримувати від розвідувальних органів винагороду, а також заохочення та компенсацію витрат, пов'язаних з виконанням такими особами розвідувальних завдань, у порядку, визначеному для співробітників кадрового складу.

Розвідувальні органи можуть здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, у порядку, визначеному цим Законом для співробітників таких органів. Також визначена заборона залучення розвідувальними органами до конфіденційного співробітництва неповнолітніх осіб.

Стаття 20 ЗУ «Про розвідку» регламентує використання співробітників під прикриттям. Зокрема, розвідувальні органи можуть використовувати співробітників під прикриттям. Співробітники під прикриттям можуть призначатися на посади в державних органах, органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, на підприємствах, в установах і організаціях будь-якої форми власності, структурах прикриття або виступати учасниками правовідносин з ними в інший, передбачений актами розвідувальних органів спосіб.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють⁴¹⁵, яка була прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року та ратифікована Верховною Радою України 4 лютого 2004 року, до спеціальних методів розслідування відносить і агентурні операції, що проводяться компетентними органами держави на її території з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності.

З кримінального процесуального погляду сутність конфіденційного співробітництва розглядається через поняття «конфідента» – особи, яка добровільна надала згоду на засадах конфіденційного співробітництва брати участь у проведенні НСРД та надавати інформацію слідчому (детективу), отриману ним під час їх проведення.

Відомості про особу, яка надала згоду на співробітництво, мають бути обмежені колом осіб, які залученні для розслідування кримінального провадження, а у випадках, коли необхідно провести детальну розробку, звужується ще більше. Навіть для керівника підрозділу така інформація може бути зайвою.

Надання особою, яка погодилася на конфіденційне співробітництво, заяви чи іншої форми письмового погодження, необхідно розглядати, у першу чергу, як документ, який підтверджує добровільність намірів

⁴¹⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Міжнародний документ від 15.11.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

співпрацювати, а не процесуальний документ, що має значення для кримінального провадження. Надання такої згоди прямо не передбачено ні КПК, ні Інструкцією, відтак, відсутність у матеріалах кримінального провадження такої письмової згоди на вирішення питання про допустимість доказів, не впливає⁴¹⁶.

Водночас залучення особи до проведення такої НСРД як контроль за вчиненням злочину, з урахуванням вимог ст.ст. 60, 65, ч. 1 ст. 246, ст.ст. 271, 275 КПК України, передбачає обов'язковість винесення слідчим або прокурором постанови про залучення особи (іншої особи) до участі в проведенні НСРД. Відсутність постанови унеможливорює законність взяття участі такої особи у проведенні НСРД та є підставою для визнання результатів НСРД недопустимими доказами⁴¹⁷.

Слід мати на увазі, що одночасно з особами, залученими до проведення НСРД на засадах конфіденційного співробітництва, до проведення цих процесуальних дій також можуть залучатися й інші особи.

Аналіз судової практики вказує на те, що визначена у ч. 6 ст. 246 КПК «інша особа» та «особа, залучена на засадах конфіденційного співробітництва», визначена у ст. 275 КПК, вважаються різними учасниками кримінального провадження.

«Інша особа», з урахуванням ч. 6 ст. 275 КПК, є будь-яка особа, яку за рішенням слідчого та прокурора, може бути залучено до проведення НСРД. Це можуть бути і оперативні співробітники, і спеціалісти, співробітники технічних підрозділів, перекладачі, заявник у кримінальному провадженні або свідок чи потерпілий, викривач корупційного кримінального правопорушення тощо. Залучення такої особи не передбачає обов'язкової конфіденційності її участі у кримінальному провадженні. Така особа може

⁴¹⁶ Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 295/7911/18, провадження № 51-4301км19. Аналітично-правова система *ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87826881>.

⁴¹⁷ Постанова Верховного Суду від 05 серпня 2020 року у справі № 700/361/17, провадження № 51-1840км20. Інформаційний портал *Zakon.cc*. URL: https://zakon.cc/court/document/read/90906016_202fd2d7.

мати доступ до державної таємниці або ні. Проте, відомості про неї повинні бути зазначені у протоколі НСРД як учасника.

При цьому КПК України не передбачає обов'язковість винесення відповідної постанови про залучення «іншої особи» до участі у НСРД. Однак, коли мова йде про проведення НСРД на підставі постанови слідчого або прокурора, підлягають врахування також вимоги, встановлені у п. 5 ч. 1 ст. 251 КПК України, відповідно до яких у постановках слідчого, прокурора про проведення НСРД зазначаються відомості про особу (осіб), котра буде проводити НСРД.

Чи можливо ототожнити «іншу особу, залучену до проведення НСРД» - питання дискусійне. У такому рішенні, суд дійшов висновку, що рішення про залучення «іншої особи» має бути зафіксоване у постанові.

Що стосується залучення особи на засадах конфіденційного співробітництва – «конфідента», з огляду положень ст. 275 КПК України, то слід виокремити відмінності «конфідента» від «іншої особи»:

- конфідента може залучати до співробітництва виключно слідчий, такі повноваження у прокурора відсутні;
- винесення постанови про залучення конфідента КПК України не передбачено;
- відомості про конфідента у протоколі про хід та результати НСРД не відображаються або зазначаються зі зміною анкетних даних;
- використання конфіденційного співробітництва може бути у формі використання інформації, наданої конфідентом, або залучення його до проведення НСРД, а щодо «іншої особи», її «роль» обмежується взяттям участі у проведенні таких заходів. За своїм змістом поняття: «залучення до проведення» та «взяття участі» - не тотожні. Конфідент може не брати участь, не фігурувати у протоколах та в інших матеріальних носіях інформації, проте, сприяти проведенню НСРД наданням важливої інформації, сприянням у подоланні перешкод для проникнення або

облаштуванні приміщень спецтехнікою, наданням технічних можливостей для використання програм по збиранню інформації тощо;

– щодо «іншої особи» відсутні обмеження, встановлені у ч. 2 ст. 275 КПК України. Хоча у цій частині є й інша точка зору. Зокрема, Верховний Суд України дійшов висновку, що особа, яка діяла в інтересах юридичної особи як адвокат і взяла участь у спеціальному слідчому експерименті, - була залучена до конфіденційного співробітництва. Фактично судом ототожнено поняття «інша особа, залучена до проведення НСРД» та «особа, залучена до конфіденційного співробітництва» і зроблено висновок, що таке залучення щодо адвоката було протиправним, таким, що не відповідає вимогам ч. 2 ст. 275 КПК України, та, як наслідок, проведення НСРД за його участю, - незаконним⁴¹⁸.

Узагальнюючи наведені дані можна констатувати, що діяльність іншої особи, яка сприяє у проведенні НСРД, полягає у наданні нею певної допомоги в організації та проведенні таких негласних заходів, натомість, діяльність конфідента характеризується як співробітництво, що означає спільну діяльність конфідента і правоохоронного органу, за яку особа може одержувати винагороду. За своїм змістом – це співпраця, тобто більш тісні стосунки ніж сприяння, що надається «іншою особою», залученою до проведення НСРД.

Зауважимо, що залучення особи до конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування, зазвичай, обмежено як часовими рамками, так і оперативними можливостями слідчих (детективів).

Оперативні підрозділи мають більше оперативного та тактичного простору для залучення таких осіб (вербування), яке може здійснюватися у

⁴¹⁸ Постанова Верховного Суду від 31 липня 2019 року у справі № 826/8426/17. Аналітично-правова система *ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83379484>; Бабіков О. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: правове регулювання, організація проведення, тактика, зразки процесуальних документів. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. С. 343–345; Волобоев А. О. Гарантії додержання конституційних прав осіб, щодо яких проводять негласні слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану. *Розвиток молодіжної науки в умовах воєнного стану* : матеріали курсантсько-студентського круглого столу. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 124.

формі як прямої пропозиції негласного співробітництва, так і поступового (поетапного) залучення до такого співробітництва.

До конфіденційного співробітництва особа може залучатися як від імені правоохоронного органу, так і «під чужим прапором», коли особі, щодо якої вживаються заходи, спрямовані на залучення її до співпраці, повідомляється недостовірні інформація про суб'єкт, на якого вона буде працювати.

У вузькому розумінні, залучення особи до конфіденційного співробітництва, «під чужим прапором» може ефективно використовуватися для одержання інформації зі злочинного середовища про діяльність певної групи під виглядом співпраці з іншою злочинною групою – конкурентом, від імені якої нібито діє особа, яка залучає конфідента. Це має істотне значення для певного кола осіб, які категорично не бажають співпрацювати з правоохоронними та іншими органами держави, проте співпраця представниками злочинного світу, у т. ч., на користь конкурентів, задля отримання певних преференцій, – прийнятною.

Реалії сьогодення ілюструють «агресивну» поведінку представників країни-агресора на тимчасово окупованих територіях, здебільшого пов'язану з придушення місцевого населення, виявлення і нейтралізації патріотично налаштованих осіб або українських диверсійних груп. Як правило, їхня мета досягається через створення своєї агентурної мережі, зокрема шляхом сприяння осіб з певною політичною орієнтацією, економічними заохоченнями або погрозами. Окрім того, існує небезпека використання конфіденційного (негласного) співробітництва для контролю за інформаційним простором, пропаганди та дезінформації.

Вважаємо доцільним урахувати методи країни-агресора під час підбору кандидатів до конфіденційного (негласного) співробітництва кримінальною поліцією Національної поліції України, бо сам механізм підбору на окупованих територіях є складним процесом, який вимагає ретельної роботи зі збору і аналізу інформації.

Механізм підбору кандидатів до конфіденційного (негласного) співробітництва на окупованих територіях може мати серйозні наслідки. Залежно від рівня впливу такої категорії осіб, окупанти можуть змінювати політичний курс, гнітити опозиційно налаштованих громадян, сприяти вищезгаданому внутрішньому конфлікту та втручатися у різні сфери суспільного життя.

Для ефективної протидії таким проявам необхідно вдосконалювати заходи національної безпеки та сприяти патріотичній свідомості громадян. Основна стратегія реалізується через державну політику та може включати:

1. Інформаційну контрпропаганду, яка полягає у протиставленні дезінформації окупаційної влади правдиву інформацію шляхом підтримки незалежних медіа (ЗМІ), розслідування фейкових новин, підвищення інформованості громадян.

2. Освіта та патріотична пропаганда мають на меті підвищити національну свідомість та патріотизм через шкільну та університетську освіту, культурні заходи, публічні кампанії (обговорення, семінари та виставки, які підсилюють патріотизм та національну єдність).

3. Розбудова опозиційних структур допомагає зберегти політичну різноманітність та захистити національні інтереси через діяльність політичних партій, громадських організацій, політичних активістів.

4. Міжнародний тиск та санкції – примушування окупаційної влади та країни-агресора (через дипломатичний тиск, економічні санкції та залучення союзників) змінити свою стратегію і звільнити окуповані території або піти на певні поступки.

Аналогічні напрями використовує країна-агресор на тимчасово окупованих територіях України. Додатково її спецслужбами здійснюються такі методи вербування, як:

- фінансовий стимул – високі фінансові вигоди (зарплати, премії та інші матеріальні пільги) є сильним мотиватором для осіб, спонукаючи їх до співпраці, особливо коли вони перебувають у складних економічних умовах;

– політична домовленість – підтримка або політична перевага (призначення на ключові посади, легалізація певних дій тощо) особам, які співпрацюють з окупаційною владою країни-агресора задля послухання та службової вірності.

– загрози та шантаж – використання компромату, фізичного чи юридичного впливу задля залякування та невизначеності, що робить осіб більш піддатливими впливу.

– пропаганда та ідеологічне впливання – формування певних переконань та цінностей серед населення через розповсюдження ідеологічних поглядів задля службової вірності та утвердження правильності певних ідеологічних принципів.

– сприяння особистим амбіціям – надання можливостей для кар'єрного зростання або особистого успіху за умови службової вірності.

– використання родинних зв'язків – втручання (як додатковий тиск на особу для співпраці) у сімейні відносини для забезпечення лояльності та вірності.

– залучення через релігійні та етнічні спільноти – використання релігійних чи етнічних зв'язків для вербування та забезпечення вірності, особливо серед суспільства, де вказані ідентифікації важливі.

– технології та інформаційний вплив – використання технологічних засобів для моніторингу та впливу на думку і поведінку особи через соціальні мережі або електронні засоби зв'язку (задля контролю та переконання).

Тобто, кожен з цих методів використовує різні психологічні та соціальні механізми (соціальну інженерію) для досягнення своєї мети – забезпечення службової вірності та підданості. Розуміння цього є вектором для розробки ефективної стратегії протидії вербування та підтримання національних інтересів.

Оскільки наш законодавець приділяє значної уваги питанням забезпечення прав і свобод людини та громадянина, то доречно дотримуватись цих основоположних засад, що є показником справжньої

демократії в державі. Тут слушною є думку О. В. Федосова, який зауважив, що одним з елементів забезпечення конституційних прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності є її правове регулювання, яке є матеріальною основою юридичних гарантій законності такої діяльності⁴¹⁹. У нашому випадку, це спеціальні нормативно-правові засоби (норми права та правові санкції), що забезпечують виконання вимог законів і відомчих нормативних актів учасниками відносин, які виникають у сфері застосування спеціальних сил, засобів і методів, а також відновлення їх порушених прав.

Таким чином, вважаємо, що сприяння осіб правоохоронним органам на добровільній та конспіративній основі є сутністю агентурно-оперативної роботи, яка становить основний зміст оперативно-розшукової діяльності – систему гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Тому використання конфіденційного (негласного) співробітництва з метою виявлення колаборантів та осіб, які скоїли воєнні кримінальні правопорушення відповідає завданням оперативно-розшукової діяльності щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Окрім того, виявлення колаборантів та осіб, які скоїли воєнні кримінальні правопорушення за допомогою конфіденційного (негласного) співробітництва є умовою ефективного проведення стабілізаційних та безпекових заходів.

Стосовно оформлення таких відносин, то правова доктрина містить три позиції: «усна домовленість», яка застосовується при отриманні згоди про

⁴¹⁹ Мартовицька О. В. Забезпечення конституційних гарантій на професійну правничу допомогу. *Наше право* : збірник наукових видань. 2022. Вип. № 1. С. 65.

співробітництво без документального підтвердження (коли такі відносини у письмовій формі неможливі або недоречні); розписка – підписка про співпрацю як акт одностороннього волевиявлення людини та контракт.

Перелік умов, що мають бути закріплені в контракті, як зазначає К. В. Антонов, визначається індивідуально і залежить від характеру виконуваної роботи, особистих і ділових якостей особи, яка бере зобов'язання сприяти органам досудового розслідування, його реальних можливостей брати участь у певних заходах. У контракті можуть передбачатися особливі умови, пов'язані з результатами участі у проведенні оперативно-розшукових заходів, зокрема зі збереження інформації, що становить державну таємницю⁴²⁰.

Для залучення особи до конфіденційних відносин за ст. 275 КПК України в рамках матеріалів кримінального провадження, зазначає С. М. Салтиков, необхідні такі документи, як:

- письмова згода особи-конфідента;
- постанова слідчого про залучення до конфіденційного співробітництва;
- протокол попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування та/або пам'ятка про процесуальні права та обов'язки конфідента;
- постанова слідчого про забезпечення конфіденційних відомостей про особу;
- повідомлення прокурора про факт залучення особи до конфіденційного співробітництва⁴²¹.

⁴²⁰ Антонов К. В., Гольдберг Н. В. Контракт як форма закріплення конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Збірник наукових видань Університету митної справи та фінансів*. 2016. С. 5.

⁴²¹ Салтиков С. М. До питання процесуального оформлення слідчим конфіденційного співробітництва в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. № 6. Т. 1. С. 131.

ВИСНОВКИ

У роботі проаналізовано особливості протидії кримінальним правопорушенням Національною поліцією в особливий період. Проведене дослідження дає підстави для таких висновків.

1. Аналізуючи діяльність Національної поліції України в системі сил безпеки та оборони України, нами визначена дефініція згідно з якою, після впровадження в нашій державі Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 правового режиму воєнного стану, були внесені зміни та доповнення до завдань та повноважень підрозділів Національної поліції.

2. Констатована неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану. До таких державних органів, серед інших, належать суди, органи прокуратури, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування тощо. Тобто в умовах правового режиму воєнного стану не припиняється діяльність органів/підрозділів Національної поліції. При цьому органи/підрозділи Національної поліції виконують свої повноваження виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Одночасно військові адміністрації населених пунктів на відповідній території повинні сприяти діяльності органів Національної поліції.

3. Зазначено, що Національна поліція спрямовує свої зусилля на забезпечення державної та національної безпеки України як суб'єкт сил безпеки, оборони та національного спротиву. Тобто Національна поліція, діючи у складі сил безпеки та оборони України, забезпечує, відповідно до своїх повноважень, реалізацію державної політики у сферах національної безпеки і оборони, яка спрямована на захист:

- людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності;

- суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку;
- держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;
- території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

4. Встановлено, що умови правового режиму воєнного стану визначають особливості та напрями взаємодії органів / підрозділів Національної поліції при запобіганні злочинності та профілактики кримінальних правопорушень. Взаємодія зумовлюється безпековою складовою спільної діяльності на територіях районів та областей, зокрема при плануванні і здійсненні стабілізаційних та безпекових заходів підрозділами Національної поліції України, а також при проведенні евакуації цивільного населення з територій, де ведуться активні бойові дії та прилеглих до них районів. За цих обставин особлива увага при здійсненні евакуаційних заходів приділяється дітям. За необхідності може бути прийняте рішення про проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії. І тому підрозділи Національної поліції залучаються до евакуаційних заходів.

5. З погляду теорії пізнання визначена методологічна парадигма діяльності органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану має взаємозалежні елементи:

- по-перше, це виконання загальних повноважень підрозділами Національної поліції щодо попередження, виявлення, розкриття адміністративних та кримінальних правопорушень, досудового розслідування кримінальних проваджень та забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень відповідно до чинних норм законодавства України;

- по-друге, об'єктом діяльності є суспільні відносини, які накладають відбиток на правову регламентацію діяльності підрозділів Національної поліції;
- по-третє, безпосередній вплив на об'єкт діяльності підрозділів Національної поліції має встановлення правового режиму воєнного стану;
- по-четверте, дії злочинців, які мають прихований, латентний та організований характер;
- по-п'яте, розповсюдження зброї, боєприпасів, вибухівки поза регулюючим контролем і, як наслідок, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;
- по-шосте, виконання повноважень з протидії злочинності, військовим злочинам, які пов'язані з повномасштабною агресією російської федерації проти України, підрозділами Національної поліції у складі сил безпеки, оборони та руху опору;
- по-сьоме, забезпечення евакуаційних заходів та контроль за міграційними процесами, які значно посилися через повномасштабну агресію росії проти України;
- по-восьме, режимно-секретне забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації в діяльності підрозділів Національної поліції України.

6. Аналіз нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану опирається на положення статті 19 Конституції України, в якій зазначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Відповідно органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Ця вимога стосується і діяльності органів / підрозділів Національної поліції України.

7. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану нами розглядається з урахуванням загального функціонального призначення надання поліцейських послуг підрозділами Національної поліції у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

8. У проведеному дослідженні набули подальший розвиток положення про цілісну систему правової регламентації діяльність органів / підрозділів Національної поліції України. Цілісна системи правової регламентації складається з:

- Конституції України;
- міжнародних правових угод та міжнародного гуманітарного права;
- Законів України, які:
 - а) визначають загальні засади діяльності органів / підрозділів Національної поліції України;
 - б) визначають правові основи за окремими напрямками протидії злочинності органами / підрозділами Національної поліції України;
 - в) визначають правові основи діяльності органів державної влади та їх взаємодію з Національною поліцією України;
 - г) визначають особливості надання поліцейських послуг та діяльності органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану.
- кодифіковані акти, зокрема норми Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Податкового кодексу

України, Митного кодексу України, а також Кодекс цивільного захисту України.

- відомчі нормативно-правові акти:

а) нормативно-правові акти, які визначають загальні положення для діяльності органів / підрозділів Національної поліції України;

б) нормативно-правові акти, які визначають завдання та компетенцію органів / підрозділів Національної поліції за окремими напрямками надання поліцейських послуг;

в) нормативно-правові акти, які визначають порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами / підрозділами Національної поліції;

г) нормативно-правові акти, які визначають порядок взаємодії з державними органами та органами місцевого самоврядування.

г) нормативно-правові акти, які визначають особливості забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації в службовій діяльності органів / підрозділів Національної поліції України.

9. Розглядаючи гносеологічні аспекти нормативно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану, у дослідженні визначені конституційні засади діяльності Національної поліції, загальні міжнародні нормативно-правові акти, сутність дотримання вимог міжнародного гуманітарного права, а також чинні законодавчі та нормативно-правові акти, які регламентують надання діяльність органів / підрозділів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану.

10. Стаття 111-1 КК України надає правовий інструмент для притягнення до відповідальності осіб, які сприяють ворогу або діють в інтересах агресора, що є критично важливим для збереження державної стабільності та безпеки. Окрім цього наведена стаття Кримінального кодексу все-таки потребує уточнення у своїй диспозиції з приводу відмежування від державної зради і, на нашу думку, відмежування може здійснюватися на

підставі спричиненої шкоди завданім зазначеними вище діяннями. Також є необхідність щодо визначення суб'єктів, котрі можуть вчинити державну зраду (наприклад, до суб'єктів державної зради належать особи, які давали присягу на вірність Україні). Таким чином, буде встановлено чітке відмежування суб'єктів, які несуть відповідальність за державну зраду, і тих осіб, яких притягають до кримінальної відповідальності за статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

11. Мобілізація є ключовим елементом підготовки та підтримання боєздатності збройних сил у воєнний час. Ухилення від призову підриває обороноздатність країни, знижує ефективність мобілізаційних заходів і може призвести до нестачі особового складу для виконання завдань із захисту країни. Стаття 336 КК України забезпечує правове підґрунтя для притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від виконання свого обов'язку перед державою, тим самим зміцнюючи національну безпеку та обороноздатність України.

12. Статті 111-1, 328, 336 та 438 Кримінального кодексу України є надзвичайно важливими в умовах особливого періоду та воєнного стану. Вони забезпечують правові механізми для захисту національної безпеки, підтримання громадського порядку, забезпечення мобілізаційної готовності та дотримання міжнародних гуманітарних норм. Їх існування та ефективне застосування сприяють зміцненню обороноздатності держави, збереженню її суверенітету та захисту прав і свобод громадян.

13. Зростання злочинної активності під час війни серйозно впливає на суспільство, призводячи до загострення гуманітарних проблем, погіршення якості життя громадян і створення загрози стабільності та безпеці. Для ефективного запобігання криміналізації правопорушень у воєнний період необхідно застосовувати комплексні заходи, включаючи забезпечення безпеки населення, підтримку ефективної роботи правоохоронних органів і розвиток соціальних програм для підтримки вразливих груп населення.

14. Ефективне запобігання воєнним злочинам передбачає не тільки реагування на вже скоєні порушення, але й активну превентивну діяльність, спрямовану на запобігання виникненню конфліктів і зменшення їхніх наслідків для мирного населення. У цьому контексті розвиток міжнародної співпраці та зміцнення механізмів міжнародного правопорядку є надзвичайно важливими для успішного запобігання воєнним злочинам та підтримання міжнародного миру та безпеки.

15. Особливості досудового розслідування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України) зумовлені такими факторами:

1) схожістю формулювань у визначенні об'єктивної сторони кримінальних правопорушень (способів вчинення), передбачених ч. 1 ст. 111-1 і ст. 436-2 КК України, що є основою для визначення обставин, які підлягають встановленню під час проведення слідчих (розшукових) дій;

2) схожістю матеріальних слідів вказаних кримінальних правопорушень:

- текстовою інформацією (на паперових носіях, у соціальних мережах);

- цифровою інформацією (номерів мобільних телефонів, з яких правопорушник здійснював зв'язок);

- зображеннями (малюнки, плакати, фотографії, відеозаписи);

- технічними засобами, які використовувалися для передачі, розповсюдження інформації.

- комп'ютерною інформацією (електронна інформація на жорстких дисках);

3) різним ступенем суспільної небезпечності вказаних кримінальних правопорушень, що зумовлює особливості процесуальної процедури досудового розслідування (дізнання чи досудового слідства);

4) різними видами і мірою передбаченого кримінального покарання за вказані правопорушення, що потребує роз'яснення їх впливу на процесуальну процедуру і прийняття процесуальних рішень під час проведення слідчих (розшукових) дій за участі сторони захисту.

Водночас при відкритті кримінального провадження щодо правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, попри їх велику схожість з об'єктивної сторони на кримінальні проступки, що передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України, потрібно мати на увазі, що їх розслідування здійснюється в іншому процесуальному режимі, а саме у формі досудового слідства. Ця обставина обумовлює можливість проведення слідчим до внесення відомостей до ЄРДР тільки огляду місця події.

16. Особливості досудового розслідування несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України), обумовлені насамперед тими ключовими обставинами, що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані слідчі (розшукові) дії:

1) спосіб дій суб'єкта – поширення в умовах воєнного або надзвичайного стану інформації, яка є потенційно небезпечною для обороноздатності України, її здатності для відсічі збройної агресії:

- стосовно переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну;

- стосовно переміщення, руху або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості;

2) несанкціонованість поширення такої інформації, тобто її відсутність в офіційних повідомленнях уповноважених державних органів України (Генерального штабу, Міністерства оборони, Головного управління

розвідки Міністерства оборони, Служби безпеки) або в офіційних джерелах країн-партнерів;

3) наявність кваліфікуючих обставин поширення такої інформації:

- попередня змова групи осіб;
- наявність корисливих мотивів;
- наявність мети надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням;

- спричинення тяжких наслідків (втрата озброєння та бойових припасів, загибель чи поранення військовослужбовців).

17. Особливості досудового розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) обумовлені передусім тими ключовими обставинами, що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані слідчі (розшукові) дії:

1) спосіб дій суб'єкта:

- незаконне переправлення осіб через державний кордон України (через встановлені пункти пропуску, за підробленими документами, поза пунктами пропуску);

- організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України;

- керівництві такими діями;

- сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод;

2) наявність кваліфікуючих обставин:

- вчинення вказаних дій способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України;

- незаконне переправлення кількох осіб через державний кордон України або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища;

- вчинення вказаних дій організованою групою або вчинені з корисливих мотивів.

18. Особливості досудового розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336 КК України) обумовлені насамперед обставинами (передбачені чинним законодавством), що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані слідчі (розшукові) дії. Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період складається з наступних обставин, які підлягають доказуванню:

1) проходження особою військово-лікарської комісії з визнанням її придатною до військової служби;

2) відсутність підстав для відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, передбачених ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;

3) отримання особою повістки під особистий підпис про її обов'язок прибуття до територіального органу комплектування;

4) неприбуття особи до територіального органу комплектування в час, визначений у повістці.

19. Особливості досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) обумовлені обставинами, що входять у предмет доказування даної категорії кримінальних проваджень і на встановлення яких спрямовані слідчі (розшукові) дії. З огляду на диспозицію ст. 438 КК України можна зробити висновок, що в предмет доказування входить:

1) спосіб дій суб'єкта (способи злочину):

- жорстоке поводження з військовополоненими;

- жорстоке поводження з цивільним населенням;

- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- відання наказу про вчинення таких дій;

2) наявність кваліфікуючої обставини – поєднання вказаних діянь з умисним вбивством. Особливості в проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях даної категорії обумовлюються, з одного боку, характером об'єктів, на яких залишаються сліди воєнних злочинів або вони є носіями відповідної інформації, а з іншого – умовами, в яких проводиться та чи інша слідча (розшукова) дія.

20. В умовах військової агресії на території незалежної України підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України переведені на посилений варіант службової діяльності – «військово-поліцейські рейки», виконуючи функції із забезпечення національної безпеки та оборони нашої держави.

21. Кримінальна поліція, крім виконання традиційних завдань, трансформує реалізацію оперативно-розшукової діяльності щодо ефективного виявлення, документування та протидії фактам колабораційної діяльності, порушення законів та звичаїв війни, інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією, у тому числі не підслідних органам Національної поліції України.

22. Сучасна модель діяльності підрозділів кримінальної поліції має розбалансований гібридний характер з нечітким змістом і критеріями співвідношення оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної, пошукової діяльності й негласної роботи як такої.

23. Концепція неузгодженості виявляє існуючі прогалини і породжує нові проблеми законодавчого, відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового й організаційного регулювання. Вирішенням нагальної потреби є невідкладне прийняття нової редакції ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», повертаючи оперативним підрозділам права застосування їхніх можливостей щодо протидії злочинності, а також узгодження законодавства з огляду на ЗУ «Про Національну поліцію», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки» тощо.

24. Сучасна концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України потребує уточненню через здійснення реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, а саме доцільно насамперед:

1) уточнити інститут конфіденційного (негласного) співробітництва у діяльності суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, яким надано право на його впровадження;

2) передбачити недопущення дублювання функцій правоохоронних органів, зокрема щодо:

– відмежування випадків виконання одного завдання двома і більше спеціалізованими відомствами, які мають досягати спільної мети у взаємодії;

– взаємоконтролю, метою якого є протидія проникненню злочинності до суб'єктів боротьби із загально-кримінальною та організованою злочинністю;

– запобіганню монополізації сфер боротьби зі злочинністю;

3) урегулювати діяльність міжвідомчих робочих груп у контексті скоординованої негласної співпраці.

25. Постійне оновлення системи взаємодії у протидії злочинності, суворому дотримання законності, оперативності розгляду і прийняття рішень з питань, що потребують спільного вирішення та забезпечення у межах визначених напрямів, комплексного використання у разі необхідності сил та засобів, що є в розпорядженні взаємодіючих сторін та інших прав й обов'язків, які виконуються для забезпечення національної безпеки України,

сприятиме якісному розумінню сучасної концепції діяльності підрозділів кримінальної поліції та інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Адже правозастосовна практика свідчить, що загальна та скоординована співпраця кримінальної поліції з підрозділами Служби безпеки України, у т. ч. з Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Збройними силами України, Національною гвардією України, силами територіальної оборони тощо дає бажаний результат в протидії злочинності, по виконанню завдань в особливий період. Крім того, такий результат сприяє формуванню сталого розуміння суспільства до морального (етичного) компромісу, на який держава вимушена йти, застосовуючи конфіденційне (негласне) співробітництво для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності, для досягнення вищої мети – відновлення соціальної справедливості, прав людини та громадянина, що порушені протиправними проявами.

26. Сприяння осіб правоохоронним органам на добровільній та конспіративній основі є сутністю агентурно-оперативної роботи, яка становить основний зміст оперативно-розшукової діяльності – систему гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

27. Стан наукової розробки інституту конфіденційного (негласного) співробітництва в Україні перебуває на етапі унормування. Для належного процесу використання державними органами послуг осіб, які готові виконувати завдання в обстановці, що склалася в особливий період, національне оперативно-розшукове законодавство потребує вдосконалення через прийняття окремого нормативно-правового акта. Ключовим положенням такого документа, а також задля прийняття якісних управлінських рішень уповноважених суб'єктів, зокрема співробітниками підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України, повинно бути розуміння характеру таких відносин – правове регулювання здійснення партнерської, а не виключно допоміжної функції у протидії злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агентурно-оперативна робота підрозділів Національної поліції України : навчальний посібник / С. В. Албул, В. В. Дулгер, С. О. Єгоров, Є. В. Поляков, Т. Г. Щурат. Одеса : ОДУВС, 2021. 214 с.
2. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 47-64.
3. Антонов К. В., Гольдберг Н. В. Контракт як форма закріплення конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Збірник наукових видань Університету митної справи та фінансів*. 2016. С. 3–11.
4. Артеменко О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. академ. В. В. Сташиса. Харків, 2018. 225 с.
5. Ахтирська Н. М. Імплементация положень Римського Статуту в національне законодавство України: політичні зобов'язання та правові шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. 4. С. 42-52. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/392/360>.
6. Бабіков О. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: правове регулювання, організація проведення, тактика, зразки процесуальних документів. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. 392 с.
7. Балан М. Тактичні прийоми огляду місця події при розслідуванні порушень державного кордону України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 304-309.
8. Бандура О. О. Особливості використання агентури підрозділами по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів Сполучених Штатів Америки. *Науковий вісник публічного та приватного права* : зб. наук. праць. 2017. Вип. № 5. Т. 1. С. 183–187.

9. Бегалов Є. П. Огляд речей та документів у кримінальних провадженнях щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення прав особи в Україні*: матер. міжнар. конф. (Львів, 7 черв. 2019 р.). Львів, 2019. С. 25–28.

10. Бегалов Є. П. Тактичні особливості проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у процесі розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16999/1/>

11. Богатирьов І. Кримінально-правові та кримінологічні виміри колабораційної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1 (49). С. 57-64.

12. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24 листопада 2022 р. Справа № 729/574/22. Кримінальне провадження 1-кп/729/81/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395>.

13. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 14 вересня 2022 року. Справа № 638/5008/22. Кримінальне провадження №1-кп/638/1223/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106292756>.

14. Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 02 березня 2023 року у справі №638/1343/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109334224>.

15. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 25 липня 2022 року у справі № 588/466/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105414607>.

16. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпро від 26.12.2022 р. Справа № 202/7404/22. Кримінальне провадження № 1-кп/202/475/2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108115704>.

17. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 19 липня 2022 р. Справа № 301/1982/22. Кримінальне провадження 1-кп/301/280/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105304364>.

18. Вирок Котовського міськрайсуду Одеської області від 23 травня 2022 р. Справа №505/888/22. Кримінальне провадження №1-кп/505/408/2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104425117>.

19. Вирок Лебединського районного суду Сумської області від 03 серпня 2022 року у справі № 950/974/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105542282>.

20. Вирок Нововодолазького районного суд Харківської області від 20 квітня 2022 року у справі № 631/219/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104894305>.

21. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 16 січня 2023 року у справі № 583/1225/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108400370>.

22. Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 09 серпня 2022 року у справі № 188/674/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105647198>.

23. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 25 січня 2023 р. Справа №522/1053/23. Кримінальне провадження №1-кп/522/526/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108628096>.

24. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 10 жовтня 2023 року у справі № 522/3868/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042300>

25. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 24 травня 2023 року у справі № 748/655/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111050241>

26. Волобоєв А. О. Гарантії додержання конституційних прав осіб, щодо яких проводять негласні слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану. *Розвиток молодіжної науки в умовах воєнного стану: матеріали курсантсько-студентського круглого столу*. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. С. 123–125.

27. Волобоєв А. О. Концепція діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України в період військової агресії. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (24 листопада 2023 року, м. Кривий ріг). Кривий ріг : КННІ ДонДУВС, 2023. С. 10–11.

28. Волобоєв А. О. Особливості імітування обстановки злочину: окремий аспект. *Актуальні питання досудового розслідування : матеріали круглого столу* (28 квітня 2023 року, м. Кривий Ріг). Кривий Ріг : КННІ ДонДУВС, 2023. С. 76–78.

29. Волобоєв А. О. Оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню під час розкриття кібершахрайств. *Мультидисциплінарний міжнародний журнал «Věda a perspektivy». Серія «Юридичні науки»*. Praha, České republika, 2024. Вип. № 4 (35). С. 135–148.

30. Волобоєв А. О. Правові засади виявлення негласним апаратом колаборантів та осіб, які скоїли воєнні кримінальні правопорушення. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2023 року, м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 182–185.

31. Волобоєв А. О. Тактичні особливості проведення оперативної закупки за фактом незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами. *Наукові перспективи «Актуальні питання у сучасній науці»*. Серія «Право». Київ, 2023. Вип. № 7 (13). С. 261–273.

32. Волобоєв А. О. Ультимативні дії злочинця (-ів) як складова імітування обстановки злочину. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. Вип. № 1 (3). С. 64–73.

33. Волобоєв А. О., Габорець О. А. Оперативно-розшукова характеристика шахрайств, учинених в кіберпросторі: кримінально-правовий аспект. *Наукові перспективи «Актуальні питання у сучасній науці»*. Серія «Право». Київ, 2023. Вип. № 12 (18). С. 468–479.

34. Гіденко Є. С. Правове регулювання діяльності Національної поліції України у виконанні службово-бойових завдань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 47. С. 14-16.

35. Гнатюк В. В. Наукова розробленість питання використання негласних штатних працівників підрозділами кримінальної поліції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. № 40. Т. 3. С. 117.

36. Гольдберг Н. О. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2016. С. 100–103.

37. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Шляхи вдосконалення правового регулювання негласного співробітництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Вип. № 2 (115). С. 9–18.

38. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шмарко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.

39. Дев'яткін О. Є. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачених та інших осіб. Полтава, 2020. 26 с. URL: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/.

40. Державна таємниця як складова національної безпеки України: охорона та доступ до державної таємниці; законодавче забезпечення; відповідальність за розголошення державної таємниці; особливості дотримання державної таємниці під час відправлення правосуддя;

особливості регулювання в особливий період та під час воєнного стану / укл. : Джус О. А., Золотарьова М. К., Копотун І. М., Макарова Т. П. та ін. Київ: ВД «Професіонал», 2023. 438 с.

41. Деякі питання виконання Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» : постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#Text>.

42. Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон: Гельветика, 2022. 186 с.

43. Добровінський А. В. Європейські стандарти діяльності поліції та їх реалізація в Україні. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків. 2019. С. 102-104. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/47.pdf.

44. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

45. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року (ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

46. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від Женева, 8 грудня 2005 року (ратифіковано Законом України № 1674-VI від 22.10.2009). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text.

47. Дорогих С. О. Сутність та визначення понять «Інформаційна діяльність» та «Інформаційна діяльність органів влади». *Інформація і право*. 2013. №3 (9). С. 74-82. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/13dsodov.pdf>.

48. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

49. Драган О. В. Щодо повноважень національній поліції України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 375-379. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299999/292419>.

50. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

51. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 року. (Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

52. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року. (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 43/98-ВР від 16.01.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text.

53. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від (Ратифіковано із заявами і застереженнями Законом України № 44/98-ВР від 16.01.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.

54. Женевські конвенції про захист жертв війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

55. Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

56. Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» від 12 серпня 1949 року (ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

57. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

58. Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану : метод. рекомендації / кол. авт.: О. С. Юнін, С. І. Шевченко, В. В. Шаблистий, В.С. Березняк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. 128 с.

59. Заява Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: схвалена постановою Верховної Ради України від 04 лютого 2015 року № 145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.

60. Звід відомостей, що становлять державну таємницю: затв. наказом СБУ від 23.12.2020 р. № 383. Дата оновлення: 16.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>.

61. Избаш К. С., Домброван Н. В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням на засадах партнерства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 241-246.

62. Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. Дата оновлення: 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

63. Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затв. наказом МВС України від 21.08.1998 р. Дата оновлення: 22.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

64. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

65. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 01.11.2016 р. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>.

66. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 06.07.2017 р. № 570. Дата оновлення: 17.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>.

67. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 27.04.2020 р. № 357. Дата оновлення: 24.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

68. Інструкція з формування та ведення бази даних «Розшук» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: затв. наказом МВС від 28.06.2023 р. № 534. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1486-23#Text>.

69. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, МФУ, МЮУ від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114_900-12#Text.

70. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. Дата оновлення: 31.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n11>.

71. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: затв. наказом МВС, ОГП, НАБУ, СБУ, ДБР, МФУ, МФУ від 17.08.2020 р. URL: № 613/380/93/228/414/510/2801/5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>.

72. Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: затв. наказом МВС України від 31.10.2016 р. № 1129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17#Text>.

73. Інструкція про порядок направлення представників Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: затв. наказом МВС України від 29.11.2018 р. № 968. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-18#Text>.

74. Інструкція про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності: затв. наказом МВС від 10.12.2015 р. № 1560. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#Text>.

75. Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: затв. наказом МВС України від 11.09.2001 р. № 785. Дата оновлення: 26.08.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/z 1066-01#Text.

76. Камеш С. І. Військово-патріотичне виховання в контексті ідеологічної роботи в Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 2. С. 331–334.

77. Катеринчук К. В. Геноцид як форма насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 197-203. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/1/1-2023-197-203.pdf>.

78. Кириченко О. В. Законодавче регулювання протидії злочинам, пов'язаним з небезпечними хімічними, біологічними, радіоактивними та ядерними матеріалами в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 берез. 2020 року). Дніпро, 2020. С. 277–280.

79. Кириченко О. В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2016. 40 с.

80. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення національної безпеки держави: монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 336 с.

81. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182-191.

82. Коваленко А. Процесуальні проблеми розслідування колабораційної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Є. Письменський ; Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ

ім. Е. О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 68–69.

83. Ковбаса В. М., Кусько Р.В., Дрозд Т.В. Діяльність національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 245–248. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/57.pdf.

84. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р № 5403-VI. Дата оновлення: 19.04.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

85. Кожна експертиза – маленька наукова праця. Як сумські експерти розслідують російські воєнні злочини. URL: <https://trybuna.sumy.ua/avtorskij-material/ekspertyza-naukova-praczya-yak-sumski-eksperty-rozsliduyut-rosijski-voyenni-zlochyny/>.

86. Козаченко О. І. Визначення дефініцій «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво» як категорій теорії та практики кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності. *Збірник наукових праць*. 2020. С. 66–76.

87. Козаченко О. І. Закордонний досвід та національне правове регулювання забезпечення безпеки суб'єктів системи негласних слідчих (розшукових) дій. *Збірник наукових праць*. 2018. С. 43–62.

88. Козаченко О. І. Міжнародний досвід правового регулювання негласного співробітництва. *Visegrad Journal on Human Right*. 2019. Вип. № 1. С. 75–83.

89. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис / Є.О. Письменський. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

90. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>.

91. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм

дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

92. Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України : затв. наказом Міністра оборони України від 08.06.2010 р. № 295. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/nakaz-ministraoboroni-ukraini-%E2%84%96-14.html>.

93. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

94. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 02 грудня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162.

95. Конвенція про права дитини в редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. (Ратифікована Постановою ВР № 789-XII від 27.02.1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

96. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (Гаазька): Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 року. Дата набрання чинності для України: 24.08.1991. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

97. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Дата оновлення: 01.01.2020. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4288>.

98. Кравченко І. М. Особливості правового статусу поліцейського в умовах міжнародного воєнного конфлікту. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип.1 (101). С. 115-129. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/11/9>.

99. Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-09-w-s-a>.
100. Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Т. 1. Харків, 2018. 384 с.
101. Криміналістичне документознавство : практ. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов ; за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ: Вид. Паливода А.В, 2007. 332 с.
102. Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 142 с.
103. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 19.05.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
104. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 19.04.2024. *Відомості Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2409>.
105. Лінгвістична експертиза мовлення: матеріали з офіційного сайту Науково-дослідного центру судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України. URL: <https://intellect.org.ua/activity/expert-activity/lingvistychna-ekspertyza-movlennya>.
106. Майстренко М. М. Окремі аспекти доказування за протоколом Берклі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доп. учасників наук.-практ. семінару (01 грудня 2023 року) / упор. А.Я. Хитра*. Львів: ЛьвДУВС. 2023. С. 63–65.
107. Маньковський Н. Я. Теоретичний та правовий аспект виконання спеціального завдання з розкриття організованого злочинного угруповання. *Законодавство України та ЄС у світлі сучасних активних реформаційних процесів* : зб. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лютого 2016 року). Київ,

2016. С. 38–42.

108. Мартовицька О. В. Забезпечення конституційних гарантій на професійну правничу допомогу. *Наше право* : зб. наук. видань. 2022. Вип. № 1. С. 60–70.

109. Методичні рекомендації «Дії на блокпосту (контрольно-перепускному пункті)» (за досвідом проведення ООС (раніше АТО). Київ: Центр учбової літератури, 2022. 72 с.

110. Миронюк Т. В. Кримінологічна характеристика злочинності іноземців в Україні на сучасному етапі. *Розвиток юридичної науки: проблеми та рішення очима здобувачів вищої освіти*: матеріали наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти (Київ, 14 квітня. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. Ч. 2. С. 44-49.

111. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. Дата оновлення: 16.05.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

112. Мицька О. І. Окремі аспекти кримінологічної характеристики колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали всеукр. круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 40-42.

113. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який був прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

114. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. (Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

115. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ,

2002. 17 с.

116. Мусієнко І. І. Інститут конфіденційного співробітництва у США: організаційно-правовий аспект. *Міжнародне право* : зб. наук. праць. 2015. С. 134.

117. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

118. Національна поліція України в умовах воєнного стану. Настільна книга поліцейського / під заг. ред. Копотуна І. М. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 508 с.

119. Національна стратегія у сфері прав людини: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n17>.

120. Неледва Н. В. Особливості офіційного оформлення відносин про конфіденційне співробітництво за законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. № 5 (40). С. 138–143.

121. Огнев Т. Є. Незаконна міграція: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2017. 247 с.

122. Організація діяльності підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: метод. рек. / В. Л. Костюк, В. В. Литвин, В. В. Мозоль, А. О. Шаповалова, Р. А. Сербин. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 52 с.

123. Організація розкриття шахрайств, учинених в кіберпросторі : монографія / Шевчишен А. В., Романов М. Ю., Волобоев А. О., Лунгол О. М., Габорець О. А., Головкін С. В.; за заг. ред С. С. Вітвіцького. Київ : Алерта, 2023. 200 с.

124. Оперативно-розшукове забезпечення кримінологічної безпеки на залізничному транспорті : монографія. Київ : Вид-во МВС України, 2008.

488 с.

125. Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України: наук.-метод. реком. / К. Л. Бугайчук, В. В. Корнієнко, А. М. Шульга та ін. Харків: ХНУВС, 2016. 103 с.

126. Пам'ятка для випускників закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практич. посіб. / кол. авт.-уклад.: О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд.: В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 42 с.

127. Патик Л. Л. Криміналістичне дослідження підробленого паспорта громадянина України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 142 с.

128. Пекарський С. П. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо захисту прав дітей : навч.-метод. рек. Маріуполь: Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. 82 с.

129. Пекарський С. П. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. Київ : ВД «Дакор», 2022. 160 с.

130. Пекарський С. П. Особливості пошукової діяльності оперуповноваженого кримінальної поліції при проведенні безпекових та стабілізаційних заходів. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (14 квітня 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 179-182.

131. Пекарський С. П. Повноваження Національної поліції при проведенні стабілізаційних заходів. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 242-245.

132. Пекарський С. П. Реагування поліції на джерела іонізуючого випромінювання, що знаходяться поза регулюючим контролем: навч.-метод. рек. Київ: ВД «Дакор», 2022. 92 с.

133. Пекарський С. П. Режим секретності : навч. посіб. Київ: ВД «Дакор», 2021. 144 с.

134. Перелік відомостей, що становлять службову інформацію в Міністерстві внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 12.07.2023 р. № 573. URL: <https://mvs.gov.ua/normativno-pravovi-akti/nakaz-vid-12072023-573-pro-zatverdzenia-pereliku-vidomostei-shho-stanovliat-sluzbovu-informaciiu-v-ministerstvi-vnutrisnix-sprav-ukrayini>.

135. Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану: додаток 2 до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf.

136. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. Дата оновлення: 14.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

137. План заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.09.2021 р. № 1171-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.04.2023 р. № 288-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2021-p#n16>.

138. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.04.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

139. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С.

Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД «Дакор», 2021. 372 с.

140. Поліція виявила ще три масові поховання українців на Харківщині. URL: <https://zaxid.net/>.

141. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. Дата оновлення: 15.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-n#Text>.

142. Положення про Національну поліцію: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. Дата оновлення: 15.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-n#Text>.

143. Положення про Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#n15>.

144. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: затв. наказом МВС України від 08.02.2019 р. № 100. Дата оновлення: 21.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>.

145. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора 09.03.2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n14>.

146. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. Дата

оновлення: 14.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.

147. Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: затв. наказом МВС України 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>.

148. Порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: затв. наказом МВС України 06.02.2019 р. № 88. Дата оновлення: 23.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>.

149. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.

150. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-n#Text>.

151. Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 р. № 546 «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-n#Text>.

152. Порядок утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 511. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-n#n50>.

153. Постанова Верховного Суду від 31 липня 2019 року у справі № 826/8426/17. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83379484>

154. Постанова Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі 759/5435/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87424193>.

155. Постанова Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі № 295/7911/18, провадження № 51-4301км19. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87826881>.

156. Постанова Верховного Суду від 05 серпня 2020 року у справі № 700/361/17, провадження № 51-1840км20. *Інформаційний портал Zakon.cc*. URL: https://zakon.cc/court/document/read/90906016_202fd2d7.

157. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

158. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. *Вебпортал Верховної ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

159. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. Дата оновлення: 13.02.2024. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

160. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: наказ СБУ та МВС України від 03.05.2012 р. № 169/391. Дата оновлення: 20.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0804-#Text>.

161. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від

25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.

162. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

163. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20>.

164. Про вступ України до Інтерполу: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.1992 р. № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-n#Text>.

165. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

166. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

167. Про державний кордон України: Закон України від 04.11. 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.

168. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.

169. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

170. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/3782-12#Text.

171. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>.

172. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

173. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

174. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 07.07.2015 р. № 575. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

175. Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: наказ Адміністрації Держприкордонслужби України від 05.06.2012 р. № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12>.

176. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

177. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства

фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 144/1042/516/199/936/1687/5. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

178. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : наказ Міністерства внутрішніх справ від 31.10.2016 р. № 1129. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17#Text>

179. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ МЮ України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

180. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

181. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 р. № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08>.

182. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ним: Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-вр#Text>.

183. Про заходи щодо захисту прав та інтересів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, жертв насильницьких зникнень, членів їх сімей: Указ Президента України від 11.11.2020 р. № 495. URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/4952020-35549>.

184. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

185. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Дата оновлення: 11.02.24. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text024>.

186. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T354300>.

187. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

188. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

189. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

190. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

191. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

192. Про оперативно-розшукову діяльність : проєкт Закону від 02.02.2021 р. № 1164-IX. *Вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66597.

193. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради*

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text>.

194. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

195. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

196. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n48>.

197. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=взаємодія#w1_1.

198. Про представників Національного центрального бюро Інтерполу в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерпол: постанова КМУ від 11.08.2004 р. № 1043. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-2004-n#Text>.

199. Про прокуратуру: Закон України від від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

200. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.

201. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.

202. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби

України: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. №6.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95>.

203. Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 р. № 912-IX.
Відомості Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.

204. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

205. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.07.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

206. Прокопенко О. Ю., Булатін Д. О. Міжнародні правові акти, що визначають стандарти здійснення превентивної діяльності поліцією. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України.* Харків, 2020. С. 42-44. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/29_05_2020/pdf/13.pdf.

207. Протокол Берклі з ведення розслідування з використанням відкритих цифрових даних. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>.

208. Реагування поліції на правопорушення, пов'язані з джерелами іонізуючого випромінювання: зб. нормативно-правових актів / укл. Пекарський С. П. Кропивницький: ДонДУВС, 2023. 371 с.

209. Резолюція № 690 Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» : від 08 травня 1979 року. URL <https://ips.ligazakon.net/document/MU79314>.

210. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=#w1_1.

211. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 жовтня 2023 року» Про організацію захисту та забезпечення безпеки

функціонування об'єктів критичної інфраструктури та енергетики України в умовах ведення воєнних»: введено в дію Указом Президента України від 17.10.2023 р. № 695/2023. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6952023-48641>.

212. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : метод. рек. / Чернявський С. С., Вознюк А. А., Брисковська О.М. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2017. 64 с.

213. Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронних органів країн Європи і США / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВС, 2004. 60 с.

214. Саїнчин О. С. Протидія незаконній міграції в Україні (криміналістичні, кримінологічні та оперативно-розшукові аспекти): монографія. Херсон : Гельветика, 2016. 435 с.

215. Салтиков С. М. До питання процесуального оформлення слідчим конфіденційного співробітництва в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. № 6. Т. 1. С. 128–132.

216. Сорока А. З. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 479-480.

217. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ від 13 червня 1956 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text.

218. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

219. Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 117/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#n11>.

220. Стратегія забезпечення державної безпеки: затв. Указом

використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 736. Дата оновлення: 25.08.2023. *Відомості Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2016-n#Text>.

230. Торговці зброєю, схрони та арсенали боеприпасів: результати роботи Нацполіції за рік. *Офіційний портал Міністерства внутрішніх справ України.* URL: <https://mvs.gov.ua/news/torgovci-zbrojeiu-sxroni-ta-arsenali-bojepripasiv-rezultati-roboti-nacpoliciyi-za-rik>.

231. Трофименко Р. В., Цимбаленко К. В. Засоби розмежування функцій органів, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (14 квітня 2023 року, м. Кропивницький). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 22–24.

232. Туркот М. С. Детермінанти військової злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2013. № 3. С. 19–23.

233. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999. (Ратифікована Законом України № 946-IV від 05.06.2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text.

234. Федоренко О. Ф., Сухорольська С. М., Руда О. В. Основи лінгвістичних досліджень : підручник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 296 с.

235. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності. *Legal support of european integration: general legal and sectoral aspect*: Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. 712 р. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/451/12176/25445-1>.

236. Шакун В. І. Правовий статус поліцейського під час війни або іноземної окупації. *Нове українське право.* 2023. Вип. 3. С. 120-126. URL:

<http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/491/442>.

237. Юнін О. С. Особливості надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 95–100. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/263/265>.

238. Янчук А. М. Аналіз досвіду використання правоохоронними органами та спеціальними службами США негласного співробітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. № 40. Т. 3. С. 204–208.

239. Reva A. Główne zadania i cechy ogólnego społecznego zapobiegania dezercji w warunkach stanu wojennego w Ukrainie. *Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). P. 332–336.

240. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf?fbclid=IwAR1L-weqjJor3qraL478HiR7HiTJGalw-lvYRa1h0rIBWouywu5ySvHTb7I>.